

**YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK EĞİTİM FAKÜLTESİ
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK
ANA BİLİM DALI**

**BİLGİSAYAR KULLANMA TÜR ve SIKLIĞININ
ERGENLERDE ÖFKE ve SALDIRGANLIK DÜZEYİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emete Yağcı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ÇAĞLAR

**Lefkoşa
Temmuz, 2009**

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından
Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMASI RAPORU olarak kabul
edilmiştir.

Başkan

: *Doç. Dr. Cem Birol* (İmza)

Danışman

: *Doç. Dr. Mehmet ÇAĞAR* (İmza)

Üye

: *Dr. Zefar Bekirgülleri* (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

4 / *9* / 2009

Doç. Dr. Cem Birol

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

‘Bilgisayar Kullanma Tür ve Sıklığının Ergenlerde Öfke ve Saldırganlık Düzeyine Etkileri’ adlı araştırma, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi ve tamamlanmasında pek çok kişinin katkısı olmuştur.

Öncelikle, Yakın Doğu Üniversitesi Kurucu Rektörü Sayın Dr. Suat İ. GÜNSEL’e bizlere bu imkânı sağladığından dolayı, daha sonra araştırmanın yürütülmesinde, araştırma verilerinin analiz edilmesinde ve araştırmanın sonuçlandırılmasında desteğini esirgemeyen ve yönlendirmeleriyle araştırmamı tamamlamama büyük katkı sağlayan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Mehmet ÇAĞLAR’a, araştırmamın sonuçlandırılmasında eleştirileriyle yön veren tez izleme komitesi üyelerine;

Her zaman yardımcı olan, güler yüzünü ve içtenliğini esirgemeyen dostça tavırlarıyla sevip saygı duyduğum, örnek aldığım ve bu araştırmayı destekleyen değerli hocam Doç. Dr. Cem BİROL’a;

Ders aşamasında verdikleri derslerle gelişime katkı sağlayan hocalarım Yrd. Doç. Dr. Engin BAYSEN’e, eşi Yrd. Doç. Dr. Fatma BAYSEN’e, Prof. Dr. Orhan ÇİFTÇİ’ye, Uzm. Yeliz KIRALP’a, Doç. Dr. Aydın ANKAY’a, okulun tüm idari personeli ve öğretmenlerine;

Araştırmanın uygulanma aşamasında okulların her türlü olanağını kullanımına açan Olcay SÜRER’e;

Araştırmaya katılarak bana yardımcı olan öğrencilere, okul müdürlerine, müdür yardımcılara, öğretmenlerine ve burada adını sayamadığım emeği geçen herkese;

Araştırmanın yürütülmesi aşamalarında bana yardımlarını, önerilerini ve desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşım Duygu SERVER'e;

Tezimin son aşamasının yürütülmesinde benden yardımlarını hiç esirgemeyen ve birçok emeği geçen değerli mesteklaşım Uz. Mukaddes DEMİROK'a;

Tezin yazımı aşamalarında evlerini ve bilgisayarlarını kullanımına açan yakınlarım Mhrican ESENDAĞLI'a, kızı Emel ESENDAĞLI'a ve ailesine;

Tezimin her aşamasında benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, bugünlere gelmemde büyük emeği olan, bana sonsuz güvenleriyle her zaman destek veren sevgili annem Nadire YAĞCI'a, babam Ahmet YAĞCI'a, her ihtiyacım olduğunda yardımına koşan ve Rehberlik servisinde hiçbir yardımı esirgemeyen çok değerli kardeşim Hasan YAĞCI'a, beni destekleyen abim Mehmet YAĞCI'a;

Özellikle bu başarımda her zaman için desteğini yanımda hissettiğim, manevi destekleriyle hep yanımda olan ve bana güven verip, her zaman başarılı olmam için beni motive eden sevgili nişanlım Taner GERÇEL'e, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emete YAĞCI

ÖZET

BİLGİSAYAR KULLANIM TÜR VE SIKLIĞININ ERGENLERİN ÖFKE VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNE ETKİLERİ

Yağcı, Emete

Yüksek Lisans Tezi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr Mehmet ÇAĞLAR

Temmuz 2009, 184 sayfa

Bu çalışma; ergenlerin bilgisayar kullanım tür ve sıklığının öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın evrenini 2008–2009 eğitim ve öğretim yılında Lefkoşa ili sınırları içerisinde bulunan orta öğretim kurumları 9–10–11. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırma Genel Tarama Modelleri içerisinde yer alan “İlişkisel Tarama” modelinden olup, Betimsel bir çalışmadır. Kuzey Kıbrıs’ın Lefkoşa ilçesindeki orta öğretim öğrencileri araştırmanın evrenini temsil etmekte, Lefkoşa ilinde bulunan her okuldan seçilmiş sınıflar ise örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma örneklemine alınan okullar, random yöntemiyle belirlenmiştir. Buna göre, okullarda öğrenim gören 214 öğrenci örneklemini oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplamak amacıyla “Saldırganlık Ölçeği”, “Öfke Anketi” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Ölçek ve anket ile toplanan verilerin çözümlenmesinde frekans dağılımı, ortalama, standart sapma, Anova, T-testi teknikleri kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0,5$ olarak alınmıştır.

Araştırma sonuçları Bilgisayar oyunu oynayan ile oynamayan ergenler arasında istatistiksel olarak anlamsız bir fark olduğu, bilgisayar oyununu farklı yerlerde oynayan ergenler arasında öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Ergenlerin evlerindeki bilgisayarlarda bir haftada ortalama bilgisayar oyunu oynama saatleri arası ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bilgisayar oyununu internet kafede oynayan ergenlerin haftalık ortalama oynama saatleri ile bilgisayar kullanım tür ve sıklığının öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Ergenlerin Bilgisayar oyunları arasında spor ve yarış oyunlarını oynama sıklıkları, Savaş ve Strateji oyunlarını oynama sıklıkları, Zekâ Mantık oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin Ergenlerin Bilgisayar oyunları arasında ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, öfke, saldırganlık, bilgisayar.

ABSTRACT

How the Use of Computer Types and Frequency Affects Adolescences Towards Anger and Aggression

Yağcı, Emete

Post Graduate Thesis, Main Scientific Area of Guidance and Psychology
Counseling

Doç. Dr Mehmet ÇAĞLAR,

June 2009, 184 pages

This study has been made to research the relationship on how the use of computer types and frequency affects adolescences towards anger and aggression. The scope of this research was made in 2008-2009 academic education and teaching year within the secondary educational environments in Nicosia of years 9, 10 and 11. The participants are students within these schools.

The general research tool for this study used was "Relationship research" model. As a representative school of this research made within the area of North Cyprus, are those chosen in Nicosia. These have been randomly selected. Therefore, students who participated in this study where made up of 214 students.

The data collective tools used were: Aggression Scale, Anger Scale and a Personal Information form. In addition, the data collected through the scales and questionnaires where analyzed by the frequency, mean, standard deviation, Anova and T-test techniques where used. The significance of the analysis has been given as $p < 0,5$.

The result of the study, there was no significance between adolescences that play and don't play computer games, it also puts forward that there was no significance in the relationship of playing computer games in other places between adolescences towards anger and aggression. Together with this, the average amounts of computer games played within a week among adolescences have no significances with the level of their anger and aggression. Also, there has been seen no significance of playing weekly computer games at an internet café between the use of computer types and frequency in relation to their anger and aggression. Moreover, there was no significant difference between adolescences with the level of their anger and aggression towards computer games of sports and competitive games, war and strategic games and general logic computer games.

Key Words: Adolescence, anger, aggression, computer.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGE ve ŞEKİLLER LİSTESİ	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	11
1.3. Araştırmanın Amacı.....	11
1.3.1. Alt Amaç.....	12
1.4. Araştırmanın Önemi.....	13
1.5. Varsayımlar.....	15
1.6. Sınırlılıklar.....	15
1.7. Tanımlar.....	15

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL BOYUTU VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	17
2.1. Öfke ve Saldırganlıkla İlgili Tanım ve Kavramlar.....	17
2.2. Ergenlik ve Ergenlik Döneminde Öfke Tepkileri.....	29
2.3. Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlık.....	38
2.4. Ergenlerde Suç.....	40
2.5. Medya ve Şiddet.....	45
2.6. Aile İçi Şiddet.....	46
2.7. Aile İçi Şiddetin Çocukta ve Ergende Etkisi.....	47
2.7.1. Bireysel Faktörler.....	52
2.7.2. Akran Grubu Faktörleri.....	52
2.7.3. Aile Faktörleri.....	53

2.7.4. Okul Faktörleri.....	55
2.7.5. Toplumsal Faktörler.....	56
2.7.6. Ebeveyn Tutumları ve Etkileri.....	58
2.8. Gelişimsel Açıdan Saldırganlık.....	59
2.9. Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları.....	61
2.10. Aile İçi İletişimde Öfke ve Saldırganlık Etkileri.....	64
2.11. Öfke ve Saldırganlığın Çocuk İstismarı ve İhmali Biçiminde Yansıması.....	67
2.3. Öfkeyle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar.....	70
2.3.1. Biyolojik Yaklaşım.....	70
2.3.2. Psikanalitik Kuram.....	71
2.3.3. Bütüncü Yaklaşım.....	73
2.3.4. Varoluşçu Yaklaşım.....	74
2.3.5. Gestalt Kuramı.....	74
2.3.6. Davranışçı Yaklaşım.....	75
2.3.7. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	76
2.3.8. Transaksiyonel Analiz.....	77
2.3.9. Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım.....	79
2.3.10. Akılcı-Duygusal Davranışçı Yaklaşım.....	80
2.3.11. Gerçeklik Terapisi.....	81
2.4. Öfke ve Saldırganlıkla İlgili Araştırmalar.....	82
2.4.1. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	82
2.4.2. Bilgisayar ve İnternetteki Bilgisayar Oyunları ile İlgili Araştırmalar.....	121

BÖLÜM III

YÖNTEM	124
3.1. Araştırma Modeli.....	124
3.2. Evren ve Örneklem.....	124
3.3. Veri Toplama Araçları.....	125
3.4. Güvenirlik Çalışmaları.....	126
3.5. Verilerin Analizi.....	127

BÖLÜM IV

BULGULAR ve YORUMLAR.....	129
4.1. Ergenlerin Kişisel Bilgileri ile İlgili Bulgular.....	129
4.1.1. Anketteki Her Maddedeki Sayıları Belirleyen Yüzdelere İlişkin bulgular.....	137
4.1.2. Ergenlerin Öfke Düzeylerine Yönelik Ortalama, Standart Sapma Puanları.....	151
4.2. Ergenlerde Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi.....	153

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	167
5.1. Sonuç.....	167
5.2. Öneriler.....	168
5.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	168
5.2.2. Araştırmaya Yönelik Öneriler.....	169
KAYNAKÇA.....	170
EKLER.....	180

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelgeler Listesi

Sayfa No

Çizelge 1	Örnekleme Alınan Okullara Göre Yüzdelik Oran Dağılımı	125
Çizelge 2	Örnekleme Alınan Okullara Göre Yüzdelik Oran Dağılımı	129
Çizelge 3	Ergenlerin Yaşlarına Göre Yüzdelik Oran Dağılımı	130
Çizelge 4	Ergenlerin Öğrenim Gördüğü Sınıflara Göre Yüzdelik Oran Dağılımı	130
Çizelge 5	Ergenlerin Cinsiyetleri ile İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı	131
Çizelge 6	Ergenlerin Evlerinde Bilgisayar Olup Olmaması ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	131
Çizelge 7	Ergenlerin Bilgisayar oyunu oynayıp oynamaması ile İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı	132
Çizelge 8	Ergenlerin Bilgisayar oyununu nerde oynadıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	132
Çizelge 9	Ergenlerin evlerindeki bilgisayarda bir hafta içinde ortalama kaç saat bilgisayar oyununu oynadıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	133
Çizelge 10	Ergenlerin internet kafede bir hafta içinde ortalama kaç saat bilgisayar oyununu oynadıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	133

Çizelge 11	Ergenlerin Savaş ve yarış oyunlarını oynama sıklıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	134
Çizelge 12	Ergenlerin Macera oyunlarını oynama sıklıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	134
Çizelge 13	Ergenlerin Savaş ve Strateji oyunlarını oynama sıklıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	135
Çizelge 14	Ergenlerin Zekâ ve Mantık oyunlarını oynama sıklıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	135
Çizelge 15	Ergenlerin bir hafta içinde toplam kaç saat bilgisayar kullandıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı	136
<i>Anketteki her maddedeki sayıları belirleyen yüzdeler de dâhil tablolar:</i>		
Çizelge 16	“Çabuk Parlarım” cümlesinin cevaplanma sıklığı	137
Çizelge 17	“Kızgın mizaçlıyım.” cümlesinin cevaplanma sıklığı	137
Çizelge 18	“Öfkesi burnunda bir insanım.” cümlesinin cevaplanma sıklığı	137
Çizelge 19	“Başkaların hataları beni yavaşlatınca kızarım.” cümlesinin cevaplanma sıklığı	138
Çizelge 20	“Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkıyor.” cümlesinin cevaplanma sıklığı	138
Çizelge 21	“Öfkelenince kontrolümü kaybederim.” cümlesinin cevaplanma sıklığı	139

Çizelge 22	“Öfkelandiğimde ağızıma geleni söylerim.” cümlesinin cevaplanma sıklığı	139
Çizelge 23	“Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	139
Çizelge 24	“Engellendiğimde içimden birilerine vurmak gelir” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	140
Çizelge 25	“Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	140
Çizelge 26	“Öfkemi kontrol ederim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	141
Çizelge 27	“Kızgınlığımı gösteririm” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	141
Çizelge 28	“Öfkemi içime atarım” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	142
Çizelge 29	“Başkalarına karşı sabırlıyım” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	142
Çizelge 30	“Somurtur ya da surat asarım” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	142
Çizelge 31	“İnsanlardan uzak dururum” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	143
Çizelge 32	“Başkalarına iğneli sözler söylerim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	143
Çizelge 33	“Soğukkanlılığımı korurum” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	144
Çizelge 34	“Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	144

Çizelge 35 “İçin için köpürürüm ama göstermem” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	144
Çizelge 36 “Davranışlarımı kontrol ederim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	145
Çizelge 37 “Başkalarıyla tartışırım” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	145
Çizelge 38 “İçimde kimseye söyleyemediğim kinler beslerim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	145
Çizelge 39 “Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım ” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	146
Çizelge 40 “Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim ” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	146
Çizelge 41 “Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm ” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	146
Çizelge 42 “Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir. ” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	147
Çizelge 43 “Çoğu kimseye kıyasla daha erken sakinleşirim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	147
Çizelge 44 “Kötü şeyler söylerim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	147
Çizelge 45 “Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	148
Çizelge 46 “İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim ” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	148

Çizelge 47 “Sinirlerime hâkim olamam” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	148
Çizelge 48 “Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	149
Çizelge 49 “Kızgınlık duygularımı kontrol ederim” Cümlesinin cevaplanma sıklığı	149
Çizelge 50 Ergenlerin öfke düzeylerine yönelik ortalama, standart sapma puan dağılımı	150
Çizelge 51 Ergenlerin saldırganlık düzeylerine yönelik ortalama, standart sapma puan dağılımı	151
Çizelge 52 Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Cinsiyetlerine İlişkin T-Testi Sonuçları	153
Çizelge 53 Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Puanların Anova Sonuçları	154
Çizelge 54 Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Yaşlarına Göre Puanların Anova Sonuçları	155
Çizelge 55 Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Evlerinde Bilgisayar Olup Olmamasına İlişkin T-Testi Sonuçları	156
Çizelge 56 Ergenlerin Bilgisayar Oyunu Oynamaları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine İlişkin T-Testi Sonuçları	157
Çizelge 57 Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Nerde Oynadıkları ile İlgili Puanların Anova Sonuçları	158

Çizelge 58 Evinde Bilgisayar Olan Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Bir haftada kaç saat Oynadıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ait Puanların Anova Sonuçları	159
---	-----

Çizelge 59 Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Bir haftada (internet kafede) kaç saat Oynadıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine etkisine ait Puanların Anova Sonuçları	161
---	-----

Çizelge 60 Ergenlerin Spor ve Yarış Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine Göre Puanların Anova Sonuçları	162
--	-----

Çizelge 61 Ergenlerin Macera Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine Göre Puanların Anova Sonuçları	163
---	-----

Çizelge 62 Ergenlerin Savaş ve Strateji Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine Ait Puanların Anova Sonuçları	163
---	-----

Çizelge 63 Ergenlerin Zekâ Mantık Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki Puanların Anova Sonuçları	164
--	-----

Çizelge 64 Ergenlerin Bir haftada toplam kaç saat bilgisayar kullandıkları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki İlişki ile İlgili Puanların Anova Sonuçları	165
--	-----

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın önemi, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilmektedir.

1.1 Problem Durumu

Teknolojideki hızlı değişme ve gelişme insanların yaşam tarzlarında ve davranışlarında da köklü değişimlere neden olmaktadır. İletişim biçimleri, alışkanlıkları, boş zamanlarını değerlendirmeleri, yaşam tarzları bile teknolojideki hızlı değişimden etkilenmektedir. Teknolojideki yenilik ve değişimler çok hızlı olmasından bazı olumlu veya olumsuz sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır.

Ergenlik dönemi genel olarak 10 yas civarında başlayan ve 20'li yaslara kadar devam eden; biyolojik, psikolojik, sosyal gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı bir dönemdir. Bu dönemdeki gelişimle ilgili konuların başında kimlik, özerklik, yakınlık, cinsellik ve başarı gelmektedir. Bu dönemde ergen amacını, beklentisini, duygularını, düşüncelerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını belirlemeye çalışır. Ergen; kim olduğu, ne olacağı, ne yapacağı, kimlere ve nelere inanacağı, sorunlar karşısında nasıl davranacağı sorularına yanıt arar, kendini bulmaya, diğerlerinden farklılığını ortaya koymaya çalışır. Bu süreçte gençler biraz daha cesur, coşkulu, heyecanlı oldukları ve macera arayışında oldukları için kimlik araştırması sırasında pek çok riske açıktırlar ve suç kabul edilecek davranışlar gösterebilmektedirler (Yörükoğlu, 1989).

Ergenler bu yaşlarda yeni ilişki kalıplarına yönelmektedirler. Her iki cinsten arkadaşlarıyla yeni ve daha olgun iliksiler kurarak onlar tarafından kabul edilmek isterler (Adams,1995; Erwin, 2000;Gander ve Gardiner, 1995; Steinberg, 2007; Yavuz, 1994). Bu dönemi sorunlu geçiren kimi ergenler, içinde şiddetin de bulunduğu birtakım anti sosyal davranışlar geliştirebilmektedirler (Guilmet ve Whited, 2000). Oysa bu dönemdeki ilişki biçimleri, ergenlerin ilerideki sosyal rollerini öğrenmek ve denemek için önemli bir fırsat sağlayacağından, başta anne ve babalar olmak üzere tüm yetişkinlere önemli sorumluluk ve görevler düşmektedir.

Bireyin topluma katılabilmesi, erişkinler arasında yerini ve konumunu alabilmesi,ergenlik döneminde belirli bilgi, beceri ve deneyimi kazanmasına bağlıdır.Ergenin,ergenlik dönemini sağlıklı geçirmesi gerekmektedir. Bu dönemin sağlıklı geçmesinin bir koşuluda ergenlik döneminde yoğun olarak yaşanan duyguların tanınması ve davranışların kontrol edilebilmesidir. Çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan önemli duygulardan biri de öfkedir. Eğer bu dönemde ergen öfkesiyle nasıl başa çıkacağını öğrenmezse ileride ciddi problemlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Ayrıca ergenin öfke duygusu, toplumda statü ve saygınlık kazanma gereksinimleri ile de çelişmektedir.

Ergenlik döneminde ortaya çıkan saldırganlık ve öfekeye yönelik davranışlar, Kökenleri toplumsal ve bireysel sorunlara dayanan, tek bir yöntemle kolayca anlaşılamayan oldukça karmaşık bir konu olmaktadır(Kozacıoğlu ve Ekberzade,1995).

Günümüzde sosyal bilimciler tarafından en çok araştırılan konulardan biri öfke ve daha ileri boyutu olan saldırganlıktır. Çünkü öfke ve saldırganlık duygusunun şiddeti, biçimi kişiden kişiye değişmektedir. Bireyin günlük hayat içerisinde engellenmelerle karşılaştığı durumlarda öfke, öfkenin kontrol edilemediği zaman da saldırganlık davranışı ortaya çıkmaktadır. Saldırganlık, bireylerin yaşına, eğitim seviyesine, içinde bulunduğu ortama göre farklılaşabilmektedir. Öfke ve saldırganlık her bireyin farklı şekillerde ortaya koyduğu bir duygu durumu olmaktadır.

Bireyler, ilişkilerinde yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunda, ortaya farklı tepkiler koymaktadırlar. Örneğin, şiddetin olduğu ailelerde büyüyen çocuklar kızgınlık dürtülerini kontrol etmeyi öğrenemedikleri gibi, yetişkinlikte çok daha tehlikeli boyutlarda saldırganca davranışlar gösterebilmektedirler (Cüceloğlu, 1991; Navaro, 2000; Cornwell, Eggebeen ve Meschke 1996'dan Akt. Steinberg, 2007), Ergenlerin ve gençlerin karşı cinsle olan ilişkilerinde şiddetin giderek arttığı (Joseph, 1981; Schumacher ve Slep, 2004), ilişkilerinde fiziksel, sözel ve cinsel saldırganlık dışında, kıskançlık ve kontrol altına alma gibi davranışların yaygın olduğu görülmektedir (Cano, Avery-Leaf, Cascardi ve O'Leary, 1998; Carruthers, Carruthers, Day-Vines, Bostick ve Watson, 1996; Cinkır, 2006; Stevahn, Johnson, Johnson, Gren ve Laginski, 2002; MEB, 2006).

Araştırmalarda öfke ve saldırganlık çoğu zaman birbiriyle ilişkili olarak ele alınmakta ve birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir (Avarill,1983). Törestad (1990) öfkenin planlanarak ortaya çıkan bir durum olmadığını; çoğunlukla, engellenme, haksızlığa uğrama, eleştirilme, küçümsenme gibi rahatsız edici durumlarda ortaya çıktığını, Biaggio (1989) ise öfkenin, kişiyi, rahatsız edici bu uyarıcıları ortadan kaldırmaya yönelik güçlü bir duygu olduğunu belirtmektedir.

Saldırganlık sözcüğü genelde olumsuz bir davranış olarak algılanmasına rağmen, temel anlamda bir yere veya kimseye yaklaşmak, bir şeye başlamak fakat aynı zamanda saldırmak üzere atılmak anlamlarına gelmektedir. Fakat günümüzde saldırganlık, canlı ya da cansız herhangi bir objeye zarar verici, yaralayıcı, hatta öldürücü, zedeleyici davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Bazı araştırmalarda hostilite ve saldırgan davranışların, birbirine eşit olduğunu ileri sürülmekte; hostilite kişinin, diğerlerinden hoşlanmama duygularını içeren ve onları olumsuz olarak değerlendirmesine neden olan bir tutum olarak tanımlanmaktadır Berkowitz (1990), hostilitenin saldırgan davranışlarla ilişkisine dikkat çekmekte ve hostilitenin, içselleştirilmiş değil, daha çok dışsallaştırılmış bir öfkenin sonucu olduğunu belirtmektedir. Bu tanımlar, öfke kontrolünün azlığının ve dışsallaştırılmış öfkenin, hostiliteyi yordayan önemli değişkenlerden olduğunu vurgulamaktadır (Bridewell ve Chang,1997: Riley, Treiber ve Woods, 1989).

Saldırganlığın ne olduğunu herkesin bildiği düşünülebilirse de "Hangi davranışlar saldırgan olarak değerlendirilmelidir?" sorusunun yanıtı üzerinde bir anlaşmaya varılmış değildir. Davranışçı ya da sosyal öğrenme yaklaşımlarının da tercih ettiği en yalın tanım "Saldırganlık başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranıştır" biçiminde yapılabilmektedir. Ancak bu tanım eylemde bulunan kişiyi niyetini göz önüne almamaktadır. Bu nedenle "Saldırganlık sözü, fiziksel ya da dolaylı olarak başkalarını incitmeyi, zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış yada eylemdir" şeklinde tanımlanabilmektedir (Freedman, Sears, Carlsmith, 1998).

Saldırganlıkta ise kişi ya da grup tarafından diğerine zarar vermek amacıyla davranış gerçekleştirilmektedir. Saldırganlık bir davranış olarak tanımlandığında, davranışa dönüştürülemeyen düşmanlık duyguları tanımın dışında bırakılmaktadır. Fiziksel saldırganlık (örneğin, birisine vurma) ve sözel saldırganlık (örneğin, aşağılama, suçlama) ise tanıma dahil edilmektedir (Bilgin, 1988).

Saldırganlığa ilişkin en önemli belirleyici, kişinin niyetidir. Eğer kişi birini incitmeye çalışıyorsa genellikle biz onu saldırgan biri olarak görürüz; eğer zarar vermeye ya da incitmeye çalışmıyorsa, saldırgan davranışta bulunmuyordur. Bu nedenle, saldırganlık, başkalarını incitmeyi amaçlayan, (niyet) her türlü davranış ya da eylemdir biçiminde tanımlanabilir. Bu kavramın saldırganlığa uygulanması çok güçtür. Çünkü yalnızca gözlenebilir davranışa bakılarak varlığına ya da yokluğuna karar verilemez. Çoğu kez kişinin niyetinin ne olduğunu bilmek zordur ve bu yüzden saldırgan olup olmadığı hakkında bir yargıya varamayız. Fakat bu sınırlılığı kabul etmek zorundayız çünkü, saldırganlığın sağlıklı bir tanımlamasını yapmak ancak niyetten de söz edilerek tanımlandığında mümkündür (Freedman ve ark.1989).

Öfke ile saldırganlık arasında belirli bir ilişki olmasına rağmen, öfkenin aynı zamanda yarı bağımsız bir duygu olduğu ileri sürülmektedir. Öfke, iki türlü ifade biçimi olan saldırganlığın, ifade biçimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel saldırganlık motor davranışlarla ilişkilidir ve amaç karşıdaki kişiye, objeye zarar vermektir. Diğer bir deyişle hedef yönelimlidir. Ancak saldırgan davranışın temelinde her zaman öfke olmayabilir. Örneğin profesyonel tetikçi olan birisi, bir başkasına zarar verirken bunu öfke duygusuyla değil, muhtemelen maddi nedenler gibi başka ihtiyaçları yüzünden yapmış olacaktır(Berkowitz,1990). Saldırganlığın ikinci şekli olan, sözel saldırganlık boyutu ise daha çok, dışa vurulmuş öfke olarak tanımlanmaktadır (Kassinova ve Sukhodolsky, 1995).

Bireylerde öfke ve saldırganlık davranışlarını ortaya çıkaran pek çok etken olabilir ve öfke davranışları yaşa bağlı olarak farklı biçimlerde dışa yansıtılabilir. Gelişim dönemleri dikkate alındığında çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ya da yaşlılık dönemlerinde öfkeye ve saldırganlığa neden olan davranışlar farklıdır.

Dryden (1990), öfkenin derecesinin, genellikle kişinin kendi benlik saygısı ile doğru orantılı olduğunu ileri sürmekte, düşük benlik saygısı olan kişilerin, yüksek benlik saygısı olan kişilere göre daha kolay öfkelenme eğiliminde olduklarını belirtmektedir.

Saldırganlıkta ise kişi ya da grup tarafından diğerine zarar vermek amacıyla davranış gerçekleştirilmektedir. Saldırganlık bir davranış olarak tanımlandığında, davranışa dönüştürülemeyen düşmanlık duyguları tanımın dışında bırakılmaktadır. Fiziksel saldırganlık (örneğin, birisine vurma) ve sözel saldırganlık (örneğin, aşağılama, suçlama) ise tanıma dahil edilmektedir (Bilgin, 1988).

Saldırganlığa ilişkin en önemli belirleyici, kişinin niyetidir. Eğer kişi birini incitmeye çalışıyorsa genellikle biz onu saldırgan biri olarak görürüz; eğer zarar vermeye ya da incitmeye çalışmıyorsa, saldırgan davranışta bulunmuyordur. Bu nedenle, saldırganlık, başkalarını incitmeyi amaçlayan, (niyet) her türlü davranış ya da eylemdir biçiminde tanımlanabilir. Bu kavramın saldırganlığa uygulanması çok güçtür. Çünkü yalnızca gözlenebilir davranışa bakılarak varlığına ya da yokluğuna karar verilemez. Çoğu kez kişinin niyetinin ne olduğunu bilmek zordur ve bu yüzden saldırgan olup olmadığı hakkında bir yargıya varamayız. Fakat bu sınırlılığı kabul etmek zorundayız çünkü saldırganlığın sağlıklı bir tanımlamasını yapmak ancak niyetten de söz edilerek tanımlandığında mümkündür (Freedman ve Ark. 1989)

Ergenlik döneminde öfke yaşantısı incelendiğinde, ergen kendi kaderini tayin edebilmek ve denetleyebilmek için mücadele etmekte ve bağımsız olmak istemektedir. Bu nedenle ergenlikte öfke en yoğun şekilde, aile içinde yaşanmaktadır. Ergenin sağlıklı bir ortamda gelişmesi de saldırganlığı etkileyen etmenlerdendir. Ergenin yaşadığı aile ortamında sürekli çatışmalar var ise bu ergeni olumsuz etkileyecektir. Çocuk yakın çevresindeki büyüklerin sık sık öfkelendiklerini ve isteklerini bu yolla gerçekleştirdiklerini gördükçe kendiside aynı yola başvurmaktadır. Nitekim aşırı öfkenin normal sayıldığı öfkeli ailelerden gelen çocuklar, öfkelenmeyince kendilerinin dinlenmeyeceğini öğrenmektedirler.

Ergenin öfkesi çoğunlukla, aile içinde öfke patlamaları şeklinde ani ve sert olmaktadır (Bauman, 1997). Diğer taraftan gelişimsel zorluklar da ergenin öfke ve saldırganlık duyguları yaşamasına neden olabilmektedir. Bu dönemde özellikle sosyal destekten yoksun olma ergeni saldırgan yapabilmektedir.

Öfke hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın özenle üzerinde durulup çözümlenmesi gereken bir duygudur. Öfke duygusunun olumlu ya da olumsuz sınıflandırılmasına ilişkin değişik görüşler bulunmaktadır. Öfke ile uğraşan uzmanlar birçok konuda farklı düşüncelerine rağmen, ortak bazı önemli noktalarda anlaşmışlardır: 1) Öfke, doğal, normal, insana özgü bir duygudur. 2) Duygular ve davranışlar yaygın olarak karıştırılsa bile, öfke bir davranış tarzı değildir. 3) Kronik öfke sağlık için tehlikeli olabilir. 4) Öfkeyi çoğu kez ortaya çıkmadan tehlikesiz hale getirebiliriz ve getirmeliyiz. 5) Öfkemizi ifade etmemiz gerektiği zaman, bunu intikamla değil, çözüme yönelik olarak etkin bir şekilde ifade etmeyi öğrenmeliyiz (Alberti, Emmons, 1998).

Günlük yaşamda insanların sıklıkla yaşayabildikleri öfke duygusu ilk bakışta algılandığı gibi olumsuz değil, normal ve evrensel bir duygudur. Sorunlar karşısında tüm bireyler öfkelenebilir ya da verdikleri tepkiler farklı şekillerde olabilmektedir. Sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilecek olan öfke duygusu, uygun olmayan bir şekilde ifade edilmesi durumunda kişi kendisine veya bir başkasına zarar verebilmektedir (Cenkseven, 2003).

Bugüne kadar algılandığı biçiminin aksine öfke saldırganlık ve düşmanlık gibi olumsuz bir duygu değil, bizzat olumlu, sağlıklı ve enerji veren bir duygudur. Buna rağmen, yine de birçok insanın öfkeleri yüzünden başları derde girmekte ve bir dizi problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun sonucu olarak ve sahip olunan kültürel yapının etkisiyle de, birçok kişi öfkelenmekten korkar veya öfkelerini göstermek istemezler. Oysa öfkenin bastırılması, var olan enerjinin içe döndürülmesidir ve bu da bireyin kendisine ve çevresine zarar vermesi anlamına gelir. Öfke, sanıldığından aksine, olumsuz bir duygu değil, Martin Luther King'in "Öfkelendiğimde... bütün mizacım canlanır, anlayışım keskinleşir" sözünde olduğu gibi bireyi uyaran, canlandıran bir duygudur (Kısaç, 1997).

Öfkeyle başa çıkma, onun bastırılmasını ve saklanmasını değil, tanınmasını gerektirmektedir. Öfkenin tanınması, öfkeye neden olan ve öfke ifadesini etkileyen biyolojik yapı, bireyin mantıklı ve mantık dışı inançlarının ve aile, toplum, kültür gibi çevresel etkenler bilinmektedir. Bireyler ancak öfkelerini tanıdıklarında, öfkelerinin zararlarından kurtulabilmektedirler ve onu kendileri için yapıcı bir şekilde ifade edebilmektedirler (Kısaç, 1997).

Özmen (2006)'e göre, öfke konusunda bilinmesi gereken en önemli nokta, öfke duygusunun ortaya çıkışının ya da yaşanmasının engellenemeyeceğidir. Çünkü öfke, doğal bir duygudur. Bu duygu, insanın doğasında vardır. Bu nedenle öfke duygusu, insanın hiçbir zaman yok sayamayacağı bir duygudur. Bu açıdan bakıldığında, öfkenin ortaya çıkmasının engellenmesinin doğru olmayacağı ve bu engellenmenin bireyin doğasına zarar vereceği söylenebilmektedir. Öfke, bireyin gelişimine katkı sağlayacak biçimde denetim altına alınması gereken bir duygudur. Birey tüm diğer duyguları gibi öfke duygusunu da tanıyıp kabul ederek sağlıklı bir biçimde ifade edebilme becerisini kazanmalıdır.

Önemli olan bireyin, doğru kişiye, doğru derecede, doğru zamanda, doğru amaçla ve doğru yolla öfkesini ifade edebilmesidir (Baltaş, 2005, s.81).

Bireyi saldırganlığa iten diğer bir neden ise çevredir. Bireylerin içinde yaşadıkları çevre, onların duygusal ve davranışsal gelişimine etki etmekte, özellikle sosyoekonomik çevre çocuğun davranış sorunu olan saldırganlık eğilimleri göstermesine sebep olabilmektedir. Saldırgan davranışları ve şiddet eylemlerini içeren örneklerin ekonomik, eğitim ve kültür düzeyleri düşük olan toplum kesimlerinde bulunan erkekler arasında daha çok bulunduğu birçok araştırmada gözlenmektedir. Bunun sebebi eğitimsiz ve yoksul kesimin olumsuz örneklerden daha kolay etkilenip, saldırganlığı benimsemektedir (Köknel, 1996).

Bilişim teknolojileri ve internetin gençler arasında kullanımının artmasında, saldırgan davranışların artmasında popüler bir konu haline gelmiştir. Medya da sürekli olarak artan, gençler arasındaki saldırganlıkla ilgili haberlerin yanında bilgisayar, internet, bilgisayar oyunları gibi kavramlarda birlikte söylenmektedir.

Teknolojik gelişmeler yaşamımızdaki birçok şeyi değiştirdiği gibi, çocukların oyun alışkanlıklarını da değiştirdi. 1970 yılında piyasaya ilk sürülen video oyunu ile birlikte çocukların ve yetişkinlerin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları giderek eskisinden çok farklı hale gelmiştir (Doğan,2006).

Çocuklar ve gençler arasında en popüler teknolojik boş zaman değerlendirme aracı ise bilgisayar oyunları "Video oyunları" ve "bilgisayar oyunları" terimleri birbirlerinin yerine dönüşümlü olarak kullanılabilen terimlerdir. Çünkü her ikisinde de veri girişi joystick ya da klavye gibi araçlarla sağlanırken, oyunun görüntülenmesi de ekran vasıtası ile olmaktadır (Kirriemuir, 2002). İlk ticari bilgisayar oyunu olan Pong'un 1974 yılında üretilmesinden sonra, özellikle grafik teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bilgisayar oyunları oldukça gerçekçi hale gelmişlerdir (Setzer, Duckett, 1994).

Mitchell (2000) tarafından yapılan bir İnternet araştırmasında, 809 İnternet kullanıcısı ele alınmış, bu kullanıcıların 20'sinde kontrol kaybı, tolerans geliştirme, geri çekilme semptomları gibi "bağımlılık" semptomları bulunmuştur. Bu kişilerin İnternet'te çoğunlukla oyun oynadıkları belirtilmektedir.

Bilişim teknolojilerindeki gelişme, bazı olumsuz etkilerle birleşince ergenlerde istenmeyen davranışları ortaya çıkarabilmektedir. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde gençler kablolu televizyon, cep telefonu, internet, dergiler, bilgisayar oyunları vs. Gibi pek çok farklı medya seçeneğine ulaşabilmektedir.

Okul çağı çocuklarının en önemli özelliklerinden olan lider olma, gruba kabul edilme ve toplum içinde saygınlık görme hissini tatmin etmek için saldırgan davranışlara ve şiddet eylemlerine başvurdıkları da bilinmektedir. Ayrıca kendini diğer çocuklardan fiziksel-sosyal-kültürel veya ekonomik açıdan farklı ve yetersiz hisseden çocukların da kendini gerçekleştirmek ve kanıtlamak için saldırgan eylemlerle sorun çözme yöntemini kullandıkları görülmektedir (Stein, 1997).

Herhangi bir durum birey için engelleyici olarak algılanıyorsa kızgınlık ve öfkeye neden olmaktadır. Öfke duygusuna saldırganca davranışlar gösterme eşlik eder (Kulaksızoğlu, 2001; Balkaya, 2001). Bireylerin öfke ve saldırganlık duygularının ortaya çıkmasında, içinde bulunulan gelişim döneminin özellikleri, ortam ve çevre etkili olabilmektedir. Ayrıca yetiştirme yurdu ortamında ergenlerin otorite figürü olarak yetiştirme yurdu personeli ile yaşamak zorunda oluşu, uygun rol modellerinin bulunmaması, yeterince sevginin gösterilmemesi, duygusal paylaşımlarının sınırlı olması ve bireyselliklerine yeterince önem verilmemesi (Tambağ, 2004) gibi nedenlerden dolayı yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenler öfke duygusu yaşayabilmektedir.

Literatür incelendiğinde, öfke ve saldırganlık kavramlarının genellikle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Özmen' in (2004) belirttiğine göre, öfke ve saldırganlık kavramlarının sürekli bir arada kullanılması bu iki kavramın uzun bir süre birbiriyle karıştırılmasına ve eş anlamlı kavramlar gibi algılanmasına neden olmaktadır. Fakat psikolojide ve diğer sosyal bilimlerdeki gelişmeler bu iki kavramın artık ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu iki kavram incelendiğinde öfke kavramının, "Engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun olumsuz bir duygu" olarak tanımlandığı görülmektedir (Budak (2000)).

Saldırganlık kavramı ise "Diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranış" olarak tanımlanmaktadır (Boxer ve Tisak 2005). Saldırganlığın ne olduğunu herkesin bildiği düşünülebilirse de "Hangi davranışlar saldırgan olarak değerlendirilmelidir?" sorusunun yanıtı üzerinde bir anlaşmaya varılmış değildir. Davranışçı ya da sosyal öğrenme yaklaşımlarının da tercih ettiği en yalın tanım "Saldırganlık başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranıştır" biçiminde yapılmaktadır. Ancak bu tanım eylemde bulunan kişinin niyetini göz önüne almamaktadır. Bu nedenle "Saldırganlık başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü

davranış ya da eylemdir" şeklinde tanımlanabilmektedir (Freedman, Sears, Carlsmith, 1998).

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde, öfke kavramının bir duyguyu, saldırganlık kavramının ise daha çok bir davranışı ifade ettiği görülmektedir. Deffenbacher (1999), Dattalio ve Freeman (1994), Eckhardt ve Barbour (1997) da, öfke ve saldırganlık kavramlarının eş anlamlı kavramlar olmadığını belirtmektedirler. Ayrıca bu iki kavramın her zaman birbirlerine eşlik etmelerinin söz konusu olmadığını da vurgulamaktadırlar. Öfke duygusu ortaya çıktığı anda, bazı bireyler tepkilerini fiziksel ya da sözlü saldırıda bulunarak ortaya koymaktadırlar. Bazı bireyler ise, öfkelendikleri zamanlarda edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da geri çekilme davranışı gösterebilmektedirler. Bu durum "Öfke duygusunun her zaman saldırgan davranışa yol açacağı" biçimindeki yargının doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Öfke yaşantılarının sonucunda saldırganlığın ortaya çıkması beklenebilir, fakat saldırgan davranış tek seçenek değildir, diğer davranış olasılıkları da bulunmaktadır. Bireyin öfkelendiği zaman nasıl hareket edeceği; bireyin o anda içinde bulunduğu konumu, konumla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer durumlarla ilgili daha önce geçirilen yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılık göstermektedir (Akt. Özmen, 2004).

Eğitimin erken yaşlardaki bireyler üzerindeki etkisi göz önüne alınarak öfkenin tanınabilmesi ve bu duyguyla başa çıkma becerilerinin verilmesi bu şansı artıran bir faktör olarak değerlendirilebilmektedir. Özellikle ergenlerin duygularını en uçta yaşayan bireyler olduğu düşünülürse öfke duygularının azaltılması veya öfke tepkilerinin uygun bir şekilde aktarılmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Duygularımız yaşamsal varlığımızın en temel öğelerindendir. Bu nedenle bilinip tanınması bireyin kendisine ait duygularını ve isteklerini fark edip ifade etmesi açısından gerekmektedir. Birey duygu ve isteklerini fark edebildiğinde içindeki potansiyel enerjiye ulaşabilmekte ve hedefe yönelik davranışlarının itici güç kaynaklarına ulaşabilmektedir. Duyguları fark edip tanıma becerisi bu nedenle çok önemli bir beceridir. Çoğu kimse duygularının farkında olduğunu kendini çok iyi

tanıdığını zannetmektedir. Fakat biraz düşündüğümüzde gerçekten ne istediğimizi ve neler hissettiğimizi bilmediğimizi anlamaktayız. Birine son derece kızgın olmak ile kızgın olduğunu fark edip “şu an sana kızgınlık hissediyorum” demek farklı şeylerdir. Duygularını fark edip ifade edebilenler onlarla nasıl başa çıkacaklarını da bilmektedirler. Kendilerine güven duyarlar ve kendilerini kontrol edebilmektedirler. Duygu, düşünce ve isteklerinin farkında olan birey kendisini daha iyi tanımaktadır. Kendini iyi tanıyan birey günlük yaşamda daha sağlıklı ilişkiler kurarak, mutlu ve üretken birisi olarak yaşamını daha anlamlı yapma şansını artırmaktadır.

1.2. Problem Cümlesi

Bilgisayar kullanma tür ve sıklığının ergenlerde öfke ve saldırganlık düzeyine etkisi nedir araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Bilgisayar kullanma tür ve sıklığının ergenlerde öfke ve saldırganlık düzeyine etkisini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Bu çalışma, lise öğrencilerinin bazı kişisel özellikleri ile bilgisayar oyunlarına yönelik düşünceleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1.3.1. Alt Amaç

1. Ergenlerin öğrenim gördüğü okullar ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Ergenlerin yaşları ile saldırganlık ve öfke düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?
3. Ergenlerin cinsiyetleri ile saldırganlık ve öfke düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
4. Ergenlerin evlerinde bilgisayar olup olmaması ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
5. Ergenlerin bilgisayar oyunu oynayıp oynamaması ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
6. Ergenlerin bilgisayar oyununu nerde oynadıkları ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
7. Ergenlerin bir hafta içinde evde ortalama kaç saat bilgisayar oyunu oynamaları ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
8. Ergenlerin bir hafta içinde internet kafede ortalama kaç saat bilgisayar oyunu oynamaları ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
9. Ergenlerin bilgisayar oyunları içinde spor ve yarış, macera, savaş ve strateji oyunları ve zekâ mantık oyunları oynama sıklıkları ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
10. Ergenlerin haftalık bilgisayar kullanma saatleri ile saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?

1.4. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Öfke günlük yaşamda çok sık yaşanan veya karşılaşılan bir durumdur. İnsanlar bazen bu öfke uyandıran durumdan kaçarak öfkelerinden kaçıp kurtulmaya, bazen de kendilerini öfkeliendiren durumla başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Her iki durumda da çoğu zaman zarar gören insanın kendisi olmaktadır. Çünkü insan eğer öfkesini ifade etmez ya da bastırırsa isteğini elde edemeyecek, öfkesi kendisine yönelecek ve içinde kalan negatif enerjiden rahatsız olacaktır. Aksine öfkesini olduğu gibi ifade ederse diğer insanlarla iletişimi bozulacak, suçluluk duyacak ve bu şekilde de yine rahatsız olacaktır. Sonuç olarak, insanlar genellikle çok sık karşılaştıkları ve yaşadıkları öfke duygusuyla nasıl başa çıkacaklarına karar veremezler. Öfkeden doğan enerjilerini nasıl akıtacaklarını veya onun üzerinde nasıl bir kontrol sağlayacaklarını bilemezler. Özellikle ergenlerin duygularını en uçta yaşayan bireyler olduğu düşünülürse öfke duygularının azaltılması veya öfke tepkilerinin uygun bir şekilde aktarılmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda yurt dışında oldukça fazla sayıda deneysel ve betimsel araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Araştırmanın önemi, en kritik dönem olan ergenlik döneminde yaşanılması beklenen en büyük sorunlardan biri olduğundan ve ülkemizde saldırganlık ve öfke konusuyla ilgili araştırmaların daha önce yapılmadığından dolayı saldırganlık ve öfke arasındaki ilişki boyutuna dayanan araştırmalar, araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ergenlere saldırganlık ve öfkeleri ile baş etme becerilerini kazandırmayı amaçlamakta ve bu betimsel araştırma, bir ölçüde de olsa bu konulardaki eksikliklerin giderilmesi yönünde bir adım olması nedeniyle ve diğer araştırmacılara ışık tutacağı bakımından önemli olmaktadır.

İnternet toplum bazında yaygınlaşmasını sağlayan önemli unsurlardan birisi, internet kafelerdir. İnternet kafeler bilgisayar ve internet bağlantısı olmayan kişiler ve özellikle ergenler için önemli bir mekân konumundadır (Yıldız, 2007). Devamlı olarak bu mekânlara giden öğrencilerin saldırganlık eğilimlerini öğrenmek, gelecekte eğitim ortamında yapılacak düzenlemeler için önem teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği araştırmasında, günde 4 saatten fazla internet kullanımının, bağımlılık etkisi meydana getirdiği belirtilmektedir. Bu araştırma sonuçları dikkate alındığında, internet kafe kullanıcılarının %14'ünün (Bölükbaş, 2003) potansiyel internet bağımlısı oldukları söylenebilir. İnternet kullanıcılarının; yaşadıkları ülke, şehir veya sahip oldukları toplumsal statüye göre, bağımlılık oranlarının değişebilmesi söz konusudur (Esgin,2000). Araştırmalar gençlerin giderek daha fazla televizyon izlemeleri ve bilgisayar oyunları oynamaları nedeniyle sosyal ortamlardan izole olduklarını göstermektedir.(Vessey, 1998). Aşırı bilgisayar ve internet kullanımın ve şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının ergenlerde davranış bozukluklarına neden olduğuna dair bulgular elde edilmiştir (Calvert ve Tan,1994; Philips 1995; Parks ve Floyd 1996; Young 1996; Wang 2001).

Elde edilecek bulguların okullarda çalışan psikolojik danışmanların, öğrencilerle ve velilerle yapacakları yönlendirme ve danışma çalışmalarında da yararı olacağı düşünülmektedir. Artan bilgisayar-internet kullanımı ve bilgisayar oyunu oynama davranışı gösteren ergenlere ilişkin bir perspektif oluşturularak, okullardaki PDR hizmetlerine katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Sürekli olarak bilişim teknolojilerinin etkilerine maruz kalan gençlerin (internet, bilgisayar oyunları, televizyon, oyun konsülleri vb.) nasıl aile yapılarından geldikleri, disiplin durumları ve ders başarıları da diğer değişkenler olarak ilerdeki önleyici çalışmalara yardımcı olması bakımından önemlidir.

1.5. Varsayımlar

1. Bu araştırmada, araştırma kapsamında bulunan ergenlerde yıkıcı davranışlar sergiledikleri varsayılmaktadır.
2. Ergenlerin yaşları arttıkça saldırganlık ve öfke düzeylerinin de arttığı varsayılmaktadır.
3. Öğrenciler Saldırganlık ve Öfke Ölçeği'ndeki soruları doğru olarak yanıtladıkları varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

1. Bu araştırma KKTC' deki Ortaöğretim 2008-2009 öğretim yılı ile sınırlıdır.
2. Bu araştırma 14-19 yaşları arasındaki ergenler ile sınırlıdır.
3. Bu araştırma bilgisayar kullanma tür ve sıklığının ergenlerin saldırganlık ve öfke düzeyleri ile sınırlıdır.
4. Bilgisayar türleri, spor ve yarış, macera, savaş ve strateji oyunları ve zeka mantık oyunları ile sınırlandırılmıştır..

1.7. Tanımlar

Bilgisayar Kullanma Türü : Ergenlerin Bilgisayarı ne amaçla kullandığı, ne tür bilgisayar oyunları oynadığı (Bilgi,2005).

Bilgisayar oyunu: Sanal ortamda oynanan savaş, strateji, macera, spor, yarış ve zekâ türündeki oyunlar (Bilgi,2005).

Ergenlik: Latince “adolescere” sözcüğünden gelen, “büyüme” veya “olgunlaşma” anlamında olan ergenlik çocukluk ve yetişkinlik arasındaki gelişim periyodunu tanımlamaktadır (Muuss, 1996). Çocukluk rol ve statüsünden yetişkinliğe geçişi, bağımsız ve kendi kendine yeterli bir birey haline gelişi içermektedir. Cinsel olgunlaşma ile başlayan ve bireyin ana-baba denetiminden kurtulması ile sona eren bir dönemdir. Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki dönemdir. 14-19 yaşlarını kapsamaktadır. En kritik dönem olarak bilinmektedir (Yamanlar, 2000).

Ergenlik Dönemi: Ergenlik dönemi günümüzde, bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişim evresi olarak tanımlanmaktadır. Ergenlik bireyin çocuksu tutum ve davranışlarının yerini yetişkinlik tutum ve davranışlarının aldığı, cinsiyet yetilerinin kazanıldığı dönemdir. Ergenlik dönemi, genel olarak 12 – 20 yaşları arasını kapsayan, genç bireylerde fizyolojik ve hormonal değişikliklerle kendisini gösteren hızlı bir gelişim dönemidir (Yazgan ve diğerleri, 2007).

İnternet: Tüm dünyayı kapsayan, 110 ülkeye dağılmış ve 2.000.000'dan fazla bilgisayar (host) birbirine bağlayan yaklaşık 5000 bilgisayar ağının toplamıdır (TDK,1998).

Öfke: Öfkenin planlanarak ortaya çıkan bir durum olmadığını; "Engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, haksızlığa uğrama, eleştirme, küçümsenme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğunolumsuzbirduygu"olaraktanımlandığı görülmektedir(Budak,2000Törestad,1990)

Saldırganlık: Fiziksel ya da dolaylı olarak bir başkasına zarar vermeyi amaçlayan davranış ya da eylemdir.(Freedman, Sears,Carlsmith,1998).Saldırganlık bireylerin yaşına, eğitim seviyesine, içinde bulunduğu ortama göre farklılaşabilmektedir. Öfkenin kontrol edilemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL BOYUTU VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde öfke ve saldırganlığı açıklayan kuramlar ve ilgili araştırmalar özetlenmektedir.

2.1 Öfke ve Saldırganlıkla İlgili Tanım ve Kavramlar

Bu bölümde çeşitli yönleriyle öfke ve saldırganlık tanımları yer almaktadır.

Öfke, tüm insanların yaşadığı bir duygudur ve ortaya çıkmasına neden olan etkenlerin neler olduğu incelendiğinde, bu konuda ortaya atılan birçok görüşe rastlanmaktadır. Engellenme, öfkeye neden olan etmenlerin başında gelmektedir. Morgan (1988)'a göre öfke; geçici olarak ifade bulması veya boşaltılması gereken bir güdü gibi işlevde bulunur. Morgan, bu işlev gerçekleşmediğinde ise, engellenme durumuna girildiğini, engellenmenin ise öfkenin başlıca nedeni olduğunu belirtmektedir. Morgan (1988)'a göre öfkenin diğer bir nedeni de, öfke içeren davranışların cezalandırılmasıdır (Akt; Akgül, 2000). İnsanları öfkelendiren sebepler engellenme, önemsenmeme, aşağılanma, keyfi bir tutumla karşılaşma ve saldırıya uğramaktır. Haz dünyasını engelleyecek her durum, olay veya kişi insandaki öfke duygusunun en başta gelen sebebi olmaktadır (Baltaş, Baltaş, 2004).

Öfke normal ve sağlıklı bir duygudur. Öfkesi ve kızgınlığından ötürü insanın kendisini suçlu hissetmesi doğru değildir. Sağlıksız olan, öfkenin saldırganlığa dönüşmesidir. Engellenmeler bir enerji doğurur. Bu enerji yapıcı da kullanılabilir, yıkıcı da. Sağlıklı bir biçimde dışlaştırılmış öfke amaca yöneliktir, çoğunlukla toplumsal olarak kabul edilebilir bir biçimdedir ve çok kere uzun vadede kişiye yarar getirmesi mümkündür. Öfkenin sağlıksız olarak dışlaştırılması ise saldırganlık ve şiddet biçimindedir ve en büyük zararı kişinin kendisine vermesidir. Yapıcı olarak kullanıldığında öfke zihinsel ve bedensel güç vermektedir (Baltaş, Baltaş, 2004).

Öfkenin ifade biçimleri de çeşitlilik göstermektedir. Öfkenin ifade biçimlerinden birisi, belki de en önemlisi saldırganlık olarak görülmektedir. Öfke, saldırganlığın iki tür ifade biçimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel saldırganlık motor davranışlarla ilişkilidir ve amaç karşıdaki kişiye veya objeye zarar vermektir. Diğer deyişle hedef yönelimlidir. Ancak her saldırgan davranışın temelinde her zaman öfke olmayabilir. Örneğin profesyonel tetikçi olan birisi, bir başkasına zarar verirken bunu öfke duygusuyla değil, muhtemelen maddi nedenler gibi başka ihtiyaçları yüzünden yapmış olacaktır (Berkowitz 1990). Saldırganlığın ikinci şekli olan, sözel saldırganlık boyutu ise daha çok, dışa vurulmuş öfke olarak tanımlanmaktadır (Kassinove ve Sukhodolsky 1995). Hostilite, öfke duygularını içermesine rağmen, diğer kişilere doğrudan zarar vermek amacıyla yapılan saldırgan davranışları da harekete geçiren bir anlama sahiptir.

Bireyler günlük yaşantılarında pek çok sorunla karşılaşmakta ve bunlarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Çözümlemesi gereken sorunlar bireylerin yaşına, içinde bulunduğu ortama göre de farklılaşabilmektedir. Sorunlarımızla baş ederken değişik duygusal ve davranışsal tepkiler veririz. Bu duygusal tepkilerden biriside öfkedir (Beklin,1990)

Kışkırtma öfkeye neden olabilmektedir. Kışkırtmalar genelde karşıdaki kişiyi tahrik eden ve bunun sonucunda belli bir davranışı yapmaya zorlayan uyarımlardır. Bunun yanında engellenme öfkeye neden olan etmenlerin başında gelmektedir. Hoş olmayan uyaran, kişisel kuralların yıkılması, memnuniyetsizlik, kişinin benlik saygısının, diğer kişiler veya kuruluşlar tarafından tehdit altında kalmasında kişilerde öfke davranışına neden olabilmektedir (Akgül, 2005; Averill, 1983)

Öfkenin derecesinin, genellikle kişinin kendi benlik saygısı ile doğru orantılı olduğunu ileri sürmekte, düşük benlik saygısı olan kişilerin, yüksek benlik saygısı olan kişilere göre daha kolay öfkelenme olduklarını belirtmektedir (Dryden,1990).

Öfke, belirgin şekilde bir tahrik karşısında yaşanan güçlü bir hoşnutsuzluk ve üzüntü duygusu olarak tanımlarken, öfke, bireysel bir tehdit algılandığında ya da engellenme ile karşılaşıldığında, tehdidin özelliğine göre yaşanan çaresizliğin, güçsüzlüğün, yetersizliğin yarattığı bunalıya karşı gelişen hoşnutsuzluktan, kızgınlık ve şiddete kadar değişebilen bir duygu olarak da tanımlanmaktadır. (Thomas, 1983)

Hankins ve Hankins'in (1988) göre öfke, kişinin belirli bir saldırı, eleştiri ya da engel karşısında yaşadığı, içsel ve evrensel bir duygu olarak tanımlamaktadır.

Öfke ve hostilite, daha çok duygu ve tutumlarla ilişkiliyken, saldırganlık, başka kişilere ya da objelere yönelik, tahrip edici ve zarar verici davranışları kapsamaktadır (Spielberger ve ark. 1995).

Öfke; 1) Engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakılma, kısıtlanma vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye veya kişiye şu veya bu şekilde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen, oldukça yoğun, negatif bir duygu. 2) Kubler-Ross'un öngördüğü oluşumun beş evresinden ikincisi. Ölmekte olan kişinin ölüme tepkisi öfkeye, kızgınlığa ve yaşayanlara imrenmeye yol açmaktadır (Budak, 2005).

Pastore'ye göre (1950), öfkeyi uyandıran şey kızgınlıktan çok kızgınlığa yol açan düşüncedir (Akt; Beck, 2005).

Spielberger, Crane, Kearns (1991) öfkeyi basit bir 'sinirlilik' ve 'kızgınlık' halinden, yoğun 'hiddet' durumuna kadar değişen dereceli bir duygusal durum olarak tanımlamaktadırlar. Kassinove ve Sukhodolsky (1995) de belirli bilişsel, algısal çarpıtmalarla bağlantılı fenomenolojik, içsel bir duygu durumu olarak tarif etmektedirler.

Novaco, öfkeyi, bilişsel-davranışsal model çerçevesinde açıklamaktadır. Araştırmacıya göre öfke, bilişsel olarak öfke diye etiketlenen ve düşmanlık (antagonist) içerikli bilişlerin eşlik ettiği, yoğun bir fizyolojik uyarılma durumu olarak tanımlamaktadır (Robins ve Novaco 1999).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2005)'nde öfke, "engellenme, incinme ya da gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap" olarak tanımlanmaktadır.

Balkaya'nın ifadesine göre Webster sözlüğünde öfke, güçlü bir husumet duygusu ve hoşnutsuzluğun doğurduğu yoğun bir duygusal durum olarak tanımlanmaktadır. Anlamdaşları; kızgınlık, hiddet ve gazaptır. En genel terim olarak öfke, gösterilen tepkinin adı olarak tanımlamaktadırlar (Balkaya, 2001).

Yukarıda öfkenin birkaç tanımı verilmektedir. Genel olarak bu konuda literatür incelendiğinde ise şu noktalarda odaklandığı görülmektedir:

1. Öfke temel duygulardan biridir (Tafrate, Kassinove, Dundin, 2002).
2. Öfke normal ve sağlıklı bir duygudur (Sharkin, 1988).
3. Bireyin istek ve ihtiyaçlarının engellenmesi, beklentilerinin gerçekleşmemesi söz konusudur (Biaggio,1989;Nazik,2001;Lerner,2004).
4. Haksızlık ve adaletsizlik algılamasıdır (Shurger, 1979).
5. Haksızlığa karşı kişisel hakları korumak için harekete geçirici bir işlevi vardır (Korkut, 2002).
6. Tahrik edilme ve tehdit algısı söz konusudur (Köknel, 2000).
7. Tehdit algısı çoğu zaman benlik algısına yöneliktir (Kennedy, 1992).
8. Karşıdakine gönderilen bir cevap veya mesaj şeklinde ya da bazı fizyolojik belirtiler şeklinde görülen bir yaşantı ve tepkidir (Hollenhorst, 1998).

Öfke ifade tarzları bireylere göre farklılaşmaktadır. Bu ifade tarzları öfke içte, öfke dışta ve kontrol edilen öfke değişkenlerince ölçülmektedir (Spielberger, 1983). Öfke içte, öfke yaratan düşünce ve duyguları bastırma eğilimini; öfke dışta, çevredeki insanlara veya objelere yönelik saldırgan davranışlar gösterme eğilimini; kontrol edilen öfke ise, öfke yaşantısını veya öfkenin ifadesini kontrol edebilme yeteneğini yansıtmaktadır (Bridewell ve Change, 1997; Spielberger, 1983). Bazı bireyler öfkelerini o anda, bazıları ise o durum sona erdikten sonra fark etmektedir. Bazen bu duygu öylesine bastırılır ki, yaşam boyu kişinin bilincine ulaşmayabilir. Kızgınlık yaşanan kişi, yitirmekten korktuğumuz veya bizi sevmesini istediğimiz biriye, öfkenin bastırılma olasılığı daha yüksektir. Ancak bu durumda öfke başka kişilere yöneltilmektedir. Öfkesini sürekli bastıran insanların yanı sıra, öfkesini dışa vuran, sürekli diğerlerini iğneleyerek boşaltan veya saldırganca davranarak diğer insanlara zarar veren bireyler de vardır (Geçtan, 1999).

Öfkenin bilişsel boyutu nasıl yorumlandığıyla ilgilidir. Bilişsel yaklaşıma göre öfke bireyin sahip olduğu öfkeye neden olan mantıkdışı inançların sonucu oluşur ve devam ettirilmektedir. Öfke de üzüntü, sıkıntı, çökkünlük gibi mantıkdışı inançların bir ürünüdür. Olaylar kişiyi öfkelendirmez, kişi kendi kendine inançları doğrultusunda öfkelenmektedir. Olaylarla ilgili yerleşmiş inanç, yorum ve değerlendirme kalıpları ve bunlardan türetilen düşünceler bireyin öfke tepkisine neden olmaktadır (Ellis, 1992; Özer, 1995). Öfkeyle birlikte davranışsal tepkilerde söz konusudur. Öfkenin davranışsal yönü ise öfkeyi doğuran ve kışkırtan duruma verilen tepkileri içermektedir (Edmonson ve Conger, 1996). Bazı bireyler öfkelerini açıkça ortaya koymaktadırlar. Fakat öfke yaşantısı ve öfkenin ifade edilmesi hedefe ve duruma göre değişmektedir. Bazı durumlarda öfke açıkça ifade edilmeyebilir (Sharkin, 1988; Tavis, 1982). Aslında öfke yaşanması normal olan, yapıcı bir şekilde ifade edildiğinde sağlıklı ve uyumu kolaylaştıran bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Baron, 1977; Köknel, 1997; Retzinger, 1991).

Ergenlik döneminde yoğun yaşanan öfke duygusu sevgi, korku, hoşlanma gibi temel duygulardan biridir. Öfke baskı, engellenme, hayal kırıklığı, incinme, korku, haklarımızın çiğnenmesi karşısında gösterilen duygusal bir tepkidir (Kulaksızoğlu,2001). Öfke doğal bir duygu olmasına karşın, kontrol edilememesi saldırganlığa ve olumsuz davranışlara yol açmaktadır (Lerner, 1999; Kılıçarslan, 2000; Köknel, 1997;Taylor, 1988). Öfkenin fiziksel, bilişsel ve davranışsal boyutları vardır. Kas gerginliğinin artması, kaşların çatılması, yüzün kızarması, terleme, üşüme, uyuşma, boğulma hissi, ağzın kuruması v.b. öfkenin fizyolojik belirtileri arasında sayılmaktadır (Archier, 1989; Arenofsky, 2001; Geçtan, 1986; Gottlieb, 1999; Retzinger, 1991;Tavris, 1982).

Öfke kimi zaman kısa süreli, orta şiddette ve hatta kişiye faydalı; kimi zaman ise, çok şiddetli, yoğun, sürekli ve tahrip edici olabilmektedir. Bu duygunun açık bir şekilde, doğrudan ifade edilmesinin yıkıcı bir özelliği olduğu düşünüldüğünden, öfke pek çok kültürde olumsuz bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu şekilde ifade edilen öfke duygusunun, kişiyi, sözel ve fiziksel saldırılara açık bir hale getirebildiği, aile içinde ve kişilerarası diğer ilişkilerde çatışmalara neden olabildiği ileri sürülürken (Schuerger 1979), kişinin benlik saygısının, önemli ölçüde düşmesiyle de sonuçlanabildiği belirtilmektedir (Deffenbacher 1992). Bastırılmış öfkenin ise, yüksek tansiyon, koroner arter hastalığı ve kanser gibi pek çok fiziksel rahatsızlıklarla da ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Bitti ve ark. 1995, Siegman 1993, Spielberger ve ark. 1991). Bazı yayınlarda da, ifade edilen öfkenin yukarıdakilere benzer fizyolojik sonuçları olacağına değinilmektedir (Ellis 1997, Martin ve Watson 1997).

Öfkeye eşlik eden fizyolojik belirtiler, kas geriliminin artması, kaşların çatılması, dişlerin gıcırdatılması, ters ters bakma, yumrukları sıkma, yüzün kızarması, titreme hissi (özellikle el ve ayakta), uyuşma hissi, tıkanma hissi (nefes almakta zorluk), vücudun çeşitli bölgelerinde seyirmeler olması, terleme, kontrol kaybı, sıcaklık hissi, burundan soluma, dudakları ısırma, beynin zonklaması, baş ağrısı ve hareketlerin hızlanması gibi tepkiler olarak belirtmektedir (Tavris 1989).

Öfke duygusu düşmanlık ve saldırganlık duyguları ile karıştırılmaktadır. Öfke kavramı, Spielberger, (1988) tarafından genellikle düşmanlık ve saldırganlıktan daha basit olarak, yoğunluğu hafif huzursuzluk ya da can sıkıntısından, kızgınlık ve şiddete kadar değişen duygulardan oluşan geçici bir durum olarak tanımlanmaktadır. Düşmanlık öfke duygularını içerse de öfkeye göre daha uzun süreli negatif bir duygu olarak karşımıza çıkar. Saldırganlık ise birine ya da başka insanlara anlık ya da planlı olarak zarar vermeye yönelik bir duygudur. Saldırganlık, öfkeyi dışa yönelik olarak ifade etme şekillerinden biridir. Öfke ve düşmanlık duyguları saldırganlığı doğurmaktadır.(Akt; Akgül, 2000).

Öfke ve saldırganlık, çoğu zaman birbiriyle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Saldırganlık, öfkeyle ilişkili olmasına rağmen ikisi aynı değildir. Saldırganlık bir davranış, öfke bir duygudur. Öfke birçok saldırganlık biçiminin arkasında yatan dürtü ya da güdü olarak görülmektedir. Öfke bazen saldırganlığa yol açar, fakat her zaman saldırgan davranışın bir başlatıcısı değildir. Saldırganlık genetik bir şey değildir. Saldırganlık öğrenilen bir davranıştır. Çocukluk döneminde çocuklar ailelerindeki kişileri model olarak almaktadırlar. Eğer model aldıkları birey veya bireyler saldırgan davranışlar gösteriyorsa çocuk bu davranışları benimseyecektir. Ergenlik çağına geldiği zaman ise ciddi sorunlar yaşayabilecektir. Haklarını yasal yollarla değil de şiddet içerici saldırgan davranışlarla arayacaktır (Awarill, 1983).

Bireyler, ilişkilerinde yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunda, ortaya farklı tepkiler koymaktadırlar örneğin, şiddetin olduğu ailelerde büyüyen çocuklar kızgınlık dürtülerini kontrol etmeyi öğrenemedikleri gibi, yetişkinlikte çok daha tehlikeli boyutlarda saldırganca davranışlar gösterebilmektedirler (Cüceloğlu,1991; Navaro, 2000; Cornwell, Eggebeen ve Meschke 1996'dan Akt.Steinberg, 2007). Ergenlerin ve gençlerin karşı cinsle olan ilişkilerinde şiddetin giderek arttığı (Joseph, 1981; Schumacher ve Slep, 2004), ilişkilerinde fiziksel, sözel ve cinsel saldırganlık dışında, kıskançlık ve kontrol altına alma gibi davranışların yaygın olduğu görülmektedir (Cano, Avery-Leaf, Cascardi ve O'Leary, 1998; Carruthers, Carruthers, Day-Vines, Bostick ve Watson, 1996;Çinkır, 2006; Stevahn, Johnson, Johnson, Gren ve Laginski, 2002; MEB, 2006).

Freud, teorisinin erken dönemlerinde tüm insan davranışlarının kökeninde Eros veya libidonun yani yaşam enerjisinin olduğunu öne sürmüştü. Ona göre saldırganlık da libidinal dürtülerin doyurulmasının engellenmesinden doğan ikincil bir tepkiydi. Sadece belli durumlarda uygun koşullarda ortaya çıkabilirdi bu nedenle yaşamın kaçınılmaz bir parçası değildi. Ancak Birinci Dünya Savaşının trajik günlerini takiben Freud, bu görüşü terk ederek insan saldırganlığının Thanatos adını verdiği libidodadan farklı bir içgüdüden kaynaklandığını öne sürdü. Thanatos-ölüm içgüdüğü-yaşamın tahrib edilmesine ve sona erdirilmesine yönelik olarak insanın içinde bulunan bir enerjisidir. Freud'a göre, saldırganlık da dahil olmak üzere, tüm insan davranışları Eros ve Thanatos arasındaki karmaşık ilişkiden ve gerilimden doğmaktadır. Ölüm içgüdüğü eğer kısıtlanmazsa kişinin kendini tahrip etmesiyle sonuçlanır. Bu nedenle ölüm içgüdüğü kısıtlayabilmek amacıyla insanlar değişik savunma mekanizmalarına başvururlar; bu savunma mekanizmalarıyla örneğin 'yer değiştirme' savunmasıyla bu enerji dışarıya aktarılır ve böylece saldırganlık ortaya çıkmaktadır. Freud'un bakış açısına göre, saldırganlık birincil olarak kişinin kendisini tahrip etmeye yönelik ölüm içgüdüğü'nün diğer insanlara yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Saldırganlığın içgüdüsel olarak doğuştan insanda bulunduğunu savunan ünlü etnolog Konrad Lorenz'e göre ise saldırganlık, tüm diğer organizmalarda da bulunan kavga etme içgüdüğü'nden kaynaklanmaktadır. Bu içgüdüyle ilgili enerji, değişen oranlarda her insanda üretilmektedir. Saldırganlığın ortaya çıkması, biriken bu enerjiye ve saldırganlık doğurucu uyarının varlığına ve gücüne bağlıdır. Saldırganlık kaçınılmaz bir şeydir ve zaman zaman kendiliğinden boşalabilmektedir.

Saldırganlığın öğrenilebilir bir davranış olduğu öteden beri kabul edilebilen bir konudur. Hayvanlarda model oyunlarla saldırganlığın geliştirilebildiğini gösterebilen deneyler vardır. Bu bakış açısına göre saldırganlık da diğer toplumsal davranışlar gibi öğrenilmiş yani sonrandan kazanılmış bir tutumdur. Albert Bandura'ya göre, insan saldırganlığının kökeninde, ne şiddete yönelik içsel istek ne de engellenmeye bağlı olarak doğan saldırganlık dürtüsü bulunmaktadır. İnsanların birbirlerine karşı saldırgan tutumlar göstermelerinin nedeni: 1) Geçmiş deneyimleri sonucunda saldırgan davranışlar

kazanmalarını, 2)Bu türden tepkileri nedeniyle takdir görmeleri veya ödüllendirmeleri, 3)Özel toplumsal ve çevresel şartlar tarafından doğrudan teşvik edilmeleridir içgüdü ve dürtü teorilerinin tersine, toplumsal öğrenme teorisi saldırganlığa yol açan bir veya birkaç potansiyel neden olmadığını çok çeşitli nedenlerle saldırganlığın ortaya çıkabileceğini savunur saldırganlık davranışının altında kişinin geçmiş yaşantıları ve öğrenmelerinden birçok dışsal ve durumsal etkene uzanan geniş bir spektrumda yer alan nedenlerin yaratığını öne sürmektedir.

Bu konudaki ilginç bir bulgu saldırganlığın ebeveyn tarafından çok şiddetli bir şekilde cezalandırıldığı durumlarda çocuklarda bu davranışı sürdürmeye eğilim oluşmasıdır. Diğer yandan olumlu davranışlarla ilgili pekiştireç verilmesi ve saldırgan davranışlara fazla dikkat yönetilmemesi saldırgan davranışları azaltmaktadır.

Saldırgan davranışların oluşmasında taklit önemli bir süreçtir. Bir çocuk ya da genç öfke ve saldırganlık düzeyini kontrol edemeyen ve bunu sağlıksız şekilde ifade eden ana babasının gözlediğinde, sözle saldırmayı, insanlara bağırmayı ve katı bir şekilde eleştirmeyi öğrenir. Böylece çocuğun ve gencin saldırgan davranışı, başkalarında gözlediği davranışlar tarafından biçimlenmektedir (Friedman, Sears ve Calsmith, 1989).

Toplumda sıkça kullanılır olmasına rağmen tanımlanması oldukça zor bir kavramdır Worchel cooper ve Goethals,1991'e göre saldırganlık,eylemin bizzat kendisi vurgulanarak ya da eylemde bulunan kişinin niyeti vurgulanarak tanımlanabilmektedir. Eylemin kendisi vurgulandığında saldırganlık başka kişilere zararlı bir uyarıcı veren herhangi bir davranış olarak tanımlanmaktadır. Eylemde bulunan kişinin niyetinin vurgulanması durumunda ise saldırganlık hedefi yaralamak niyetiyle girişilen herhangi bir davranış olarak tanımlanmaktadır (Akt, Öğülmüş, S.okullarda şiddet ve saldırganlık yayınlanmamış araştırma raporu, Ankara 1995;Arş.Gör.Erkan Efilti)

Cüceloğlu, üç tür saldırganlıktan bahsetmektedir; saldırganlığı engellenmeye bilinçsiz yapılan tepkilerden biri olarak nitelenmektedir. Saldırganlığı, uyuma götürücü, uyumu bozucu ve yer değiştirmiş saldırganlık olarak ele almaktadır.

Birçok bilim adamı saldırganlığı doğuştan getirilmiş bir davranış olduğunu ileri sürmektedir. Etoloğların çoğu da saldırganlığı doğuştan gelen bir davranış olarak görmektedir. Psikologların hemen hemen tümü, insanlarda saldırganlığın yalnız doğuştan gelen faktörlere indirgenemeyeceğini, öğrenmenin saldırganlık davranışının türü ve miktarı üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu savunmaktadırlar. Psikologların bu görüşü kabul etmelerinin temelinde, bu alanda yapılan çalışmaların sonuçları oldukça etkili olmaktadır.

Şiddetle ilgili davranışların ne zaman, nerede, kime karşı, ne derecede ve ne türde olacağının öğrenildiği görüşü yaygınlık kazanmaktadır. Saldırgan modeller günlük yaşamda aile içinde, alt kültürlerde ve toplu iletişim araçları yoluyla insanın karşısına çıktığı gibi, bireylerin sahip olduğu inanışlar, gösterdiği davranışlara çevrenin verdiği ödül ya da ceza tepkileri de bireylerin davranışlarını biçimlendirmektedir (Atabek, 2006; Atkinson, Atkinson, Smith ve Nolen-Hoeksema, 1999; Cüceloğlu, 1991; Foshee, Bauman ve Linder, 1999; Köknel, 2000). Ayrıca gürültü, sıcaklık ve hava koşulları, alkol ve uyuşturucu benzeri maddeler ile cinsiyet gibi özelliklerin de saldırganlığa yol açan diğer etmenler olduğu gösterilmektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993).

Birlikte çıkma ya da flört etme (dating), iki kişinin evleninceye kadar ya da bu kişilerden birinin veya her ikisinin ilişkiyi bitirmek istemesine kadar sosyal ilişki ve etkinliklere tam ve aşık bir şekilde birlikte katılarak ilişkilerini sürdürmesi olarak tanımlanmaktadır (Straus, 2004). Flört şiddeti ise, çıkmakta olan kişilerden birisinin diğerine kasıtlı olarak cinsel, fiziksel ve psikolojik saldırıda bulunmasıdır. Cinsel şiddet, cinsel olarak dokunmak, cinsel davranışlara zorlamak; fiziksel şiddet tokat atmak, tekmelemek, saçını çekmek gibi davranışları; psikolojik şiddet ise, karşısındakinin onurunu kırma, küfretme, tehdit etme ve benzeri davranışları içermektedir.

Her tür saldırgan davranışın hem bireyin kendisine hem de çevresindekilere zarar vermektedir. Bu nedenle ergenlerin, flört ilişkilerinde kız ya da erkeğin bir birine şiddet uygulaması hakkında ne düşündüklerinin belirlenmesi, erkenden müdahale etme olanağı sağlama ve sağlıklı ilişkiler kurma ve sürdürmeleri açısından önemli olmaktadır (Health Canada, 1995).

Saldırgan davranışlar, intihar davranışı için önemli bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır. Clothier 1997, intiharın yordayıcılarını hiyerarşik bir sıra içerisinde sunmakta ve “kişinin geçmişinde öfke ve şiddet davranışlarının bulunması” bu hiyerarşi içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır.

Saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir. İnsan diğer insanlarla savaşır ya da onlara karşıt davranışlar geliştirir. Çünkü kendini yok etme isteği ve yaşam içgüdüleri birbirlerini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilir. Cinsel içgüdü'nün türevi olan sevgi, ölüm içgüdü'sünün türevi olan nefreti nötrleştirebilir ya da sevgi nefretin, nefret sevginin yerine geçebilmektedir (Geçtan, 2004, s.31).

Bu dönemde takılıp kalma ya da bu döneme geri dönüş saldırgan davranışların temeli olarak kabul edilmektedir. Sözel saldırganlıktan cinayete kadar varan geniş davranış yelpazesinde yer alan bütün belirtilerin kökeninde bu dönemin kalıntıları görülmektedir. Çok konuşan, başkalarını kötüleyen, iğneleyen, alaya alan, suçlayan kişiler bu dönemle ilgili saplantılarının tutsağı olduğu gibi, çabuk öfkelenen, kızan, bağırıp çağıran, vurup kıran insanlar da gelişmemiş oral dönemi yaşamaktadırlar (Köknel, 1986, s.198–199).

Diğer bir deyişle, toplumsal değerler tarafından oluşturduğu kabul edilen üst benlik ne kadar baskıcı, katı ve sert olursa, saldırgan davranışların da ortaya çıkması o denli kolay ve şiddetli olur. Çocuk üst benliğini oluşturan ve özdeşleşmesinde etkisi olan ana-babasıyla birlikte bulundukça, bu tür saldırgan davranışlarını başka nesnelere ve kişilere yöneltmektedir. Onlardan ayrıldığında ise hiçbir kural, engel ve yasa tanımayan bir birey durumuna gelmektedir (Köknel, 1986, s.200).

Nevrotik süreç insanı saldırgan, boyun eğen ya da kendine dönük tiplerden biri olmaya zorlamaktadır. Böyle bir durum kişilikte köklü değişiklikler yapılmasını, belirli bir yaşam biçiminin geliştirilmesini, bir dizi ihtiyaçların, duyarlıkların ve ketlemelerin edinilmesini gerektirmektedir. Ergenlikten yetişkinliğe geçiş kişiyi bir kimlik oluşturmaya da zorlamaktadır. Nevrotik kişilerde bu kimliğin oluşum sürecinde bireyin istekleri önemli değildir. Tek amaç kendini koruyabilmektir. Bu ise insanı çaresizliğe, kızgınlığa ve insanlardan soyutlanmış olma duygularına iter, kişiliğinin derinliğinde bir kofluk hissetmesine neden olmaktadır (Geçtan, 2004, s.240).

Eğer kızgınlık ya da öfkenizin kontrolünüz dışındaki nedenlerle çıktığını düşünüyorsanız, ilişkileriniz ve hayatınız bu duygudan etkileniyorsa, belki de onu daha iyi yönetebilmek için profesyonel bir yardıma başvurabilirsiniz. Kızgınlığı yok edemezsiniz, edebilseniz bile tüm çabalarımıza rağmen sizi kızdıracak olaylar olacaktır. Yaşam her zaman için engellerle, kayıplarla ve diğer insanların onlardan beklemediğimiz davranışlarıyla dolu olacaktır. Bunu değiştiremeseniz de bu olayların etkileme biçimini değiştirebilirsiniz. Kızgınlık ve öfke tepkilerinizi kontrol ederek, uzun vadede onların sizi daha mutsuz kılmasını önleyebilirsiniz. Öfke, bireylerin hayatlarında engellemeler ile karşılaştığında meydana gelen bir duygu durumudur. Bu duygu durumuna yönelik yapılan eylemler ise saldırganlıktır. Saldırganlık sözlü, fiziksel ya da dolaylı olarak bir başkasına zarar vermeyi amaçlayan herhangi bir harekettir. Saldırganlık bireylerin yaşına, eğitim seviyesine, içinde bulunduğu ortama göre farklılaşabilmektedir. Öfkenin kontrol edilemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Öfke ve saldırganlık her bireyin farklı şekillerde ortaya koyduğu bir duygu durumudur (Kulaksızoğlu, 2001: Balkaya, 2001).

Verilen tanımlardan yola çıkılarak odaklanılan noktalara bakılınca; öfkenin bireyin istek ve ihtiyaçları engellendiğinde, incitildiğinde, aşağılandığında veya haksızlığa uğradığında, kendisine yönelik tehdit algılandığında, tahrik edildiğinde sınırları çizmek, haklarını korumak veya karşısındakini uyarmak amacıyla basit bir sinirlilik halinden yoğun bir hiddet durumuna kadar değişen dereceli bir duygusal durum olarak ortaya konulan tepkinin adı olduğu söylenmektedir.

2.2. Ergenlik ve Ergenlik Döneminde Öfke Tepkileri

Bu bölümde ergenlik kelimesinin kökeni, ergenliğin genel olarak tanımları ve ergenin öfke tepkileri yer almaktadır.

Batı dillerinde “Adolescence” diye bilinen bu dönemin sözcük anlamı da “büyüme”dir (Yörükoğlu,1998). İlk olarak 15. yüzyılda kullanılmaya başlanan “Adolescence” (Muuss, 1996) sözcüğü Latince kökenli “adolescere” sözcüğünden türetilmiştir. Adolescere “büyüme”, “olgunlaşma” anlamına gelmektedir. Latincede büyüme, olgunlaşma anlamında kullanılan bu fiil, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir. Bu sözcük günümüzde, bireyde gözlenebilen süratli ve sürekli bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilmektedir (Yavuzer, 1998, sf. 277).

Aşağıda verilen tanımlarda görüleceği gibi ergenlik bazen fiziksel bir gelişim dönemi olarak ele alınırken bazen de sosyal, duygusal, bilişsel bir gelişim dönemi olarak da ele alınmaktadır.

Çocuklukla erişkinlik arasında, gençlik ya da delikanlılık adı verilen uzun bir dönem yer alır. On ikinci yaştan yirmi bir yaşına dek uzanan bu çağ, ruhsal alanda önemli değişikliklerin belirdiği, hızlı bir büyüme ve olgunlaşma çağıdır (Yörükoğlu, 1998). Ergenlikte oluşan değişikliklerin sırası, her genç bireyde hemen hemen aynı iken, ergenliğe erişme yaşı ve süresi bir çocuktan diğerine farklılık gösterebilmektedir. Kız çocuklarda ergenliğin ilk belirtilerinin alt ve üst sınırları 8–13 yaş iken, erkek çocuklarda bu yaşlar 9,5–15 olabilmektedir (Yavuzer, 1987).

Ergenlik dönemi, erinlik (puberte) ile başlayıp yetişkinliğe kadar süren bir dönemi kapsamakta, çocuklukla yetişkinlik arasında bir geçiş dönemini oluşturmaktadır. Endüstriyel toplumlarda ana babaya bağımlı olarak geçirilen süre arttığı için ergenlik dönemi de genellikle daha uzun olmaktadır (Yazgan-Inanç, Bilgin, Atıcı, 2004).

Genellikle çocukluk çağının orta dönemleri sakin bir şekilde geçer, fakat ergenlikteki değişiklikler şiddetlidir. Ergenler, fiziksel olarak önemli değişiklikler geçirirler. Aynı zamanda birçoğunun sosyal yaşamlarında, muhakeme yeteneklerinde ve kendilerine yönelik algılarında büyük değişiklikler olur (Bernstein, Clarke-Stewart, Penner, Roy, Wickens, 2000).

Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı, çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemidir (Yavuzer, 1998).

Erikson bu dönemi kimlik bulma ve “ben kimim?” sorusuna yanıt arama dönemi olarak tanımlar. Kimlik tanımında cinsiyet rolleri, meslek ve ideolojik (dini, politik) inançlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre erinlik ve ergenlik dönemi ego kimliği ve rol kargaşasıdır.

Spengle (1980)'e göre, ergenin duygusal dünyası bir takım çelişkilerle doludur. Yalnızlıktan duyulan hazzın yanı sıra, bir gruba katılma özlemi, yetişkini hor görme, ama ona dayanma; endişe ve umutsuzluğa karşı geleceğe coşkuyla yöneliş, bu evrenin belirgin çelişkili duyguları arasında sayılabilir (Akt; Baygöl, 1997).

Milli Eğitim Bakanlığına göre gençlik, “buluş çağına erme sebebi ile biyo-psikolojik bakımdan çocukluğun sonu ile toplum hayatında sorumluluk alma dönemi olan çocukluk ve genç yetişkinlik arasında kalan 12–24 yaşları arasındaki gruptur” (Kulaksızoğlu, 2002).

Yavuzer (1998), ergenin duygusal tepkilerini etkileyen başlıca faktörler olarak sağlık durumu, zekâ düzeyi, cinsiyet, okul başarısı ve sosyal kabul düzeylerini görmüştür.

Ergenlerin davranışları ve duyguları arasında yakın bir ilişki olduğundan ergenin davranışlarını açıklamak için duyguların bilinmesi gerekir. Duygular haz ve mutluluk kaynağı olabildiği gibi acı ve mutsuzluk kaynağı da olabilir. Duygular konusunda farkındalık kazanmak insanlar için olumlu yönlendirici işlev görebilir.

İnsanın davranışları üzerindeki etkileri nedeniyle duygular bireyin başka insanlarla ilişkilerini de etkilemektedir. Ergenlerin davranışları, ergenin duyguları ve duygulanımları incelenerek açıklanabilir. Gençler fiziksel ya da toplumsal etkinlikleri kısıtlandığında, benliklerine, toplum içindeki durum veya konumlarına yönelik herhangi bir saldırı olduğunda öfkelenirler. Ergen; eleştiri, utandırma, küçümseme ve reddedilme durumlarını zaten aşırı duyarlı olan benliğine ve kendisi için değerli olan toplumsal konumuna yönelik gerçek bir tehdit olarak değerlendirip öfkelenmektedir. Ergenler için öfkeyi tetikleyen uyarıcılar genellikle toplumsal uyarıcılardır. Bununla birlikte başka insanların kişilikleri ve davranışları da gençlerde öfkeyi tetiklemektedir (Yazgan-İnanç, Bilgin, Atıcı, 2004).

Rice (1975)'a göre ergeni öfkeliendiren sebepler fiziksel hareketinin ve sosyal etkinliklerinin kısıtlanması, engellenmesi, ayrıca egosuna yönelik eleştiriler yapılması ve reddedilmesidir. Bu dönemdeki öfke sebepleri sosyal engellenmeler ve hayal kırıklıklarını da içine alacak şekilde artmış durumdadır. Morgan (1986)'a göre iğneleyici sözler, diğerlerince hor görülmek, sosyal hırsların önüne geçilmesi öfkenin sık rastlanan nedenlerindendir. Ergenlik döneminde engellenmenin yanı sıra, fiziksel görünüm ile ilgili yetersizlik duygusu da öfke yaratmaktadır. Madow (1972) bu dönemde iki temel istek arasındaki çatışmanın öfkenin sebeplerinden olduğunu belirtmektedir. Ergen ailesel otoriteden bağımsız olmak istemektedir. Fakat henüz kendisinden emin değildir ve bakıma ihtiyacı vardır. Çatışan bu iki istek ergenin içinde savaşılmaktadır ve bu da ergende aile nasıl davranırsa davranışın öfkeyi doğurmaktadır. Eğer aile çok koruyucu ve destekleyici ise bağımlılık isteği tatmin olacaktır, fakat bağımsızlık isteği engellenecektir. Eğer aile ergene kendi seçimlerini yapma şansı verirse, bu kez de bağımlılık isteği doyum sağlamayacaktır Her iki durumda da sonuç öfke olacaktır. Blair, Jones ve Simpson (1975)'a göre ergen, belirsiz statüsünden dolayı (ne çocuk ne yetişkin) sıklıkla

kendisini ailesi, öğretmenleri, toplumun diğer üyeleri ile duygusal çatışma içerisinde bulmaktadır ve öfke duygusunu yaşamaktadır. Öfkeye verilen tepkiler de ergenlik döneminde farklılaşmaktadır. Çocuklar öfkeye karşı tepkilerini daha açık davranışlarla ve anında ifade ederlerken, ergenler öfkeyi daha fazla gizleyip, maskelerler. Sosyalleşme sürecinde çocuk ve ergen öfkenin her durumda dışa vurulmasının olumlu bir davranış olmadığını öğrenir. “Böylece ergen öfke ve kızgınlığın ne zaman, kimlere karşı dışa vuracağını, ne zaman bastıracağını bilerek yetiştir” (Akt; Kulaksızoğlu, 1998). Rice (1975) ergenlerin öfke doğurucu uyaranlara karşı somurtmak, saldırgan davranışlar sergilemek, çıldırmak, sakın davranmak, küfür etmek, başkaldırmak, kavga etmek, öfke nöbetleri geçirmek tepkileri verdiklerini belirtmektedir (Akt; Güleç, 2002).

Ergenler kendilerini topluma kabul ettirmede büyük problemler yaşarlar. Harter (1998), ergenlerin kavgalarının, benlik saygısı, benlik imajı ve toplum içinde aitlik duygusunu yaşama ve saygı görme isteğinde toplandığını belirtmektedir. Özellikle ergenler Dubois (1992)’e göre aynı anda pek çok stres faktörüyle karşılaşır ve kırılgan olabilirler. Azar (1996) okul yaşamında ve kişisel konularda yeteneklerine güvenmeyen öğrencilerin, özellikle okulda sorun çıkarmaya eğilimli olduklarını ve bu ergenlerin başarısızlığa uğradıklarını belirtmektedir. Osborne (1997) bu eğilimlerin, ergenin benlik saygısını bütün yönleriyle etkilemediğini ortaya koymaktadır. Örneğin, onların benlik saygısının temel noktalarını akademik başarılarından çok atletizmdeki başarıları ve akranlarının onlar hakkındaki düşünceleri oluşturmaktadır (Akt; Kulaksızoğlu, 2002).

Waterman (1982), ergenliğin son dönemlerinde, gençler alternatif kimlik arayışına girdiklerini belirtmektedir. Grotevant (1998), onlar için “denemek” başkaldırı şeklini alır, araştırmaya okumaya meraklıdırlar ve bağımsız olmak isterler. Cinsellik, kişisel değer, endüstri, ekonomi ve bağımsızlık hakkındaki sorulara yanıt aramaya çalışırlar. Ergenlerin kimliklerinin açıklanmasında geçmişlerinden gelen eğilimleri ve yaşantıları onları fazlasıyla açıklama olanağı verir. Evde, okulda ve ilişkilerinde kısacası çevrelerindeki bazı noktalar ve gelişimleri, onların kimlik oluşumunda açıklayıcıdır. Savin-Williams, Demo, (1984)’ya göre ergenler, 21’ ine geldiklerinde kısmen kimlik karmaşasını çözümlemenin yolunu bulmuş olurlar. Zamanla yaşamlarında ve benlik

imajında istikrarlı bir yol izledikleri görülür ve güvenli bir şekilde yetişkinlik çağına girmeye hazır olurlar. Aslında ergenliği geride bırakan gençler, hal ve davranışlarında daha olgun, amaçlarında kararlı olurlar ve düşüncelerinde netlik kazanmaktadırlar. Hart, Yates (1997) bazı ergenlerin kimlik bunalımını çözümlenmede başarısız olduklarını belirtmektedir. Ergenler hem kimlik bunalımından kaçınırlar hem de ailelerinin onlar için belirlediği herhangi bir kimliğe razı olurlar veya krizle ilişkili sorunları ertelerler. Bunu aşmakla ilgili bir yönelimleri ve fikirleri yoktur. Bu genç insanlar sık sık problem odağıdırlar (Akt; Bernstein, Clarke-Stewart, Penner, Roy, Wickens, 2000).

Çocuklukta öfke ve kızgınlık duygusunu yaratan durum ve olaylarla bu duyguların dışa vurumu anne-baba ve ailedeki diğer yetişkinlerin taklit edilmesi ile öğrenilmektedir. Öfke ve kızgınlığın her durumda dışa vurulmasının olumlu bir davranış olmadığı yine aile ve yakın çevrenin etkisi ile çocuğa ve ergene kazandırılır. Böylece ergen öfke ve kızgınlığını ne zaman kimlere karşı dışa vuracağını, ne zaman da bastıracağını bilerek yetişir. Türk kültüründe erkeklerin öfke ve kızgınlık duygularını saldırganca söz ve hareketlerle dışa vurması kızlara göre daha çok teşvik görmektedir. Çocuk ve ergenin yaşı da öfke ve kızgınlığın dışa vurumunda ebeveyn tutumlarını etkiler. Ergenler büyüdükçe kızgınlıklarını açığa vurma bakımından daha fazla hoşgörü görmektedirler (Kulaksızoğlu, 2002).

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1997, s. 414) tarafından, Türk ailesinde adolesanların sorunları üzerine yapılan bir araştırmada, ergene en çok çatıştıkları kişiyle bir sorun yaşayıp öfkelendiklerinde nasıl bir tavır sergiledikleri sorulmuştur. Ergenlerin %40.6 gibi oldukça önemli bir bölümü böyle bir durumda kızıp bağırdığını belirtmiştir. Bu durumlarda küsüp konuşmayanların oranı %13.7, konuşup sorunu çözmeye çalışanların oranı %13.6, çekip gidenlerin oranı %11.3, aldırış etmeyip hiçbir şey yapmayanların oranı % 10.9'dur. Bir sorun yaşayıp öfkelendiklerinde çatıştıkları kişiye vurup dövenlerin oranı % 7.4, etrafı kırıp dökenlerin oranı ise % 1.3'tür. % 1.0'lik bölüm ise daha farklı bir tutum aldıklarını belirtmiştir. Gerek kızlarda gerekse erkeklerde ağırlıklı grubu çatışma sırasında öfkelendiklerinde kızıp bağırarak oluşturmaktadır. Kızların % 46.8'i erkeklerin ise % 34.0'u öfke anında bu tavrı sergilemektedir.

Çocukluk ve gençlik çağında belirli engeller karşısında öfkelenmek kişiliğin korunması, saygınlık kazanması ve bu saygınlığın sürdürülmesi açısından geliştirici, yapıcı yönde rol oynar. Ayrıca gencin özerkliği, özgürlüğü ve sorumluluğu arasındaki sınırın belirlenmesinde de öfkenin ve öfkeye karşı çevrede oluşan tepkinin önemli yeri vardır. Çocukluk ve gençlik çağında bir duygulanım ve coşku biçimi olarak yaşanan öfkenin kişilik üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler daha sonraki yaşamdaki kin, nefret, kıskançlık, düşmanlık gibi duygulara dönüşebilir. Bu tür duyguların etkisi altında olan insan daha sık ve şiddetli öfkelenir. Böylece öfkeden kaynaklanan kimi davranışlar öfkeyle sonuçlanmaktadır (Köknel, 1999, sf.154–155).

Anne-babası ile olan ilişkisinde bağımsızlık isteklerinin engellenmesi, baskıcı, otoriter davranılması, evdeki yasaklar, kısıtlamalar ergeni öfkelerendirir. Gururunun zedelenmesi hem üzüntü ve kırıklık yaratır hem de öfke doğurur. Kısaca herhangi bir durum birey için engelleyici olarak algılanıyorsa kızgınlık ve öfkeye sebep olur. Öfke duygusuna, saldırganca davranışlar gösterme tepkisi eşlik eder. (Koptagel-İlâl, 1991, sf. 94).

Öfkeyi doğuran kişi ile olan ilişkileri veya bulunduğu çevre koşulları yüzünden ergenler öfkelerini gizlemek veya geciktirmek zorunda kalırlar. Bazı ergenlerin dıştan sakin görünmelerine rağmen çok gergin ve hırçın bir iç dünyaları olabilir. Bu durumda öfke ve düşmanlık duygularını ya kendilerine yöneltecekler ya da kendilerini daha güçlü hissettikleri çevrelerde, daha güçsüz kişilere yansıtacaklardır.

Küçüklükten itibaren küfür, öfkenin dışa yansıtılmasında kullanılan bir araçtır. Çocuklar söyledikleri küfürlerin ne anlama geldiklerini bilmeseler de öğrendikleri küfürleri tekrarlarlar. Ergenlikte küfür etme davranışı yaygınlaşır. Yetiştiriliş biçimleri ve toplumsal baskı nedeniyle kızlar, erkek ergenlerden çok daha az oranda küfürü kullanırlar. Küfretmek bazı kültürel çevrelerde âdeta erkeksi bir davranış biçimi gibi algılanır.

Küfür olarak kullanılan kelimeler ve küfrün içeriği akran gruplarından ve çevreden etkilense de çoğunlukla karşı cinse yönelik cinsel eylemlerin saldırganca ve kaba bir biçimde ifadelendirilişidir. Ailede küfür etmeye karşı takınılan tavır, akran grubunun ve çevrenin küfürü kullanma sıklığı ergenin bu şekilde konuşmasını etkilemektedir (Jersild, 1978, sf. 180).

Öfke ve kızgınlığın ifade ediliş biçimlerinden olan saldırganlık değişik davranışlar göstererek olur. Tokatlama, yumruk ve tekme atma, itme, sarsma, ısırma, saç çekme, eşyalara saldırma ya da fırlatma, çimdikleme gibi el-kol-bacaklar ve vücudun diğer organlarını kullanarak yapılan hareketlerin şiddeti, ayrıca zarar vermek amacı ile bir sopa ve bunun gibi bir araç kullanılıp kullanılmadığı saldırganlığın derecesini belirlemektedir.

Ergenlerin öfke tepkisini inceleyen ve Ergen Öfke Skalası'nı geliştiren Burney (2001), ergenlerin öfke davranışlarının iki temel boyutta incelenebileceğini belirtmiştir. Ergenlerde öfke, davranış açısından gözlemlendiği takdirde, iki tür öfke davranışı ortaya çıkmaktadır. Bu tepkilerden biri saldırganlığın eşlik ettiği ve ergenin çevresine intikam niyetiyle planlı şekilde verdiği zarar, zorbalık, hasar, maksatlı olarak birini incitme, kendisini inciten kişiye zarar verme gibi davranışları içerir. İkinci tür davranış kategorisi ise ergenin öfkelendiği durumlardaki bilişsel süreçlerini, sosyal becerilerini ve öfke kontrolünü kapsar: Düşünmeden davranmak, kendini kontrol edememek, kızdığı zaman başka bir şeye odaklanamamak, konuyu uzatmak ve çok konuşmak gibi özellikleri içeren başarısız tepkiler kümesidir. İki temel kategoride gruplanan ergen öfke tepkilerinin ortak özelliği, ikisinin de sözel ve davranış bağlamında saldırganlığa sebebiyet vermesidir (Akt; Aydın, 2005).

Öfkenin yukarda sıralanan saldırganlıklar şeklinde gösterilmesine öfke ve kızgınlığın derecesinden çok ergenin içinde yaşadığı kültürün bu çeşit davranışları deneyenlere karşı tutumu, ana-babanın baskıcı-otoriter mi olduğu, dayak atıp atmadıkları, ergenin bastırılmış saldırganca duygularının derecesi, model aldığı kişi ve çevrelerin benzer hareketleri dışa vurma sıklığı, ergenin cinsiyeti gibi değişkenlikler

saldırganlığın ortaya çıkmasının belirleyicileridir. Öfke patlamaları, ergenlikte görülen ruhsal kriz durumlarından biridir. Öfkenin yoğunluğu ve ergenin öfkelenmenin sonucunda yaptığı saldırganlığın ve tahribatın derecesi bireyden bireye, öfkeyi doğuran nedenlere bağlı olarak değişir. Bu tür öfke patlamaları veya nöbetleri psikotik bir kriz değildir, ancak çok yoğun öfkeler sonucu ergen etrafını kırıp geçiriyorsa ağır bir ruhsal bozukluğun ilk belirtilerini gösteriyor olabilir. Öfke nöbetleri sırasında muhakeme, otokontrol ve gerçeği değerlendirme bozulmaktadır. Ergenin önceki bastırılmış öfke ve saldırganlık duygularının yoğunluğu, öfke patlamasını tetikleyen olayın rencide edici olması, öfke patlamasını büyütebilir. Ergenin öfkesi bir kişiye yönelik de olabilir veya engellemelere ve hayal kırıklıklarına karşı ortaya çıkan çevreye yönelik yoğun tepkiler şeklinde de görülebilir. Bu tip patlamalarda ergen çoğu kez öfkesini doğrudan öfkeyi doğuran kaynağa değil de kendinden güçsüzlere yöneltir. Öfke krizi geçtikten sonra ergen yaptıklarından pişmanlık ve utanç duyabilir. Sıklıkla tekrarlanan öfke patlamaları bir hekim müdahalesini gerektirebilir (Kulaksızoğlu, 2002).

Öfke, saldırgan davranışlara eğilimli gençlerde yoğun olarak gözlemlenen önemli bir duygudur. Ayrıca, çeşitli gelişim dönemlerine bakıldığında, gençlerin, özellikle ergenlerin, daha ileri yaşlardaki kişilere göre daha çabuk, daha fazla ve yoğun öfke yaşadıkları görülmektedir.

Ergenlikte en temel olumsuz duygu öfkedir. Ergenin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkiler. Öfke olumsuz bir duygu olarak kabul edilirse de, kişiyi zor, tehlikeli durumlara hazırlayıcı ve koruyucu özelliktedir. Öfke, doğal ve evrensel bir duygudur. Ancak öfkenin şiddeti, kontrolü ve ifade ediliş biçimi, kişinin ruh sağlığı ve toplumsal uyumunu belirleyici olmaktadır. Mevcut uyarının engellenme olarak algılandığı, yoğun stres, yorgunluk ve kaygı gibi durumlar, öfke tepkisini tetikleyici unsurlardır. Kızgınlığın şiddeti artıp öfke boyutuna ulaştığı zaman ergen bu duygusunu bastırır veya kontrol edemezse, fizyolojik, ruhsal, toplumsal sorunlar yaşayabilir. Ergenin öfke durumu ile başa çıkması için duygularını tanıması en önemli koşuldur. Ergen kendi duygu dünyası içinde duyguları, öfkesi ile farkındalık kazandığı noktada kontrol mekanizmalarını kullanabilmektedir. Ayrıca bu duyguyu bastırmasına gerek kalmayacaktır.

Bastırılan öfke daha sonra daha güçlü ve kontrolü daha zor bir şekilde patlayarak ortaya çıkar. Bastırma mekanizması öfke duygusunun saldırganlık şeklinde ortaya çıkmasını da tetikleyici bir durumdur. Dışa vurulan şiddetli öfke tezahürü, ergenlerin sosyal beceri yeteneğinde de zafiyet yaratmaktadır (Aydın, 2005).

Ergenin kendi düşünce yapısını ve duygularını fark ederek, sorun çözme ve öfke ile başarılı başa çıkma becerilerini öğrenme sürecinin, sosyal ilişkilerinde dışlanmalar yaşamadan, grup yaşantıları içerisinde gerçekleşmesi çok yönlü ve olumlu etkilere sahiptir (Köknel, 1999).

Ergenlik dönemi fiziksel, duygusal ve sosyal olarak bir geçiş dönemidir. Bu dönemde ergen, kendisiyle, ailesiyle, toplumla, yönetimle, sistemle vs. çatışma içinde olduğu, her şeyi sorguladığı ve arayış içinde olduğu bir dönem geçirmektedir. Öfke duygusu da yoğun olarak bu döneme damgasını vuran temel duygulardan en önemlisidir ve nereye, nasıl akacağı belli değildir. Bu dönemi sağlıklı atlamanın araçlarından bir tanesi olarak öfke duygusu, kontrolü ve sağlıklı yaşanması hakkında yardım almak ergenin gelişimi açısından son derece önemli görülmektedir.

2.3. Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlık

Dodson'a göre çocuklar şu şekillerde şiddete yönelebilirler:

1. Anne-baba çocuğun psikolojik ihtiyaçlarını yerine getiremez ve çocukta nefret, öfke, şiddet duygularını uyandırır,sa,
2. Çocukların, şiddete başvuran anne-babalarını taklit etmeleriyle,
3. Anne-baba çocuğun göstereceği şiddet hareketlerine (örneğin, bir başka çocuğu dövmesine) karşı çıkmadıkları sürece,
4. Genel olarak çocuklar şiddet duygularını boşaltma olanağını bulmadıkları zaman (Akt. Turam, 1996).

Şiddetin nedenleri konusunda yapılan araştırmalar, şiddetin tek bir nedene indirgenemeyeceğini göstermektedir (Tezcan, 1996). Tezcan'a göre şiddet bugün toplumsal bir sorundur ve çevreden kaynaklanmaktadır. "Yani, çevredeki okul, aile, ekonomik örgütler vb. toplumsal kurumlar devreye girmektedir." Tezcan, şiddetin bir engellenme sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak, bireyin bizim gibi toplumlarda kendini gerçekleştirme ve geliştirme konularında kısıtlı olanaklara sahip olmasını göstermektedir. Bu da bireyin yaratıcılığını engellediğinden, birey kendini kanıtlayıcı tek yol olarak şiddete yönelmektedir.

Saldırgan davranışların ve şiddetin en önemli kaynaklarından biri ailedir. Çocuk için arkadaşlığı, paylaşmayı ve saldırganlığın boşalmasını sağlayan en doğal aktivite oyundur. Ancak çoğu anne-baba oyun sırasında çocuğun arkadaşlarına ya da oyuncaklarına karşı sergilediği saldırgan davranışları, "aferin", "iyi yapmışsın" ya da sen de vursaydın" gibi ifadelerle pekiştirmektedir. Buna benzer şekilde çocuğun istediklerini bağırp çağırarak, ağlayarak, vurup kırarak çevresindekilere kabul ettirmeye çalışması da engellenmez ve denetlenmezse ödüllendirilmiş olur. Bu durumlar çocuğun saldırgan davranışları benimsemesine ve kişilik özelliği haline getirmesine neden olmaktadır. Aynı durum ergenlik dönemi içinde geçerlidir (Köknel, 1996).

Köknel, toplumumuzda delikanlılık ya da kabadayılık adı altında saldırganlık içeren davranışlar birer erkeklik özelliği olarak hoş görüldüğünü ve bu davranışların birer kişilik özelliği haline geldiğini belirtmektedir. Ona göre, çevredekilerin sergilediği davranışlar, çocuklar ve gençlerin öğrenmelerine temel oluşturmakta, böylece toplumdaki saldırgan davranışlar ve şiddet eylemleri kolayca benimsenmekte, tekrar edildikçe de bu öğrenme pekiştirilmektedir. Eğitim yöntemi olarak baskı, korkutma ve dayak da benzer etkiyi yaratmaktadır. Köknel bu tür uygulamaların birer eğitim yöntemi olarak kullanıldığı ortamlarda yetişen çocukların, suç işleme oranlarının yüksek olduğunu gösteren araştırma bulguları olduğundan bahsetmektedir.

Lore ve Schultz'a göre, çocuklara saldırganlığı bastırmayı öğretmek mümkündür ve bu, herhangi bir olumsuz sonuç doğurmadan yapılabilir. Norveç'te 1991 yılında okullarda şiddeti azaltmayı amaçlayan bir çalışmada, yöneticiler, öğretmenler ve veliler birlikte çalışarak, iki yıl içinde okullardaki şiddet, okuldan kaçma, hırsızlık ve okul eşyalarına zarar verme olaylarını %50 azaltabilmişlerdir. Ayrıca, öğrencilerin okula karşı daha olumlu tutumlar beslediklerini görmüşlerdir.

Saldırganlık ve şiddet ile ilgili çok önemli bir başka olgu da intihardır. Yukarıdaki bölümlerde geniş bir şekilde açıklanan intihar olgusu çoğunlukla saldırganlık ve şiddetten ayrı görülmektedir. Ancak intihar bireyin kendine yönelttiği şiddet olarak ele alındığında, bu iki olgu arasında güçlü ilişkinin olduğu açıklık kazanmaktadır. Zira, şiddet eğilimli ve saldırgan ergenler, intihar davranışı için bir risk grubu oluşturmaktadırlar (Lore ve Schultz, 1996).

2.4. Ergenlerde Suç

Suç kavramı konusunda üzerinde uzlaşmış bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Suç kavramı toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik kazanmaktadır. Her toplumun değer verdiği belirli şeyler vardır ve bunlara uyulmaması ya da bunlara tecavüzde bulunma o kültüre göre suç sayılmaktadır (Erdentuğ, 1987; Akt: İçli, 1994).

Çocuk ve ergen suçluluğu tüm toplumlarda görülen ancak tanımlanması oldukça güç bir olgudur. Yasalar temel alındığında suçlu gençler “yanlış davranışları onları ceza mahkemelerine ya da çocuk mahkemelerine götüren veya götürülmeyi haklı kılan gençler” olarak tanımlanabilir (Cava, 1962; Neumeyer, 1966; Blum ve Zolba, 1979, akt. Kaner, 1991). Genel olarak ergen suçluluğu, bireyin yaşadığı yerin kanunlarına bağlı olarak 16 ya da 18 yaşın altındakilerin kriminal davranışları için kullanılan bir terimdir. Ergen suçluluğu hırsızlık, araba soygunu, cinayet vb. gibi yetişkinler için suç kabul edilen tüm suçları kapsar. Ancak yetişkinler uyguladığında suç olarak kabul edilmeyecek evden kaçma gibi davranışları da içerir (Dusek, 1987).

Catalano ve Miller (1992) çocuk suçluluğu ile ilgili bazı risk etkenlerini ve koruyucu etkenleri şöyle sıralamışlardır (Akt. Kepenekçi ve Özcan, 2002):

Mahalleden kaynaklanan risk etkenleri:

- * Yüksek oranda değişimin olması ve bunun sonucunda toplumsal bağlanma olasılığının düşük olması
- * Uyuşturucu kullanımının yaygın olması
- * Şiddete karşı belirlenmiş kesin normların bulunmaması

Mahalleye ilişkin koruyucu etkenler:

- * İnsanlar arasında sıkı ilişkilerin olması
- * Suç işlemeye karşı kesin kural ve normların olması

Bu iki özelliği barındıran topluluklarda suç oranını daha düşük olduğu görülmüştür.

Aile ortamına ait risk etkenleri:

- * Anne-babaların çocuklarına karşı aşırı eleştirici bir tutumlarının olması
- * Anne-babaların çocuklarına gerektiği kadar zaman ayırmamaları
- * Aile ortamlarının "istismar" ve "ihmal" edici olması

Aile ortamına ait koruyucu etkenler:

- * Çocuğun anne-babaları ile yakınlık kurması
- * Evdeki kuralların tutarlılığı
- * Anne-babaların çocuklarına önemli oldukları duygusunu hissettirmeleri

Çocuğun kendisi ile ilgili risk etkenleri:

- * Özellikle erkek çocuklar arasında fiziksel gelişme farklılıklarının sorun gibi görülmesi
- * Alkol, sigara, ilaç kullanan ve şiddet eğilimi gösteren akran grupları ile ilişki kurma
- * Çocukların deneyimsizlik ve belli becerilerin kazanılmaması sonucunda, risk içeren davranışları değerlendirip kendilerin bu durumdan kurtaramamaları

Çocuğun kendisi ile ilgili koruyucu etkenler:

* Çocuğun kendine güvenin yüksek olması, sorun çözme becerilerine sahip olması

Yapılan araştırmalar sonucunda, literatürde çocuk ve ergen suçluluğuna yönelik diğer risk etkenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Seminar, 1979; Loeber ve Dishion, 1983; Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1987, akt. Kaner, 1991):

*Anne-baba denetimlerinin zayıf olması,

*Aile üyeleri arasında sıkı bağların olmayışı,

*Ailenin çocuğu reddetmesi,

*Ailede suç işlemiş bireylerin bulunması,

*Antisosyal davranış,

*Zayıf eğitsel başarı,

*Ağır ilaç bağımlılığı,

*Saldırganlığın eşlik ettiği hiperaktivite,

*İlköğretim yaşlarındaki davranış sorunları.

Kaner, bu sonuçların dikkatle yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü bu araştırmalarda küçük gruplarla çalışıldığından, büyük gruplara ne derecede genellenebileceği belli değildir. Ayrıca, kültürel dini, sosyo -ekonomik ve coğrafi pek çok unsur da risk gruplarını etkilemektedir.

Davranışlarına nasıl tepki verdiği de davranışın tekrarlanma ya da suça dönüşme olasılığını etkilemektedir. Bunların yanı sıra alkolik, suç işlemiş ya da saldırgan anne-babalara sahip olma da çocuk suçluluğunda önemli bir etken olarak görülmektedir (McCord, 1991, akt. İçli, 1994).

Tablo 1. DİE 2000 yılı güvenlik birimlerine gelen ve getirilen çocuk istatistikleri.

Toplam		Suç İsnadı		Durumu Şüpheli		Terk		Evden Kaçma		Buluntu		Kayıp		Mağdur		Diğer	
A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
32.45	5.24	23.34	1.86	3.1	172	2	3	378	239	64	15	105	66	4.154	2.599	1.357	284
1.5	259	1.24	101	24	2	-	-	5	19	1	1	-	1	151	111	85	24
30.94	4.98	22.1	1.76	3.1	170	2	3	373	220	63	14	105	65	4.003	2.488	1.272	260

A: erkek , B: kadın

Tablo 2. Seçilmiş suç türlerine göre güvenlik birimine gelen ya da getirilen çocuklar, 2000.

SUÇ TÜRLEİ	SAYI
Adam Öldürme	270
Yaralama Darp	7489
Kız, Kadın ve Erkek Kaçırma	623
Irza Geçme ve Sarkıntılık	340
Hırsızlık	7180
Oto Hırsızlığı	996
Otodan Hırsızlık	955
Gasp	540
Yankesicilik	931
İzrar	363
Trafik Suçları	1059

DİE'nin 2000 yılı güvenlik birimlerine gelen ve getirilen çocuk istatistiklerine dayalı olarak belirlediği yaş grupları arasında, 16-18 yaş grubunda suçun önemli derecede yüksek olduğu görülmektedir. Bu grubu 12-15 yaş grubu izlemektedir. Ayrıca tüm yaş gruplarında, literatürdeki araştırmaları destekler biçimde, erkeklerin daha fazla suç davranışında bulunduğu da görülmektedir (Tablo 3.).

Tablo 3. Yaş grupları ve cinsiyete göre güvenlik birimine gelen ya da getirilen çocuklar, 2000.

YAŞ GRUPLARI	-6	7-11	12-15	16-18
ERKEK	766	1 728	10 280	19 675
KADIN	444	597	1 820	2 374

2.5. Medya ve Şiddet

Türkiye’de medya ve şiddet ilişkisi konusunda yapılmış araştırmalar, şiddet olaylarının medyada çok sık kullanıldığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar, medyada şiddetin kullanılması ile ilgili şu sonuçlara ulaşmışlardır:

1. Cinayet, “namus temizleme” gibi olaylar sıradan olaylar şeklinde sunulmaktadır.
2. Haberlerde eğitici ya da toplumsal analize ilişkin çabalara rastlanmamaktadır.
3. Daha çok “mizahi-alaycı”, “olayı meşrulaştırıcı” ya da “yargılayıcı-hakaret edici” bir tarz ve biçim kullanılmaktadır.
4. Televizyon, günlük haberlerde “sanal ve gerçek olmayan” bir dünyayı yansıtır gibi görünmektedir.
5. Şiddet haberleri verilirken, “magazin” özelliği ağır basan bir dil kullanılmaktadır.
6. Haber iletmenin önceden belirlenmiş sosyal, gelişimsel ve basın etiği kurallarına uyulmamaktadır.
7. Medya, haberi verme yoğunluğu ve biçimi olarak şiddetin kanıksanmasına ve insanların duyarsızlaşmasına neden olmaktadır.
8. Şiddet içerikli yayınlar genellikle gençlerin ve çocukların en fazla televizyon seyrettiği saatlerde verilmektedir. Bu durum onlar üzerinde olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir.
9. Şiddet olayları medyada zaman zaman abartılı, kurgusal ve hikayelendirilmiş bir şekilde verilmektedir. (Başbakanlık Aile araştırma Kurumu, 1998).

2.6. Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet, aile üyelerinden birinin diğerine şiddet uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Aile içi şiddet çocuklara karşı anne-baba şiddeti, kardeşler arası şiddet ve kadına karşı şiddet olarak ortaya çıkmaktadır (İçli, 1994).

İçli'ye göre şiddetin bu türleri, özellikle çocuğa karşı şiddet, birçok toplumda hoşgörülle karşılanır, hatta cesaretlendirilir. Buna en iyi örnek, anne-babaların çocuklarını kendi istedikleri gibi kontrol edebilmek için şiddete başvurmalarının onaylanmasıdır.

Bireyin, özellikle çocukluk döneminde, ailedeki şiddetin kabul gördüğünü gözlemesi, ileriki yaşamında bu davranışları sürdürmesine neden olabilmektedir (Seltzer ve Kalmuss, 1988, akt. İçli, 1994). Sayıl (1994), ev içi şiddet sonucunda anksiyete, depresyon, travmatik stres bozukluğu, madde kullanımı ve intihar gibi bir çok ciddi psikolojik sorunlar ortaya çıktığını belirtmektedir.

Yine Sayıl'a göre, evde kadına uygulanan şiddet, çocukların ruh sağlığını da olumsuz etkilemekte ve ileride çeşitli sosyal sorunlar ve okul sorunları baş gösterebilmektedir. Bu tür aile ortamlarında yetişen erkek çocukları ileride babaları gibi şiddete başvurma, kız çocukları ise şiddet kullanan kişilerle ilişkiye girme riskini taşımaktadırlar.

2.7. Aile İçi Şiddetin Çocukta ve Ergende Etkisi

Ana Baba tutumları ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi nasıl açıklayabilirsiniz?

Çocukta veya ergende uyum ve davranış sorunları ile ana baba tutumları arasındaki ilişki, araştırmacıların üzerinde çok çalıştıkları konulardan biridir. Bu araştırmalar arasında, saldırgan davranış ile ana baba tutumları arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya koyan araştırma sonuçları geniş yer tutmaktadır (Akt.Yaşar Kuzucu PsikolojikDanışman,MamaRam,27.3.2003).

Bilindiği gibi ergenlik dönemi çocuk için hızlı bir bedensel ve ruhsal gelişim dönemidir. Hızlı gelişimin yarattığı gerilim, bilgi ve deneyim eksikliği ile de birleşir. Bu tablo, gencin sosyal düzene ve kurallara uyum göstermesini zorlaştırabilmektedir. Aynı zamanda çevresinden toplumsal kabul bekleyen genç, beğenmediği bazı kuralları yeniden düzenlemeyi düşünür. Ergen, yaşı gereği kuralların sebebini kavrayamamaktadır. Büyüklerin kurulu düzenini katı ve kalıplaşmış bulur, bunlara direnç gösterir. Değişen dünya gibi değişen kuralları da anlamamakta direnen yaşlı kurallar da onu haklı çıkarmaktadır (Balcıoğlu,2000).

Saldırgan davranışların oluşmasında taklit önemli bir süreçtir. Bir çocuk yada genç öfke ve saldırganlık düzeyini kontrol edemeyen ve bunu sağlıksız şekilde ifade eden ana babasını gözlediğinde, sözle saldırmayı, insanlara bağırmayı ve katı bir şekilde eleştirmeyi öğrenmektedir. Böylece çocuğun ve gencin saldırgan davranışı, başkalarında gözlediği davranışlar tarafından biçimlenmektedir (Friedman, Sears ve Calsmith, 1989)

ABD'de 12-16 yaşları arasında erkek ergen suçlularla yapılan bir araştırmada ergenlerin geldikleri aile çevresinin şiddete açık, öfkeli ve saldırgan davranışları sık gösteren aileler oldukları bulunmuştur (Veneziana ve Veneziana, 1992). Benzer şekilde, Yavuzer (1996) suç işleyen çocuklarla yaptığı çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun ana baba baskısı ve fiziksel şiddete açık ortamda yetiştiklerini

belirlemiştir. Anne babanın arasındaki ilişkinin niteliği çocuğun öfkeli ve saldırgan davranışlarıyla ilişkili bulunmuştur. Eşler arasındaki ilişkinin bozuk olduğu ailelerde büyüyen çocuklarda şiddet ve saldırganlık eğilimi, daha sık görülmektedir (Santrock, 1983). Anne ve babaların, birbirlerine ve çocuğa karşı hoşgörüsüz davranmaları, çocukların ve gençlerin hoşgörüsüz olmasına yol açmaktadır. Azarlanan, sürekli cezalandırılan ve dövülen çocuk kendisini değersiz bulmakta, kendisini değersiz bulan çocuk da kendine ve başkalarına karşı saldırganca davranabilmektedir (Özdoğan, 2000).

Bandura ve Walters'in 1959' da yaptığı araştırmalar, ana babanın uyguladığı otoriteye dayalı katı disiplinin çocukta saldırganlık ve başkaldırma gibi olumsuz tutumları ortaya çıkarttığını göstermektedir. Nitekim bugünkü araştırmalar da, ana babanın kısıtlayıcı, çocuğa özgürlük tanımayan, kendi düşüncelerini empoze eden ve onun adına kararlar alıp uygulamaya çalışan katı tutumlarının, çocukta isyankarlığa ve saldırganlığa neden olduklarını göstermektedir (Öztürk, 1990). Ayrıca çocuğa karşı dayakla terbiyenin olduğu kadar, aşırı koruyuculuğunda çocuğu saldırganlaştırdığı görülmektedir (Gürkaynak 1976).

Türkiyede konu ile ilgili yapılan araştırmalardan bir olan Uluğtekin'in (1977) ana baba tutumlarıyla çocukta saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasında çocuğa karşı yargılayıcı olan, fiziksel şiddet kullanan, çocuğu dinleyip anlamaya çalışmayan annelerin çocuklarının güvensiz, tedirgin ve saldırgan davranışlar gösterdiği bulunmuştur. Gürkaynak (1976), saldırgan davranışları büyüğü tarafından ödüllendirilen çocukların, saldırgan davranışlarında artma olduğunu tespit etmektedir.

Bilal (1984)'de lise öğrencilerinde otoriter ve demokratik olarak algılanan ana baba tutumlarının, Öğrencilerin uyum düzeylerine etkilerini incelemiş ve demokratik bir aile düzeninde büyüyen çocukların uyum düzeylerinin, otoriter ailede büyüyen çocuklarınkinden daha yüksek olduğunu bulmaktadır. Petit ve arkadaşları (1997) okul öncesi çocuklarda ve ailelerinde yaptıkları çalışmalarda çocuklardaki saldırganlığın, problem çözme örüntüleri ve annelerinin sert disiplin uygulamaları ile ilintili olduğunu görmektedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada demokratik ve otoriter olarak algılanan ana baba tutumlarının öğrencilerin bağımsızlık, duyguları anlama, yakınlık, kendini suçlama, saldırganlık düzeylerine etkisi incelenmiştir. Sonuçlara göre ana babalarını demokratik olarak algılayan Öğrencilerin bağımsızlık, duyguları anlama, ana babalarını otoriter, annelerini demokratik babalarını otoriter ve annelerini otoriter babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerinkinden daha yüksektir. Buna karşı kendini suçlama ve saldırganlık daha düşüktür (Öztürk, 1990).

Hatunoğlu (1994), Erzurum'da bulunan 5 lisenin son sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışma sonucunda, otoriter ana baba tutumunda yetişen gençlerin katı kuvvet uygulayıcı ve ihtiyaçlarına karşı duyarsız olunması nedeniyle, hem demokratik ve hem de ilgisiz ana baba tutumlarında yetişenlere oranla daha saldırgan eğilim içinde olduklarını belirtmektedir.

Baumrind'in yaptığı araştırma sonuçları da göstermektedir ki, çocukta olumsuz davranışlara neden olan otoriter tutumda yetişen çocuğun davranışları ana baba tarafından sürekli olarak denetlenmektedir. Sadece kendileri için doğru olanı çocukları içinde doğru kabul edip çocuğun ilgi ve isteklerini göz ardı eden bu yaklaşım, çocukta saldırgan ve başkaldıracı davranışlara zemin hazırlamaktadır (Akt. Öztürk, 1990).

Araştırmalar, algılanan denetim odağının problem davranışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Japonya'da yapılan bir araştırmada, dış denetime önem veren ana babaların çocuklarının daha saldırgan ve suça daha eğilimli oldukları bulunmuş, çocuklara yeterli benlik kontrolü kazandıramamanın bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

William ve Vantress (1969)'in 235 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada, denetim odağı ile saldırganlık arasındaki korelasyon incelemiş, dış pekiştiricilere inanan bireylerin iç pekiştiricilere inanan bireylere oranla saldırganlık ölçeğinden daha yüksek puan aldıkları saptanmaktadır (Akt. Koksall, 1991).

Köksal (1991) Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi son sınıfında okuyan 196 öğrencide denetim odağı ile saldırgan davranış arasındaki ilişkiyi incelediği kendi araştırmasında, dıştan denetimli bireylerin içten denetimli bireylerden daha saldırgan oldukları sonucuna ulaşmaktadır.

Bazı araştırma sonuçlarına göre ise, ilgisiz ve tutarsız davranan anne ve babaların çocuklarında saldırgan davranışların fazla olduğu görülmektedir. Öfke kontrolü zayıf ve saldırgan davranan gençlerin genellikle aile içinde sosyalleşmelerinin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Ergenin bu tür davranışlarının nedeni olarak özel bir ebeveyn davranış saptanamamasına rağmen, ebeveynlerin ilgisiz ve tutarsızlığından dolayı saldırgan gençlerin kabul edilebilir ve kabul edilemez, davranışları arasındaki sınırı anlayamaz hale geldikleri görülmektedir (Santrock, 1983).

Bazı aileler saldırganlığı kendini savunmak için öğretirken, çoğu aile yaptıklarını saldırganlığı öğretmek olarak algılamaz. Aileler saldırgan ya da yaramaz davranışları kontrol etmek amacıyla verdikleri cezalarda, farkında olmadan saldırgan davranışların hayata geçmesine katkıda bulunurlar (Tuzgöl, 1998). Nitekim araştırmalar çocuklarının kötü davranışlarını cezalandırmak isteyen anne ve babaların aslında bu davranışları pekiştirmekten ileriye gidemediğini göstermektedir. Buna göre övülen iyi davranışlar çocukları tarafından nasıl öğreniliyorsa cezalandırılan kötü davranışlarda öğrenilebilir. Burada önemli olan davranışın altının çizilmiş olmasıdır (Zülal, 2001). Bir davranış ödül ile güçlendirilirken, ceza ile ortadan kaldırılabilir. Ancak burada asıl ceza, o davranışın sonunda ortaya çıkacak olumsuz durumun kendisidir. Bir davranış sonucunda ortaya çıkan olumsuzluk bir yanıt iken, cezalandırmak bir uyarıcı oluşturmaktadır. Ceza, cezalandırılan tarafından kendine bir saldırı olarak algılanabilir, hatta karşı atağa geçme isteği uyandırabilir. Davranış sonucu ortaya çıkan olumsuzluk, davranışın devamı önleyici bir etkiye sahipken, cezalandırmak davranışın tekrarı için bir uyarıcı oluşturmaktadır. Nitekim Keskin ve arkadaşlarının (2000) bir grup ergen üzerinde ailelerin benimsediği terbiye yöntemine çocukların tepkisini incelediği araştırmada, azar ve dayanın, sadece %2 oranında caydırıcı etkiye sahipken, deneklerin %32'sinde nefret ve intikam arzusu uyandırdığı görülmüştür.

Benzer şekilde Savaşır (1975), tarafından çocuklardaki saldırganlık ve kışkırtıcı tutumlarla ilgili değer yargıları üzerine yapılan, bir araştırmada, üç ayrı yaş grubu alt ve üst olmak üzere iki ayrı sosyoekonomik düzeyde incelenmiş, saldırgan davranışların oluşumunda ana baba tutumlarının, ceza ve pekiştirme gibi normların birlikte etkili olduğu sonucuna varılmaktadır.

Okman, ergenler üzerinde yaptığı araştırmada ergenlerin dışa vurulmuş öfkelerinin mine babalarının eğitim düzeyine göre farklılaştığını bulmuştur. Anneleri yüksek öğrenim mezunu olan ergenlerin, ilkokul mezunu veya okuryazar olan ergenlere oranla dışa vurulmuş öfkeyi daha rahat ortaya koyabildikleri saptanmıştır. Diğer yandan babaları yüksek öğrenim görmüş ergenlerin öfkelerini kontrol altında tutma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Okman, 1999).

Son yıllarda, çocuklukta ve ilk ergenlikte saldırgan davranışların gelişmesinde aile, okul, akran grubu ve toplumun etkisini gösteren araştırma sayısı giderek artmaktadır. Sonuçlar aile yapısı ve erken çocuklukta arkadaş ilişkilerinin okulda sosyal olarak dışlanmada ve kişiler arası ilişkilerde saldırgan davranmada etkili olduğunu göstermektedir (Fraser, 1996). Baskıcı ve kötü ebeveyn çocuk ilişkisi çocukta saldırgan davranışların gelişmesine yol açtığı için, çocuk akranları arasına katılmakta da sorun yaşayabilmektedir. Çevresindeki arkadaş grubuna alınmayan çocuk kendisi gibi saldırgan çocuklardan oluşan ve kabul gördüğü bir arkadaş grubuna katılır. Bu arkadaşlık bir kez oluştu mu diğer ergenlerde olduğu gibi ortak eylemlere katılarak birbirlerini ödüllendirmiş olurlar. Ancak bu arkadaşlık, birlikte çok vakit geçirmelerine rağmen diğer ergenlerin arkadaşlıklarına oranla duygusal açıdan pek yakın olmamaktadır (Steinberg, 1999).

Ergenlik ve arkadaşlıklar üzerine uzun süredir çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, ergenlerin benzerlik nedeniyle mi birbirlerini seçtikleri (seleksiyon), yoksa birbirlerini etkileyerek benzer hale mi geldikleri (sosyalizasyon) ya da her ikisinin kombinasyonun mu etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Ana babalar çocuklarının yanlış davranışları için arkadaş gruplarını suçlama eğilimindedir.

Ancak bu araştırmalar göstermektedir ki, seleksiyon ve sosyalizasyon hap kullanımında aynı derecede etkiliyken, saldırganlıkta ve çocuk suçluluğunda seleksiyon, başka bir ifadeyle kendisi gibi kişileri seçme, daha etkili olmaktadır (Steinberg, 1999).

2.7.1. Bireysel Faktörler

Bireysel faktörler, bireyin kendinden kaynaklanan faktörleri içermektedir. Bireysel perspektiften bakıldığında, bazı mizaç türleri şiddet içeren davranışa kaynaklık etmiş olabilir. Diğer faktörler, tepkiselliği, empati eksikliğini, bireyin kontrolündeki faktörlerin, davranışından sorumlu olduğu düşüncesini ve şiddetin kurbanı olma durumunu içermektedir (Bemak ve Keys, 2000:14-28).. Ergenlik döneminde, kolaylıkla risk alma özelliği, özellikle diğer etkenlerle birleştğinde şiddet için güçlü bir belirleyici olmaktadır. Umursamaz bir ergen, duygularını ifade etmede şiddet davranışını uygun bir araç olarak görebilmektedir. Saldırganlık ise her ne kadar az bir etkiye sahip olsa da bireysel özelliklerin içinde yer almaktadır. Anti sosyal davranış ve düşük zeka da bireysel faktörlerin örneklerindendir (Laufer ve Harel, 2003:235-244).

2.7.2. Akran Grubu Faktörleri:

Akran grupları ergenlikte oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü arkadaşlık ilişkileri ergenin yaşamında kendini kanıtlama için önemli bir kaynaktır. Gençler, yetişkinliğe yaklaştıkça akranların onayını kazanma isteği belirginleşir, akranların davranışı ve standardı onlar için önem kazanır. Arkadaşlık toplumsallaşma sürecinde önemlidir ancak gençlik döneminin özellikleri bu etkiyi artırmaktadır.

Zayıf sosyal bağlara sahip olan, yani uygun sosyal etkinliklerde yer almayan ve okulda popüler olmayan ergenler de, anti sosyal, sapkın davranışlarda bulunan akran gruplarında yer alan ergenler kadar şiddet davranışına yönelme konusunda risk grubuna dahildir. Bu iki tür akran ilişkisi genellikle birbirleriyle ilişkilidir. Akranları tarafından reddedilen ve sevilmeyen ergenler, anti sosyal ya da sapkın davranışları olan arkadaş

gruplarınca kabul görebilirler (Cairns&Cairns, 1991; Elliot&Menard, 1996; Ferguson&Lynskey, 1996; Patterson&Yoerger, 1997. Akt: Laufer ve Harel, 2003:235-244). Üçüncü bir risk faktörü ise çeteye katılmadır. Çeteye dahil olma, şiddet riskini artırmaktadır. Bu üç faktör bağımsız etkilere sahiptir. Bazen birbirleriyle ilişkilidirler ve ergenlikte şiddeti tahmin etmede güçlü belirleyicilerdendir (Thornberry, 1998. Akt: Laufer ve Harel, 2003:235-244).

2.7.3. AileFaktörü

Toplumsallaşma etmenlerinden bir diğeri ailedir. Her ne kadar ailenin davranışa olan doğrudan etkisinin, ergenlik döneminde yerini akran etkisine bıraktığı ve böylece, aileyle ilgili pek çok risk faktörünün etkisini kaybettiği söylene de bu dönemde ebeveynlerin yeterli gözetimi yani ergen-ana baba ilişkileri önem kazanmaktadır (Laufer ve Harel, 2003:235-244).

Yapılan araştırmalar anne, baba ve ergen arasındaki iletişimin niteliğinin ergenin kimlik gelişiminde etkili olduğunu vurgulamaktadır. Sıcak bir aile ortamının bulunduğu ve aynı zamanda ergenin özerkliğinin tanındığı aile ortamının, kimlik ve özgüven gelişimine olumlu etkisi olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde, ülkemizde ilse son sınıf öğrencileri ile yapılan bir çalışmada demokratik bir tutum sergileyen anne-babaların, ergenin başarılı kimlik geliştirmesine katkıda bulunduğu belirlenmiştir (Çakır, 2001).

Ayrıca bazı araştırmalar, aile içi çatışmaların ergen erkekler arasındaki şiddet için risk faktörü olduğunu bulmuştur (Laufer ve Harel, 2003:235-244). Anne şefkatinden yoksun büyüyen çocukların saldırganlığa yatkın olduğu belirlenmiştir. Soğuk, itici tutumlarla çocuk yetiştirme, saldırganlığı geliştirmektedir. Çocuktaki saldırganlığın da ebeveynde itici tepkilerin oluşumuna neden olabileceği, bu durumun da saldırganlığı daha çok besleyeceği bildirilmiştir.Çocuk yetiştirme tarzı itibariyle gevşek çocuk yetiştirme tutumuyla birlikte, çocuğa karşı, itici ve düşmanca bir tavır içerisinde olan ailelerde en yüksek oranda saldırgan çocuklar yetişmektedir (Feckbach, 1970. Akt: Aydın,2004:130).

Pek çok araştırmacı, şiddet döngüsünü sosyal öğrenme modeliyle açıklamaktadır. Yapılan araştırmalar, daha önce istismar geçmişi olanların olmayanlara göre daha fazla şiddet uyguladığını, daha saldırgan ve yıkıcı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Lorber ve diğerleri, 1984; Matson, 1989; Sobsey, 1994). Ayrıca benlik kontrolü zayıf olan, saldırgan davranan ya da şiddet uygulayan ana babalar, çocukları için rol modeli olurlar. Araştırmalar, saldırgan ana babaların saldırgan çocuklara sahip olduğunu ana babaların cezalandırıcılığı ile akran grubu içinde gösterilen saldırganlık arasında ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır (Danziger, 1970:5-6:Akt. Uluğtekin, 1991).

Aileler bazen de çocuklarının şiddet kullanmasını kabul ederek bu tür davranışlara katkıda bulunurlar. Şiddeti açıklarken anne-baba tutumlarına değinen Köknel (2000:40-46)'e göre de çocuk için arkadaşlığı, paylaşmayı ve saldırganlığın boşalmasını sağlayan en doğal etkinlik oyundur. Ancak çoğu anne-baba oyun sırasında çocuğun arkadaşlarına ya da oyuncaklarına karşı sergilediği saldırgan davranışları "aferin", "iyi yapmışsın" ya da "sen de vursaydın" gibi ifadelerle pekiştirmektedir.

Buna benzer şekilde çocuğun istediklerini bağırp çağırarak, ağlayarak, vurup kırarak çevresindekilere kabul ettirmeye çalışması da engellenmez ve denetlenmezse ödüllendirilmiş olur. Bu durumlar, çocuğun saldırgan davranışları benimsemesine ve kişilik özelliği haline getirmesine neden olabilmektedir. Aynı durum ergenlik dönemi için de geçerlidir (Köknel, 2000:40-46). Çocuklarda şiddetin ve saldırganlığın nedenlerini açıklayan Dodson'a (1993,Akt;Turam,1996:391-406) göre çocuklar;

- Anne-babaları psikolojik ihtiyaçlarını yerine getiremedikleri ve onda nefret, öfke, şiddet duygularını uyandırdıklarında,
- Şiddete başvuran anne-babalarını taklit etmeleriyle,
- Gösterecekleri şiddet hareketlerine (örneğin, bir başka çocuğu dövmesine) anne babaları karşı çıkmadığında,
- Genel olarak şiddet duygularını uygun şekilde boşaltma olanağı bulamadıklarında şiddete yönelebilirler.

2.7.4. Okul Faktörü:

Ergenlik döneminde ailenin yanında, okulun da ergen üzerinde önemli etkisi vardır. Okulda genç, yetişkin, eğitimci ve okulun idari personeli yanında akran gruplarıyla da önemli etkileşimlere girmektedir. Okulun yapısal özelliği, ergenlerin daha önce aileleri ile olan anlaşmazlıklarını tekrarlatabilmektedir ve bu da yeni krizlere yol açmaktadır (Berkovitz,1987.Akt.Duman,2000:2-21)

Çocuklardaki şiddet davranışlarının sıkça gözlemlendiği ortamlardan biri olan okulda, kimi zaman bireyin kendine ya da başkalarına zarar verici bir davranışı ortaya çıkmadan anlaşılabilir. Şiddet eğilimi olan çocuklardaki belirtiler genel olarak,

- içine kapanma,
- sürekli yalnız kalma ve terk edilme duygusu,
- şiddetli reddedilme duygusu,
- şiddete maruz kalmış olma,
- aşağılanma duygusu,
- düşük akademik başarı ve derslere ilgisizlik,
- yazılarında ve resimlerinde şiddeti işleme,
- öfkesini kontrol edememe,
- sürekli başkalarına vurma, aşağılama ve rahatsız etme,
- hoşgörüsüzlük ve önyargılı olma,
- geçmişte disiplin sorunları yaşamış olma ve şiddet davranışları göstermiş olma,
- alkol ve madde kullanmadır (Early Warning Timely Responses: A Guide to Safe School, 1988, Akt., Kepenekçi ve Özcan, 2002).

2.7.5. Toplumsal Faktörler:

Tezcan (1996:105-108), şiddetin bugün toplumsal bir sorun olduğunu, çevreden kaynaklandığını ve engellenme sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Tezcan, gelişmekte olan toplumlarda bireyin kendini gerçekleştirme ve geliştirme konularında kısıtlı olanaklara sahip olduğunu, bu durumun bireyin yaratıcılığını engellediğini ve bireyin kendini kanıtlamak için şiddete yönelmesine yol açtığını ifade etmektedir.

Ekonomik ve toplumsal değişimlerle, göçün yaşanmasıyla, büyük oranda parçalanmış ya da tek ebeveynli ailelerin bulunmasıyla, yetişkinlerin sosyal kontrol üzerinde etki sahibi olmayışıyla karakterize edilen toplumlar, düzensiz toplumlardır. Bu çevrelerdeki ergenler yalnızca okul sonrası kendileri şiddet uygulamayacak aynı zamanda çevredeki yetişkinlerin ve çetelerin şiddetine uğrayacaktır. Bu ergenlerin, yaşadığı çevrede okul dışı etkinlikler kısıtlıdır, iş olanakları azdır ve yaşadıkları yer bu tür olanakları onlara sunacak güce sahip değildir. Kısaca, yoksullukla birlikte göç olayının yaşandığı, parçalanmış ailelerin yoğunlukta olduğu düzensiz çevre ergen şiddetini belirlemede güçlü bir risk faktörüdür (Bursic ve Grasmic, 1993; Sampson ve diğerleri , 1997; Wilson, 1987 Akt. Laufer ve Harel, 2003:235-244).

Ateşli silahlara ulaşım, gençlerin şiddete yönelimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biridir. Amerikan Psikologlar Birliği'nin Amerika'da yaptığı araştırmaya göre yaklaşık 270.000 öğrenci her gün okula silah taşımaktadır. Yine, ergenlerin rahatlıkla alkollü içeceklere ulaşabildiği toplumlar da risk grubunu oluşturmaktadır

Bütün bunlarla birlikte toplumların sahip olduğu kültürel özelliklerin de şiddete etkide bulunduğu düşünülmektedir. Köknel (2000:152-182), toplumumuzda "delikanlılık" ya da "kabadayılık" adı altında saldırganlık içeren davranışların birer erkeklik özelliği olarak hoş görüldüğünü ve bu davranışların birer kişilik özelliği haline geldiğini belirtmektedir. Eğitim yöntemi olarak baskı, korkutma ve dayak da benzer etkiyi yaratmaktadır.

Medyadaki şiddet gençlikte şiddeti etkileyen bir başka faktördür. Ülkemizde bazı çok sevilen ve çok seyredilen programlarda, televizyon dizilerinde, filmlerde, müzik kliplerinde, kamera şakalarında ve hatta asıl görevi tarafsız haber vermek olan haber programlarında ve şovlarda kişiler arası ve toplumsal şiddetin büyük ve asıl tema olarak verildiğini görmekteyiz.

Yapılan çalışmalarda, televizyonun olumsuz etkileri saptanmıştır. Bunlar;

- Saldırganlık ve şiddete neden olmak
- Bireyi, aile ve arkadaşlık ilişkilerinden uzaklaştırmak
- Tüketim davranışlarını değiştirmek
- Fantezi dünyasını çok canlı sunarak gerçeklerden uzaklaştırmak
- Hareketsizliğin, fiziksel gelişimi olumsuz etkilemesi
- Okuma zevkini azaltmak ve okuma süresini kısaltmak (Kocabaşoğlu ve Yavuz, 2000).

Televizyondaki şiddetin çocukları etkileme şekli ve süreci ile ilgili üç tür mekanizma ve etkiden söz edilmektedir: **a) Gözlemsel öğrenme:** Bireyler medyada gördükleri şiddet olayları ile daha önce davranış dağarcıklarında olmayan insanlara zarar vermenin ve şiddetin yeni biçimlerini öğrenerek davranış dağarcıklarına katmaktadırlar. **b) Kontrolün kaybolması:** Saldırgan davranış ve eylemleri izleyenlerin saldırganlık ve şiddete karşı olan engelleyici kontrol mekanizmaları gevşemektedir. **c) Duyarsızlaşma:** İzleyicilerin saldırgan davranışlar ve onun kurbanlarda yarattığı sonuçlarına karşı olan duygusal tepkileri azalmaktadır. Çünkü şiddet görüntüleri olağanlaşarak ve kanıksanarak, sanki gerçek değillermiş gibi algılanmakta ve zaten görüntüler asla gerçeğin yerini tutmamakta, şiddet medyaya olanca çıplaklığıyla yansıyamamakta, adeta tül bir perde altına alınmaktadır. Sonuç olarak kişi artık bu olaylara duygusal bir tepki gösterse bile bu çok az olmaktadır. (http://saglik.tr.net/ruh_sagligi_genclik_siddet_1.shtml31.01.06).Görüldüğü gibi şiddet tek nedenle açıklanamaz, birçok bileşenin bir sonucudur. Gençlik döneminde şiddeti anlayabilmek ve önlemek için tüm bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

2.7.6. Ebeveyn Tutumları ve Etkileri

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, anne-babanın çocuklarına yaklaşım biçimlerinin, onların kişilik özelliklerinin biçimlenmesinde etkili olduğu sonucunu çıkarmaktadır. (Cüceloğlu 1987, Winder ve Rau 1982, Watson ve Fro-tinsky 1988, Ekşi 1990, Oskay 1985, Bulut 1990).

Anne-babanın sıkı kontrol ve yoğun özen göstermesi olarak değerlendirilebilen "Aşırı Koruma" sonucu birey, başkalarına bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal problemlili kişilik geliştirebilmektedir.

Hiçbir hareketi sınırlandırılmayan, oldukça serbest bırakılmış, her olumlu davranışı oldukça abartılmış yani, "Aşırı Hoşgörü" ortamında büyüyen birey, bencil ve daima başkalarının dikkatini çekmek isteyen ve kendisine hizmet bekleyen tutum edinebilmektedir (Cornell 1989, Winder 1982, Yavuzer 1986, Bakken ve Romig 1989, Öksüz 1991).

Çocuğu kabullenmeme, olumsuz duygular besleme yani, "Reddetme" durumunda ise birey, sinirli, özellikle kendinden küçük ve zayıflara karşı düşmanca duygulara sahip, yardım etme duygusundan uzak bir özellik kazanabilmektedir (Omizo 1988, Kızıltan 1984).

"Baskıcı" bir tavırla yaklaşıp, çeşitli zorlamalarla ve aşırı sınırlamalarla karşılaşan ergen, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas ve bunun uzantısı olarak da girişimcilik, atılganlık düzeyi düşük, varlığı ve yokluğu bulunduğu ortamda hissedilmeyen bir özellik geliştirebilmektedir (Cornell 1989, Yörükoğlu 1983, Salk 1993).

Baskıcı tutumun tersi olarak "Boyun Eğme" olarak kabul edilebilecek bir tutum olan, ergenin her istediğinin anında yerine getirildiği, isteklerinin tartışılmadan uygulandığı ortamda ise, bencil, etrafına tahakküm etmekten zevk alan, paylaşmayı beceremeyen ve böylece çevresiyle uyumlu ilişkiye giremeyen birey hâline gelebilmektedir (Kuzgun 1973, Ekşi 1990).

Çocuklarıyla dengeli ilgi ve sevgi ilişkisinde bulunamayan, birini diğerine tercih eden, yani "Çocuk Kayıran" tutumun sonucunda, kardeşlerin birbirine saldırgan tavırlar geliştirmesine zemin hazırlayarak, kıskanç, çevresiyle sevincini ve kederini paylaşamayan, giderek yalnızlaşan biri hâline gelerek, gelişimi engellenebilmektedir (Duncan 1981, Gürün 1984, Yavuzer 1995, Ağca 1993).

Sevecenlikle yaklaşılın, yani kabul gören bir ortamda yetişen birey, ilgilerinin farkına varıp yeteneklerini geliştirebilir. Böylece, toplumsallaşmış, iş birliğine hazır, arkadaş canlısı, duygusal açıdan dengeli ve mutlu bir insan olur (Kuzgun 1973, Yavuzer 1986, Oskay 1985, Ongun 1995).

2.8. Gelişimsel Açıdan Saldırganlık

Saldırgan davranış, okul öncesi, okul dönemi ve ergenlik döneminde değişim gösterir. Okul öncesi çocuklar genellikle arkadaşlarıyla oyuncaklarını paylaşma konusunda şiddet davranışına başvururlar. Vurma, itme, nesne fırlatma gibi davranışlar bu yaşlarda gözlenir (Cairns ve diğerleri, 1989:1437-1452). Bu çağın sonuna doğru fiziksel saldırganlık gerilemeye başlar. Okul dönemiyle birlikte nesne merkezli saldırganlığın yerini kişi merkezli saldırganlık alır (Coie; Kagan; Mischel ve Selman. Akt. Douglas ve diğerleri, 2002:169-199).

Genellikle, ergenlik dönemine girmeyeyle birlikte saldırganlıkta gerileme olur. Ancak, gelişimsel açıdan saldırganlığı yönetme konusunda sorun yaşayan çocuklarda saldırganlığın daha çok şiddet içeren davranışa dönüşümünde artış olur. Bu çağda, 12-20 yaşlar arasında şiddet içeren ciddi olaylarda belirgin şekilde artış olmaktadır. Örneğin saldırı, hırsızlık ve tecavüz gibi (Coie ve Dodge, 1997. Akt. Douglas ve diğerleri, 2002:169-199). Öğülmüş (1995) yaptığı araştırmada, liselerde en sık görülen üç olayın, hırsızlık (%76.4), vandalizm (eşyaya zarar verme) (%74.6) ve bazı öğrencilerin yaralanmasıyla sonuçlanan kavgalar (%64.9) olduğunu bulmuştur. Bu araştırmadan on yıl sonra aynı tekrarlanmış ve benzer sonuçlara ulaşılmaktadır.

İlk kez çocukluk çağında şiddet uygulayan çocuk, bu davranışı ergenliğe taşır. Gençlerin büyük bir bölümü şiddet davranışını ergenlik döneminde gerçekleştirir. Bazı gençler için şiddet, akranlarının saygınlığını kazanmak için, kendilik değerini yükseltmek için ya da yetişkinlerden bağımsız olduklarını göstermek için bir yol olarak görülür. Şiddet, ergenlerin yetişkinliğe geçerek yetişkin rollerini üstlenmeye başlamasıyla azalmaktadır (Laufer ve Harel, 2003:235-244). Balcıoğlu (2005:89), şiddet olaylarının ergenlik döneminde artmasının nedenlerini şöyle sıralamıştır:

- Göç nedeniyle başta büyük kentler olmak üzere çeşitli yerleşim birimlerinde oluşan kontrolsüz yapılaşma ve nüfus artışı.
 - Son yıllarda toplumdaki gelir adaletsizliğinin ve yoksullaşma oranının artması.
 - İşsizlik olgusunun verdiği güvensizlik.
 - Kültürel yozlaşma ve yabancılaşma, arabesk ve fantezi müzik.
 - Sosyal problemlerin çözümünde şiddete başvurma. Aile içi şiddetle okulda şiddet olgusunun olumsuzlukları
 - Kalabalık sınıflar, rehberlik ve yönlendirmenin olmayışı, yetersiz eğitim almış kişilerin bu alanda görevlendirilmesi. Öğretmen açıklarını kapatmak için her üniversite mezununun öğretmen olarak istihdam edilmesi.
 - Silahlanma dürtüsünün güdülenmesi, kışkırtılması.
 - Eğitim öğretim alanında yaratılan eşitsizliklerin ve haksız uygulamaların artması.
 - Ortaöğretim disiplin yönetmeliğinin katı, yasakçı kuralları ve tek tipleştirme uygulamaları.
 - Yazılı basınla görsel medyanın şiddet öğeleri içeren program ve haberleri. Düzeysiz, duygusallığı körükleyen dizi filmler.
 - Gelecekte umudu kesme. Mutsuzluk ve kendine olan güven duygusunu yitirme.
 - Ülkeyi yöneten siyasilere duyulan güvensizlik.
 - Sürekli değişen eğitim programları, başarı oranının düşmesi, kalitesiz, ezberci, yarışmacı, niteliksiz eğitim sistemine duyulan tepki.
- Şiddet, temelde toplumsallaşma süreci içinde gelişen bir olgudur. Gencin şiddet davranışı, bireysel faktörlerden, aile, okul, akran grubu faktörlerinden ve toplumsal faktörlerden etkilenebilmektedir.

2.9. Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları

Aile ortamı, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin ona sunulduğu sosyal bir ortamdır.

Aile kavramı ve psikolojik düzeyde aile; aile yapıları, ailedeki etkileşim ve ailedeki yaşam döngüsü açılarından incelenebilmektedir. Öte yandan, ailenin, anlamlı yakın ilişkilerin, bütün doyumların, gelişimsel olanakların kaynağı olduğu biçimindeki görüşler sadece felsefi ideallerdir. Aile kimi zaman en büyük duygusal rahatsızlıkların, gerilim ve çatışmaların kaynağı da olabilmektedir. Aile içi polisiye olaylar, kötü muamele gören ve dövülen çocuklar, yatma ve yeme olanağı ile sınırlı ilişkiler, işteki engellenme ve başarısızlıkların yansımaları, duygusal ve cinsel doyumsuzluklar da aile yaşamının gerçek yönleridir (Onur, 2000).

Bireylerin olumlu davranış özelliklerini kazandığı ve geliştirdiği bir ortam olarak değerlendirilen aile ortamı, zaman zaman olumsuz bazı yaşantıların örseleyici sonuçlarının da ortaya çıktığı bir ortama dönüşebilmektedir. Aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlık yaşantılarını, bireye zarar verici ve örseleyici yaşantılar içerisinde değerlendirebilmekteyiz. Bu nedenle aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları incelenirken öncelikli olarak öfke ve saldırganlık kavramlarının üzerinde durulması gerekmektedir.

Öfke ve Saldırganlık: Literatür incelendiğinde, öfke ve saldırganlık kavramlarının genellikle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Özmen' in (2004) belirttiğine göre, öfke ve saldırganlık kavramlarının sürekli bir arada kullanılması bu iki kavramın uzun bir süre birbiriyle karıştırılmasına ve eş anlamlı kavramlar gibi algılanmasına neden olmaktadır. Fakat psikolojide ve diğer sosyal bilimlerdeki gelişmeler bu iki kavramın artık ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu iki kavram incelendiğinde öfke kavramının, “Engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun olumsuz bir duygu” Budak (2000) olarak tanımlandığı görülmektedir.

Saldırganlık kavramı ise “Diğer bir canlı yada nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlar” olarak tanımlanmaktadır (Boxer ve Tisak 2005). Saldırganlığın ne olduğunu herkesin bildiği düşünülebilirse de “Hangi davranışlar saldırgan olarak değerlendirilmelidir?” sorusunun yanıtı üzerinde bir anlaşmaya varılmış değildir. Davranışçı ya da sosyal öğrenme yaklaşımlarının da tercih ettiği en yalın tanım “Saldırganlık başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranıştır” biçiminde yapılabilir. Ancak bu tanım eylemde bulunan kişinin niyetini göz önüne almamaktadır. Bu nedenle “Saldırganlık başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış ya da eylemdir” şeklinde tanımlanmaktadır (Freedman, Sears, Carlsmith, 1998).

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde, öfke kavramının bir duyguyu, saldırganlık kavramının ise daha çok bir davranışı ifade ettiği görülmektedir. Deffenbacher (1999), Dattalio ve Freeman (1994), Eckhardt ve Barbour (1997) da, öfke ve saldırganlık kavramlarının eş anlamlı kavramlar olmadığını belirtmektedirler. Ayrıca bu iki kavramın her zaman birbirlerine eşlik etmelerinin söz konusu olmadığını da vurgulamaktadırlar. Öfke duygusu ortaya çıktığı anda, bazı bireyler tepkilerini fiziksel ya da sözlü saldırıda bulunarak ortaya koyarlar. Bazı bireyler ise, öfkelenedikleri zamanlarda edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da geri çekilme davranışı gösterebilirler. Bu durum “Öfke duygusunun her zaman saldırgan davranışa yol açacağı” biçimindeki yargının doğru olmadığını ortaya koyar. Öfke yaşantılarının sonucunda saldırganlığın ortaya çıkması beklenebilir, fakat saldırgan davranış tek seçenek değildir, diğer davranış olasılıkları da bulunmaktadır. Bireyin öfkelendiği zaman nasıl hareket edeceği; bireyin o anda içinde bulunduğu konumu, konumla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer

durumlarla ilgili daha önce geçirilen yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılık göstermektedir (Akt. Özmen, 2004).

Aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın nedenleri ile ilgili olarak yapılmış açıklamalar incelendiğinde ise genellikle; genetik, nörolojik ve biyolojik özellikler, bazı psikiyatrik bozukluklar, alkol ve madde kullanımı, sosyal destek yokluğu, yetişkinin çocuklukta istismara uğramış olması, özellikle cinsel istismarın olduğu ailelerde babanın güç ve kararlarda baskın olması, babanın güç ve kontrol sağlamak için şiddete başvurması, anne baba arasında cinsel sorunların olması, aile dışı ilişkilerde kısıtlılık, işsizlik, yoksulluk ya da modernizasyon gibi nedenlerle yoğun bir stresin ortaya çıkması, anne ve babanın çocuğa karşı davranışlarındaki tutarsızlık, çevrede uygun rol modellerinin olmayışı ve içinde yaşanılan grubun şiddeti teşvik etmesi gibi etmenlerin etkili olduğu görülmektedir (Taş, Uyanık, Karakaya, 1997; Freedman, Sears, Carlsmith, 1998; Taner ve Gökler, 2004; Özdoğan, 2004; Walsh, Mcmillian, Jamieson, 2003) .

Aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın etkilerinin tüm aile bireyleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu, fakat özellikle çocukların ve kadınların bu etkiye daha çok açık oldukları söylenebilir. Bu nedenle aile içerisinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın etkilerinin neler olabileceğinin tartışılması gerekmektedir.

2.10. Aile İçi İletişimde Öfke ve Saldırganlık Etkileri

Aile, duygularımızın oluştuğu ilk sosyal ortamdır. Kendimiz ve diğerleri hakkında ne gibi duygusal tepkiler vereceğimizi, bu duygularla ilgili düşüncelerimizi ve nasıl ortaya koyacağımızı aile içerisinde öğrenmekteyiz. Duyguların öğrenildiği bu ilk sosyal ortam olan ailede, çocuklara duygularını nasıl ifade edecekleri, nasıl düşünecekleri ve nasıl davranacakları doğrudan öğretilmemektedir. Daha çok eşler arasındaki duygusal alışveriş bunun için model oluşturmaktadır. Yetişkinlerin çocuklarına gösterdikleri duygular, davranışlar, çocukların duygusal yaşamlarının bir çerçevesini oluşturmaktadır (Goleman, 1996).

Debaryshe ve Fryxell (2004) de, davranış stratejileri ve duyguları etkili bir biçimde ifade etme ve yine onlarla etkili bir biçimde baş etme gibi önemli stratejilerin geliştirilmesinde, aile üyelerinin çocuk için çok önemli bir model olduğunu ifade etmektedirler. İlk aylardan itibaren (3-8 aylar arasında) bebekler duygularla ilgili pek çok şey öğrenmektedirler. Dolayısıyla annenin vereceği duygusal tepkiler çok önemlidir. Bebekler öfkelerini ağlayarak, kollarını sallayarak, bacakları ile tekme atarak dile getirmektedirler. 18 ay civarında çoğu çocuk öfkelenince sinir nöbetleri geçirmektedir. Bu nöbetler 2. yılın sonunda doruğa ulaşmakta ve 3. yıldan sonra azalmaktadır. Bunun nedeni, 3 yaş civarında çocukların isteklerini dile getirmek için dilin etkili bir araç olduğunu fark etmeleridir. Fakat dil bu nöbetlerin yerini tutmaz. Bunun nedeni, çocukların çevrelerinde gördükleri her şeyi taklit etmeleridir.

Aile içinde yaşanan öfke ve saldırganlık içeren davranışlara çocuklar ya kendileri doğrudan maruz kalmakta ya da aile içinde ortaya çıkan şiddete tanık olmaktadır. Aile içi şiddet uygulayanların büyük bölümünün kendisi doğrudan şiddet gören çocuklar arasından değil, ana babaları arasındaki şiddete tanık olanlardan çıktığı yönünde görüşlerin olmasına karşın (Vahip, 2002), çocuklukta şiddet içeren davranışlara maruz kalan bireylerin yetişkinlikte ciddi davranış bozuklukları gösterdikleri de görülmektedir.

Bu bireylerin aynı zamanda kendi çocuklarına daha çok öfke ve saldırganlık içeren davranışlar gösterdikleri ortaya çıkmaktadır (Frias-Armenta, 2002; Dilillo, Tremblay, Paterson, 2000).

Çocuk için özdeşim nesnesi olan biri örneğin baba aile içinden bir başkasına yineleyici bir biçimde şiddet uyguluyorsa, çocuğun saldırganla özdeşimi doğrudan şiddete maruz kalan çocuğun özdeşiminden daha kolay olabilmektedir. Aile içinde şiddete görsel ya da işitsel olarak tanık olmuş olan çocuklara “sessiz”, “unutulmuş” ya da “görünmez” kurbanlar adı verilmektedir. Bu çocuklar son yıllarda duygusal kötüye kullanma kategorisi içinde düşünülmektedirler. Doğrudan öfke ve saldırganlığa maruz kalmasalar da, bu çocuklar diğer kötüye kullanılmış ya da ihmal edilmiş çocuklarla aynı tür davranış özelliklerini göstermektedirler.

Aile içinde annenin öfke ve saldırganlığa maruz kaldığı durumlarda ise, çocuğun örselenmesi annenin şiddete maruz kalması bittikten sonra da sürmektedir. Bu çocuklar yardıma gereksinimi olan, yaralanmış, berelenmiş bir annenin bakımını üstlenmek zorunda kalabilmektedirler. Bu yalnızca fiziksel bir bakım üstlenme durumu ya da şiddet gören annenin yeterli annelik yeteneklerini kaybetmesinden dolayı ihmale uğrama ile sınırlı değildir. Fiziksel şiddete maruz kalan kadınlarda psikiyatrik bozukluklar en basitinden depresyon oranı yüksektir. Bunun yanı sıra, çocuk da içinde bulunduğu ortamın havasındaki bu çökkünlük duygularını içselleştirir. Ayrıca çökkün bir anneden psikolojik olarak ayrılmak ve birleşmek çocuk için iki ayrı zorluk taşır. Birincisi yeterli doyuma ulaşmayan çocuk tam olarak ne beklediğini bilemeden anneye yapışır. İkincisi çökkün bir anneyi kendi haline bırakıp da kendi yoluna gitmek isterse suçluluk duyar. Aile içi şiddetin sessiz tanığı bir anlamda annesine annelik yapma gereksinimi duyacaktır. Sonuç olarak, rollerin değiştiği bu çarpık ilişki özerkliği sınırlandıran sağlıklı bir ilişkidir. Ayrıca her çocuk babasını olumlu anlamda güçlü biri olarak görme ve o şekilde özdeşim yapma gereksinimi içindedir. Oysa şiddet uygulayan baba, çocuğun dünyasında güven ve sevgi kaynağı değil; korku kaynağı, öfke kaynağı, tutarsız ve güvenilmez biri haline gelir. Anneye destek olan değil, onu aşağılayan hor gören biridir.

Çocuk için bir diğer güçlük, şiddet uygulayan baba imgesi ile ailenin bakımını üstlenen, çocuğa sevgi duyan baba imgesi arasındaki gidiş gelişlere değişimlere uyum sağlama güçlüğüdür (Vahip, 2002).

Anooshian'a (2005) göre ise, aile içindeki iletişim örüntüsünün öfke ve saldırganlık içeren bir biçimde sürdürülmesi, genellikle evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasına yol açmaktadır. Bu durumun da özellikle çocuklar açısından önemli bazı olumsuz etkilerinin olabileceği açıktır. Bu çocukların iletişimlerinde saldırganca bir tutum izledikleri ve kendilerini sosyal ve duygusal yönden izole etme davranışları sergiledikleri gözlenmektedir.

Yukarıda verilen açıklamalardan anlaşıldığı gibi, çocukların, gerek anne baba arasında ortaya çıkan öfke ve saldırganlığa tanık olmaları ya da aile içerisinde öfke ve saldırganlığa doğrudan maruz kalmaları, örselenmeleri durumunda, gerekse ebeveynlerin öfke ve saldırganlık nedeniyle boşanmaya karar vermeleri durumunda ortaya çıkan olumsuzluklardan doğrudan etkilendikleri söylenebilmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda her üç durumda da ortaya çıkan bu olumsuzlukların büyük oranda çocuğun ihmal ve istismarıyla sonuçlandığı görülmektedir. Bu nedenle aile içerisinde öfke ve saldırganlık sonucunda ortaya çıkan çocuk ihmal ve istismarını ayrı bir başlık olarak incelenmeye gerek duyulmaktadır.

2.11. Öfke ve Saldırganlığın Çocuk İstismarı Ve İhmali Biçiminde Yansıması.

Aile içerisinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın çocukların istismar ve ihmali biçiminde yansımasını inceleyebilmek için çocuk istismarı ve ihmali kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

Çocuk istismarı ve ihmali, anne baba ya da bakıcı gibi bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylem ve eylemsizliklerin tümü olarak tanımlanabilmektedir. Bu eylem ya da eylemsizliklerin sonucu olarak, çocuğun fiziksel, ruhsal, cinsel ya da sosyal açıdan zarar görmesi, sağlık ve güvenliğinin tehlikeye girmesi söz konusudur. Çocuk istismarı; fiziksel, cinsel ya da duygusal istismar olarak, çocuk ihmali ise fiziksel ya da duygusal ihmal olarak ayrılmaktadır (Taner ve Gökler, 2004).

Mommen, Kolko ve Pilkonis'ye (2002) göre, çocukların fiziksel ve duygusal istismarında ebeveynlerin olumsuz etkileri önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Bu olumsuz etkilerden en önemlisi, ebeveynin gösterdiği saldırgan davranışlardır. Çünkü aile içerisinde ebeveynler saldırganca davranışlarını çocuklarına kolayca yöneltebilmektedirler.

Anne-baba-çocuk arasında ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın eşlik ettiği çatışmaların genellikle, ilişkinin eşitsizliği, farklı gereksinim ve beklentiler nedeniyle ortaya çıktığı düşünülür. Örneğin, yetişkinlerin saygı görme isteği ve büyüyen çocuklarının bağımsızlık ve özerklik gereksinimleri sonucu itaat konusundaki çatışmalar gibi. Bu aşamada çocuğa yöneltilen öfke ve saldırgan davranışın nedeni olarak ana babaların denetimi elden bırakmama isteği; çocukların ise anne babaların sınır koymalarına gereksinimleri olması gibi psikolojik nedenler de düşünülebilir (Hortaçsu 2003). Ayrıca Şahin ve Beyazova'nın (2001) bildirdiğine göre, anne babanın yaşının çok

genç olması, işsizlik, ekonomik sıkıntılar, aile içi geçimsizlik, alkol ya da uyuşturucu kullanımı, çok çocuklu aile, anne babada ruhsal bozukluk gibi etmenler aile içinde çocuğun istismar ve ihmale maruz kalmasını artırmaktadır.

Starzyk ve Marshall (2003), problemli davranışların özellikle suça yönelik davranışların kökeninin çocukluktaki yaşantılara dayandığını belirtmektedirler. Frias-Armenta (2002), yapmış olduğu araştırmada, çocuklukta fiziksel ve sözel olarak saldırganlığa maruz kalan yetişkinlerin ileriki yaşlarında depresyon düzeyleri, alkol kullanımı, antisosyal davranış ve kendi çocuklarını cezalandırma gibi davranış özellikleri gösterdiklerini gözlemlemektedir.

Çayboylu (2002) da, evden kaçan ergenlerin geçmişleri incelendiğinde, ev içerisinde kaçmayı başarana kadar yıllardır fiziksel olarak örselendiklerini (saldırganlığa maruz kaldıklarını) ifade etmekte, bu çocukların küçük suçları işleme, intihar girişi, uyuşturucu kullanımı, fuhuşa yönelme gibi kendine zarar verici davranışlarda bulunmak açısından yüksek risk grubunu oluşturduklarını belirtmektedir.

Çocuk istismarı ve ihmalinin özellikle fiziksel istismarın sonuçlarına baktığımızda; bu çocuklarda, çeşitli sakatlıklar, kırıklar, beyin kanamaları, iç organ yaralanmaları sonucu ortopedik sakatlıklar, felçler, havale, zeka özürü, çeşitli organ yetersizlikleri, bu hasarların çok ağır olması durumunda ise ölümün ortaya çıktığını görebilmekteyiz. Yaşamı kurtulanlarda ise depresyon, kaygı bozukluğu, sosyal uyumsuzluk, dışa vurum ya da içe atım sorunları, karşı olma ve karşı gelme bozuklukları vb. gibi ruhsal sorunlar gelişebilir. Bunun yanı sıra zekâ özürü ya da ruhsal örselenme sonucu bu çocuklarda genellikle okul başarısı düşüktür, bilişsel gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir (Çayboylu, 2002; Taner ve Gökler, 2004).

Mommen, Kolko ve Pilkonis (2002) ise, aile içinde fiziksel istismara yol açan saldırganlığın sonuçlarını inceledikleri çalışmalarında, fiziksel istismara maruz kalan çocukların Beck Depresyon Envanterinden almış oldukları puanların fiziksel istismarla karşılaşmayan çocukların almış oldukları puanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Bütün bu açıklamalardan, aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın olumsuz etkilerinin tüm aile bireyleri, özellikle de çocuklar için oldukça fazla olduğu görülmektedir. Çoğu zaman bu olumsuzlukların etkileri çocuklarda onarılmaz sonuçları ortaya çıkarmaktadır.

2.3. Öfke ile ilgili Kuramsal Yaklaşımlar

Bu bölümde öfkeyle ve saldırganlıkla ilgili kuramsal yaklaşım ve açıklamalara yer verilmektedir.

2.3.1. Biyolojik Yaklaşım

Darwin, hayvanlar, üzerinde yaptığı gözlemlere dayanarak, hayvanların gurur, utanç, sıkılma, merak, kıskançlık, öfke gibi insanların yaşadığı tüm duyguları yaşadığını iddia etmektedir. Duyguların ifadesi hayvanlarda ve insanlarda aynı amaca yöneliktir. Gülümseme, kaşlarını çatma, sert bakma bütün canlı varlıkların biyolojik yapısından kaynaklanmaktadır. Hayvanlar bir tehdit ya da tehlike algıladıklarında, öfke tepkisinde olduğu gibi tepkiler gösterirler; tüyleri diken diken olur, gözbebekleri genişler, kas gerginliği artar, bazı sesler çıkarırlar ve organizma kavga etmeye hazırlanmaktadır (Tavris, 1982, s.32).

Darwin, yüz ifadelerinin evrensel olduğunu gözlemlenmektedir. O, yüz ifadelerinin genetik ve biyolojik olduğunu ve nesilden nesile aktarıldığını öne sürmektedir. Darwin, yüz ifadelerinin kişinin ne hissettiğini anlatmada en etkin araç olduğunu söylemektedir. Eğer insan dişlerini kenetleyip kaşlarını çatarak bakıyorsa onun öfkeli olduğu söylenebilir ve o anda o öfkeli kişiye soru sorulmaması gerektiği tahmin edilebilmektedir (Bernstein, Clarke-Stewart, Penner, Roy, Wickens, 2000).

İlk önce, yüz ifadelerinin tabiatını açıklamak için araştırmalara kanıtlar sunulmaktadır. Yeni doğanların, acıyla yüzlerini ekşitmeleri için veya neşeyle gülümsemeleri için veya şaşırınca gözlerini kırıştırmaları için düşünmeye ihtiyaçları yoktur (Balaban, 1995).

Öfke hemen hemen tüm kültürlerde yüzdeki çizgilerden seçilebilmektedir. Öfke ve tehditkâr bakışlarla ilgili kültürü kapsayan bir çalışmada benzer öğeler saptanmaktadır. Örneğin, yanaklarda ve gözlerde üç köşeli ve çapraz çizgiler gözlenmektedir.

Özellikle köşeli ve çapraz çizgilerin öfkeli ve tehditkâr ifade taşıdığı tespit edilmektedir (Aronoff, Barclay, Stevenson, 1988).

2.3.2. Psikanalitik Kuram

Psikanalizde öfke ve saldırganlık, ölüm içgüdüsünün veya ayrılık anksiyetesinin bir ifadesi olarak görülmektedir (Kennedy, 1992). Freud'a göre, bireyin bilinç dışında öfke ve saldırganlık vardır. Bu yüzden her yaş döneminde belli kişilere yönelik öfke ve düşmanlık görülmektedir (Tavris, 1982).

Freud öfkeyi içgüdüsel olarak tanımlamaktadır ve saldırganlığın, "ölüm içgüdüsü" olarak adlandırdığı biyolojik bir temele dayandığını öne sürmektedir. Freud, insanlardaki saldırganlık eğilimini orijinal içgüdüsel bir özellik olarak görmektedir. Freud'a göre saldırganlık içgüdüsü, ölüm içgüdüsünden türemiştir ve onun en temel temsilcisidir (Nelson-Jones, 1982). Saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir. İnsan diğer insanlarla savaşır ya da onlara karşıt davranışlar geliştirmektedir. Çünkü kendini yok etme isteği ve yaşam içgüdüleri birbirlerini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilmektedir. Cinsel içgüdünün türevi olan sevgi, ölüm içgüdüsünün türevi olan nefreti nötrleştirebilir ya da sevgi nefretin, nefret sevginin yerine geçebilmektedir (Geçtan, 2004, s.31).

Freud'a göre, çocukta kişiliğin olduğu temel gelişim dönemlerinde saldırganlık ve öfke duyguları oluşmaktadır. Yaşamın ilk dönemi olan oral dönemdeki, oral saldırganlık olan ısırma, çiğneme, tükürme ve ağlama tepkileri, insanda var olan yıkıcı eğilimlerin ilk belirtileridir (Geçtan, 2004, s.33). Bu dönemde takılıp kalma ya da bu döneme geri dönüş, saldırgan davranışların temeli olarak kabul edilmektedir. Sözel saldırganlıktan cinayete kadar varan geniş davranış yelpazesinde yer alan bütün belirtilerin kökeninde bu dönemin kalıntıları görülmektedir. Çok konuşan, başkalarını kötüleyen, iğneleyen, alaya alan, suçlayan kişiler bu dönemle ilgili saplantılarının tutsağı olduğu gibi, çabuk öfkelenen, kızan, bağırıp çağıran, vurup kıran insanlar da gelişmemiş oral dönemi yaşamaktadırlar (Köknal, 1986, s.198–199).

Öfkenin temellerinin atıldığı bir dönem de anal dönemdir. Anal dönemle sadist eğilimler arasındaki ilişkinin temelinde iki öge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dışkının püskürtülmesinin saldırgan bir davranış olarak yorumlanmasıdır. Bir başka deyişle, dışkı ile öfke eşanlam taşır ve dışkı, çocuğun kızgınlık duygularını dile getirmesinde başlıca araç durumuna gelmektedir. Bilindiği gibi, yetişkin yaşamda öfke boşaltırken seçilen deyimlerin bir bölümü, dışkı ya da dışkıyı püskürtme anlamına gelen sözcükleri de içermektedir. İkinci öge, çocuğun anüs kaslarının denetimini kazanmasından kaynaklanan güçlülük duygusudur. Ne var ki, bu güçlülük duygusu annenin uygulamak istediği programın tehdidi altındadır. Dışkıyı tutmakta inat etmesi aşırı biçimde cezalandırılır ya da denetimini yitirmesi çok ayıplanırsa, çocuk anneye ilişkisinde oral dönemin ilkel nitelikli davranış örüntülerine gerileyebilir. Anal dönemde tuvalet eğitimi barışçı yollardan tamamlanmamışsa çeşitli uyumsuz karakter özellikleri geliştirilmektedir. Kızgınlık duygularını (dışkıyı) tutma çabası tüm duygusal tepkilerin kenetlenmesine neden olabilmektedir (anal tutucu karakter). Annenin tutarsız davranışlarına ya da ilgisizliğine karşı duyduğu öfkeyi boşaltma alışkanlığı geliştiren çocuklarda, karşıt duyguları (sevgi ve nefret) birlikte yaşama, derbederlik, öfke tepkileri gösterme, başkaldırma ve sadist-mazoşist eğilimler yaşam boyu izlerini sürdürmektedir. Bu gibi kişiler her şeye, özellikle otoriteye, karşıt öneri de getirmeksizin, sürekli karşı çıkmaktadırlar (Geçtan, 2004, s.35-36).

Freud'a göre, öfke duygusunun ve saldırganlığın gelişmesini etkileyen diğer bir dönem ise fallik dönemdir. Genellikle 3-4 yaşlarında anal dönemden fallik döneme geçen çocukta, başlangıçta cinsel bölge doyum kaynağıdır, fakat amaç kaka ve idrar yapmaktır. Daha sonra doyum kaynağı cinsel organda odaklaşır ve kendi kendine doyum arama amaç olmaktadır. Önceleri kendine dönük özsever nesne ve kişi ilişkisi, daha sonraları karmaşa oluşumuna yol açmaktadır. Bu karmaşaya da Oedipus karmaşası adı verilmektedir. Bu dönemde son aşamasına ulaşan ve tamamlanan üst benlik, Oedipus karmaşasının bastırılması için gerekli gücü sağlamaktadır.

Önceleri annenin, babanın, çevrenin suçlamasından ve cezalandırmasından çekinen ve korkan çocuk benliği, Oedipus karmaşasının çözülmesiyle kendi üst benliğinden çekinip korkmaya başlamaktadır. Bu yapının oluşturduğu baskı oranında pişmanlık ve suçluluk duyar. Üst benlikten benliğe yöneltilen aşırı baskı, korku ve suçlama bazen saldırgan davranışlara dönüşmektedir. Kişilik üst benliğin yarattığı korku ve baskıya karşı benliğini korumak amacıyla şiddet eylemlerine başvurmaktadır. Kırıcı, yok edici, yıkıcı bir şekilde davranır. Diğer bir deyişle, toplumsal değerler tarafından oluşturduğu kabul edilen üst benlik ne kadar baskıcı, katı ve sert olursa, saldırgan davranışların da ortaya çıkması o denli kolay ve şiddetli olmaktadır. Çocuk üst benliğini oluşturan ve özdeşleşmesinde etkisi olan ana-babasıyla birlikte bulundukça, bu tür saldırgan davranışlarını başka nesnelere ve kişilere yöneltmektedir. Onlardan ayrıldığında ise hiçbir kural, engel ve yasa tanımayan bir birey durumuna gelmektedir (Köknel, 1986, s.200).

2.3.3. Bütüncü Yaklaşım

Horney (1945), kusurlu ana-baba tutumları sonucu çocuklukta oluşmaya başlayan temel anksiyeteyi, "düşman bir dünya içinde yalnızlık ve çaresizlik duygusu" olarak tanımlamaktadır. Temel anksiyetenin iç ögesi çaresizlik, düşmanlık ve insanlardan soyutlanma duygularıdır. Bu duyguların yanı sıra çocuk, çevresine karşı tutumlarında üstü kapalı bir ikiye bölünmüşlüğü varlığını da hissetmeye başlamaktadır. Temel anksiyete kızgınlık ve bu kızgınlığın yarattığı düşmanca duyguların dıştan fark edilmesi olasılığına karşı geliştirilen korku duygularını da içermektedir. Örneğin, bir görevli, üstünün kendisine bildirme gereği duymadan bir karar alınmasından kızgınlık duyabilmektedir. Eğer bu olaya duyduğu kızgınlığı açıklayamazsa, üstü de onu küçültücü davranışlarını sürdürmekte bir sakınca görmeyebilir. Böylece, önceden var olan kızgınlık duygularına sürekli olarak yenileri eklenmektedir (Akt; Geçtan, 2004, s.233–235).

Nevrotik süreç insanı saldırgan, boyun eğen ya da kendine dönük tiplerden biri olmaya zorlamaktadır. Böyle bir durum kişilikte köklü değişiklikler yapılmasını, belirli bir yaşam biçiminin geliştirilmesini, bir dizi ihtiyaçların, duyarlılıkların ve ketlemelerin

edinilmesini gerektirmektedir. Ergenlikten yetişkinliğe geçiş kişiyi bir kimlik oluşturmaya da zorlamaktadır. Nevrotik kişilerde bu kimliğin oluşum sürecinde bireyin istekleri önemli değildir. Tek amaç kendini koruyabilmektir. Bu ise insanı çaresizliğe, kızgınlığa ve insanlardan soyutlanmış olma duygularına iter, kişiliğinin derinliğinde bir kofluk hissetmesine neden olmaktadır (Geçtan, 2004, s.240).

2.3.4 Varoluşçu Yaklaşım

Schuerger(1979)'e göre varoluşçu yaklaşım, öfkeyi; insanın yok oluşa, işlenmemiş potansiyele ve yaşamın anlamsızlığına karşı tepkide bulunması olarak açıklamaktadır. Bu görüşe göre her insan öfke duygusunu farklı yaşamaktadır. Kişinin öfkesi, yaşama karşı kendisini çaresiz ve güçsüz hissetmesiyle ilgilidir. Örneğin; deprem sonucu ailesinin bütün fertlerini kaybetmiş olan bir kişi öfke duymaktadır. Kişinin duyduğu bu öfke, depreme ve ölüme karşı çaresiz kalmanın bir sonucudur. Varoluşçulara göre öfke sadece insanlara mahsustur. Öfke kaçınılmazdır ve her insan öfke duygusunu farklı yaşamaktadır.

Sartre'ya göre geçmiş ve bugün arasındaki boşluk, hiçlik, ne yapacağımızı seçme özgürlüğümüzü ve seçimlerimizi açıklamadaki yetersizliklerimiz yaşadığımız duygusal problemlerimizin kaynağı durumundadır (Corey, 2005, s.151).

2.3.5. Gestalt Kuramı

İnsancıl yaklaşımlardan olan Gestalt yaklaşımı; bireylerin, farkındalık kazanması, iç çatışmaların yaşanması, bitirilmemiş işlerini bitirmesi, performans anksiyetesini yenebilmesi, kutuplaşmalarda oluşan tutarsızlıklarının üstesinden gelebilmesi, sorumluluk alabilmesi temeline dayanmaktadır (Voltan-Acar, 2004, s.74). Bu görüşe göre, duygulardan bahsetmek yerine onların yaşanması önemlidir. Şekil arka plandan, zeminden çıktığı halde tamamlanmamış ya da çözümlenmemişse, bireylerin, küskünlük, öfke, nefret, acı, kaygı, keder, suçluluk ve vazgeçme gibi açığa vurulmamış duygularında kendini gösteren bitirilmemiş işleri kalmaktadır. Bu duygular, tam bir

farkındalık içinde yaşanmadığından, arka planda gezinip dururlar ve kişinin kendisi veya başkalarıyla etkin bir biçimde ilişki kurmasını engelleyen biçimlerde şimdiki yaşama taşınmaktadırlar. Bitmemiş işler, bireyin açıklayamadığı duygularıyla yüzleşip, bu duygularıyla baş edebildiği ana kadar varlıklarını sürdürmektedirler (Corey, 2005, s.217).

Gestalt terapide farkındalık, ihtiyaçlarca ortaya konan, şekilden şekle canlı bir ilerleyiş biçiminde algısal akış olarak tanımlanmaktadır. Gestalt terapi sürecinden geçen bireyler, farkındalık aracılığıyla ihtiyaçlarının, isteklerinin ne olduğunu, nasıl işlev gördüğünü bilir. Böylece yaşamda daha dengeli bir birey haline gelir. Sills, Finch ve Lapworth, (1998), insanda üç farkındalık kuşağı bulunduğunu belirtmektedirler:1. İç Kuşak, 2. Orta Kuşak, 3. Dış Kuşak'tır. İç Kuşak, bedende ve duygulanımdaki farklılıklardır. Bedenin hangi bölümleri gevşemiş, hangi bölümleri sert ya da duyguların ve duygulanımların neler olduğunun ayırt edilmesidir. Merak, kızgınlık, üzüntü, korku, mutluluk gibi duyguların fark edilmesi ve bu duyguları yaşarken bedende olan değişikliklere dikkat etmek bu kuşağa girmektedir (Votan-Acar, 2004, s.26).

2.3.6. Davranışçı Yaklaşım

Skinner, çevrenin davranış üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Skinner aynı zamanda nedenselcilik görüşünü benimsemekteydi ve insanların özgür seçimleri olduğuna inanmamaktadır. Duyguların ve düşüncelerin varlığını kabul etmekete; fakat eylemlerimize bunların ne olduğunu reddetmektedir. Bunun yerine, nesnel ve gözlemlenebilir çevre ile davranış arasındaki neden-sonuç ilişkisinin önemini vurgulamaktadır. Skinner doğrudan gözlemlenemeyen ve değiştirilemeyen zihinsel süreçler ve güdülere gereğinden fazla dikkat edildiğini, oysa doğrudan gözlemlenebilen ve değiştirilebilen çevresel etkenlere yeterince önem verilmediğini öne sürmektedir (Corey, 2005, s.249).

Davranışçılık yaklaşımına göre, insanlar daha önce öğrenilmiş davranışlar aracılığıyla benzer durumlarda, benzer davranışlar göstermektedir. Çevresel etkileşimlerden kaynaklanan ve birbirini takip eden sürekli uyaran davranışlar dizisi

geliştirmektedirler. Davranışçılara göre bu modeller, örnekler sürekli değildir; fakat zamanla yeni öğrenilen tecrübelerle değişebilmektedirler. Yani bu davranışlar çevrenin etkisiyle değişken olmaktadır (Thompson, Rudolph, 2000).

Davranışçılara göre, öfkeye ve saldırganlığa verilen tepkiler aynen diğer davranışlar gibi öğrenilmektedir. Özellikle insanlar engellenmeye karşı saldırgan davranmayı çevreden öğrenirler, çünkü daha önce çevre tarafından bu etkileşimler körüklenmektedir (Adams, 1973). Berkowitz (1965)'in, 3 bileşenli modeline göre; 1) Engellenmeler duygusal tepkilerin bir sonucu olan saldırganlığa zemin hazırlar, 2) Bu hazır oluş durumu, ne zaman uygun bir zemin bulursa saldırganlıkla sonuçlanır, 3) Öfke ve saldırganlık davranışının özelliği zihinsel bağlantı veya olay ve önceki biçimlendirici etmenlerin bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3.7. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura ve Walters (1963) tarafından geliştirilen sosyal öğrenme yaklaşımı karşılıklı etkileşime dayanan, disiplinler arası ve çok modelli bir yaklaşımdır. Davranış uyarıcı olaylar, dış kaynaklı güçlendirme ve aracı bilişsel süreçler tarafından etkilenmektedir. Sosyal öğrenme ve biliş kuramı çevre, kişisel etkenler (inançlar, tercihler, beklentiler, kendilik algılamaları gibi) ve bireysel davranış arasındaki üç alanda karşılıklı etkileşimi kapsamaktadır. Temel varsayımı insanların kendilerinin yön verdikleri davranış değişikliklerini gerçekleştirme yetisine sahip olduklarıdır. Bandura'ya göre kendi üzerinde etkililik kişinin bir duruma yön verebilme ve arzuladığı değişikliği yapabilme inancı ya da beklentisidir (Akt; Corey, 2005, s.252).

Bandura, çocukların başkalarının davranışlarını gözleyerek, taklit ederek ve model alarak öğrendiklerini belirtmektedir. Bandura'ya göre çocuklar, anne babalarının çocuk bakma, çim biçme, yemek yeme, konuşma, yürüme, giyinme biçimlerini yansıtan, davranışlarını taklit eden taklitçilerdir. Ancak bu taklit, otomatik olarak gerçekleşmez. Çocuklar taklit edecekleri davranışlar konusunda seçicidirler ve gözledikleri her davranışı taklit etmezler. Taklidin yapılıp yapılmayacağını çocuğun kişiliği, geçmiş

yaşantıları, modelle olan ilişkisi ve içinde bulunduğu durum belirlemektedir. Ayrıca çocuğun sahip olduğu bilişsel beceriler de gözlem yoluyla öğrenmede önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü çocukların modelin davranışlarını hatırlayıp taklit etmeleri amacıyla yeterince tekrarlayabilmeleri için etkin bilişsel stratejiler kullanmaları gerekmektedir (Yazgan-İnanç, Bilgin, Atıcı, 2004, s.46). Bununla Bandura, davranışçı kurama kişisel belirleyiciliği getirmektedir (Nelson-Jones, 1982, s.132).

Bandura'nın (Bandura, Ross ve Ross, 1963) klasik çalışmasında, çocuklar, bir yetişkinin yapma bir bebeği tekmeleyip ona vurduğunu gözlemlemektedirler. Daha sonra yapma bir bebeğin olduğu oyun odasına alınan bu çocuklar, söz konusu saldırganlık sahnesini izlememiş olan çocuklara göre, oyun odasındaki bebeğe karşı, anlamlı düzeyde daha fazla saldırgan davranmaktadır. Çocuklar daha saldırgan davranmayı model alma yoluyla öğrenmektedirler. Davranış bir kez model alındıktan sonra ödül ya da ceza yoluyla zayıflayabilir ya da güçlenebilmektedir. Başkalarının ceza ya da ödül aldığını görmek davranışı etkilemektedir (Akt; Yazgan-İnanç, Bilgin, Atıcı, 2004, s.46).

2.3.8. Transaksiyonel Analiz

Transaksiyonel Analiz kuramının kurucusu Eric Berne'e göre, insanın kişiliği ego ben durumları tarafından şekillendirilmektedir. Bunlar ebeveyn, yetişkin ve çocuk ego durumlarıdır. Ana-baba ben durumu bireyin yaşamında yer alan ebeveyn fikirlerinin yaşandığı, duygu, düşünce ve davranışlardan oluşmaktadır (Akkoyun, 1998). Anne-baba bireyin yaşamını, bireyin ilk beş yıllık dönemi içerisinde aldığına, sorgulanmaksızın kaydedilen veya bireye zorla kabul ettirilen dış olayların beyindeki kayıplarının birikiminden oluşmaktadır. Bireyin okula gitmeden önceki yaşamını kapsamaktadır. Anne-baba olarak kaydedilen her şey eleştirilmeden doğru olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu dönemde çocukta düşünme fazla gelişmemektedir. Çocuk bağımlıdır. Sözcüklerle anlam oluşturmada yetersizdir. Onun için bireyi değiştirmek, doğrulamak veya açıklamak imkânsızdır. Eğer anne-baba saldırgan kişilerse, çocuk saldırganlığı içselleştirir. Her bireyin anne-baba yönü kendine özgüdür. Anne-babaya ait veriler içe alınmış ve açık bir şekilde düzenlenmeksizin kaydedilmektedir. Bunlar çocuğun ilk

dönem yaşantılarında anne-babasının ses tonuna, yüz ifadesine, kucaklayıp kucaklamamasına bakılmasıyla; sözden anladığı dönemde ise anne-babası tarafından benimsenen kural ve düzenlemelere dikkat edilmesi ile edinmektedirler. Bu kayıtlar komşu teyzenin kıymetli vazosu kırıldığı zaman annesinin yüzünde beliren öfke ve üzüntüden uğradığı yapma bombardımanlardan ve yeni yürümeye başladığı zamanlarda başlayan binlerce hayırdan ibarettir (Stewart, Joines, 1987).

TA yaklaşımında hoş olmayan ve istenmeyen duygular raket olarak adlandırılmaktadır. Raketler bireyin yaşam senaryosunun temel parçasıdır. İnsanlar kızma raketi, suçluluk raketi veya depresyon raketi geliştirebilir. Raket duygular üç şekilde öğrenilmektedir;

1. Evdeki kimselerin model olmasıyla
2. Verilen temas iletileriyle, davranışların pekiştirilmesiyle, koşullandırılmasıyla (yalnızca çocuk huysuzluk yaptığında yoğun olarak temas iletilerinin gönderilmesi gibi, ilgiyi almanın tek yolu dayak olduğundan dayaktan sonra belirgin bir sakinleşme gözlenir).
3. Ebeveynlerin çocuklara ne hissedeceğini ve ne düşüneceğini söylemesiyle (Corey, 1991).

Raket duygular, otantik (gerçek) duyguyu kapatmak üzere kullanılmaktadır. Kızların üzülebileceğini ama kızamayacağını öğrenen bir genç kız, kendisine kötü bir hareket yapıldığında, kızgınlık yaşadığı anda hemen koşullu bir refleks tepkisine benzer bir tepkiyle üzölmeye hatta ağlamaya başlarsa, otantik kızgınlığını otantik olmayan üzüntü raketi ile kapatmaktadır (Akkoyun, 1998).

2.3.9. Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım

Beck tarafından geliştirilen Bilişsel Terapi yapılandırılmış psikoeğitimsel bir modele dayandırılmıştır. BT, aktif, yönlendirici, zaman sınırlı, içinde bulunulan anın önemini vurgulayan, işbirliğine dayalı, yapılandırılmış bir yaklaşımdır (Beck, Rush, Shaw, Emery, 1979). Beck'e göre, olumsuz düşünceler bilinçaltında gizli yatan işlevsel olmayan düşünce ve varsayımları yansıtmaktadır (Akt; Corey, 2005, s.296–297–311).

Bilişsel terapide ele alınan konulardan birisi danışana otomatik düşüncelerini yakalamayı öğretmek ve bu düşüncelerin duygu ve davranışları nasıl etkilediğini göstermektir. Beck' e göre erken yaşantılar danışanın kendi ve dünya ile ilgili bazı temel işlevsel olmayan şemaları geliştirmesine yol açmaktadır. Bu şemalar daha sonra algıları organize etmede ve davranışları yönetmede kullanılmaktadır. Bazı sayılılar son derece katı, uçta, değişmeye dirençli ve bu nedenle de işlevsel değildirler. Örneğin, insan kişisel değer yalnızca başarıya bağlıdır inancına sahip iken başarısızlıkla karşılaşır bu düşünce onda depresyona yol açabilmektedir. İşlevsel olmayan düşünceler aktif olunca "olumsuz otomatik düşünce bombardımanına" yol açmaktadırlar. Hoşa gitmeyen duygulara yol açtıkları için bunlara olumsuz denmektedir. Kişinin kontrolü olmadan akla gelmektedirler.

Beck'in bilişsel kuramı duygusal zorluklar veya rahatsızlığın doğasını anlamak için uygulanmaktadır. Beck bireyin üzücü olay ve düşünce akımına tepkisine ve danışanın düşünce biçimini değiştirmeye odaklanmaktadır. Bilişsel terapi paranoya, depresyon, genel anksiyete, sosyal anksiyete, sınav kaygısı, fobi, panik atak, obsesif-kompulsif bozukluklar, psikosomatik rahatsızlıklar, yeme bozuklukları, madde bağımlılığı, sınırda kişilik, evlilik çatışmaları, kızgınlık ve kronik öfke sorunlarında tedavi edici bir yaklaşım olarak kullanılmaktadır (Leahy, 2005).

Bilişsel-davranışçı yaklaşıma göre, öfke ve saldırganlık, duygusal ve bilişsel gelişim sonucunda açığa çıkan inançlardan doğmaktadır. Bu nedenle pek çok öfke problemleri, bireyin tahrik ve engellenmesi sonucunda sık sık ve kolayca ortaya çıkıp kontrol dışı kalabiliyor. BDT yaklaşımı, bireylerin öfkesini tanır ve öfke döngüsü içinde

erken zamanda fark edip daha ortaya çıkmadan önünü keser ve engel olmaktadır (Cullen, Freeman-Longo, 1995). BDT'ye göre, öfke döngüsü içinde kızışma önlenemez, çabuk ve hızlı bir zamanda önlenemeyen bir hal alabileceğinden dolayı bu döngü ne kadar erken kesilirse bireyler öfkelerini daha iyi kontrol edebilmektedirler. BDT, günümüzde kullanılan terapilerin en önemlilerinden birisidir. Beck ve Weishaar (1995)' in ileri sürdüğü gibi, öfke problemi olan pek çok birey, kesin olarak kişisel gelişim programına katılmaya ve incelenmeye ihtiyaç duymaktadır.

2.3.10. Akılcı-Duygusal Davranışçı Yaklaşım

REBT, bilişsel-davranışsal teorinin özel bir çeşididir. Daha çok davranışçı yaklaşımla öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bilişsel yaklaşımın da dikkate alınacak kadar önemli olduğunu savunmaktadır (Thompson, Rudolph, 2000). REBT' in kurucusu Albert Ellis, teorisini filozof Epictatus'a dayandırır (Corey, 2005, s. 298). "İnsanlar bir şeyden değil, ondan edindikleri izlenimden rahatsız olurlar".

Bu gerçeğe dayalı perspektifi geliştirmek için REBT danışanına ilk önce mantıksız inançların ve görüşlerin nasıl yıkıcı sonuçlar doğurduğu gösterilmektedir. Sonra bu mantıksız düşüncelerin mantıklı olanlarla nasıl yer değiştireceği öğretilmektedir. Bu ayrıntılı bir şekilde A, B, C, D, E değerlendirme yöntemini uygulamakla olur. Bu yöntemde A, B ve C problem gelişimini açıklar. A harekete geçiren olaydır, B olayın algılanma biçimidir (B1 mantıksız bir algılanmadır; B2 mantıklı algıya dayalıdır) ve C ise B' den alınan öznel mesajlar sonucundaki düşünce ve hareketlerdir. D ve E tedavi basamaklarını oluşturur. D, B1' e karşı tartışmaya açık kanıt ve destekleyici söylemlerle gelir. E, danışanın kendini mantıklı bir şekilde ifade edebileceğini algılamasıdır (Thompson, Rudolph, 2000).

Bernard, REBT'in özel olarak öfkenin oluşumunu, gelişimini vurguladığını ve bunun düşüncelerden sonra yalnızca psikolojik bir duygu olarak açığa çıktığını belirtir. (Ellis; 1977), öfke duygusunu açıklarken sağlıklı öfkenin, kişinin kendisine şiddetli bir zarar vermeyeceğini ve kişiliğinde bir örselenmeye yol açmayacağını belirtmektedir.

Fakat sağlıklı öfke yıkıcıdır ve herhangi bir hedefe varmayı engellemektedir. Ayrıca sağlıklı öfkenin, gerçeklerle paralel bir çizgide olması gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Sağlıksız öfkenin kişinin olayları yanlış kavramasına ve gerçekleri çarpıtmasına yol açtığını belirtip amaçlara dikkat çekerek sağlıksız öfkenin iyileştirilebileceğini vurgulamaktadır.

2.3.11. Gerçeklik Terapisi

William Glasser tarafından geliştirilen Gerçeklik Terapisi'nin özü; başarı ve mutluluğu elde etmelerinde bireylere yardım edenin kendi davranışları olduğu için sorumluluğun kabul edilmesidir. Bu sorumluluğa bağlı olarak tedavi ve gelişim sürecine yönelik kişisel ilginin önemine vurgu yapmaktadır. Gerçeklik Terapisi ihtiyaçları karşılamada daha iyi yollarını öğretmektedir. İnsanlara ilgi ve destekleyici anlatım ortamı sağlandığında, bireyin nasıl daha sorumlu ve üretken davranmayı öğrenebileceğini vurgulamaktadır (Prout, Brown, 1999).

Glasser'in seçim teorisine göre; insan, düşündüğünden daha fazla bir şekilde hayatının kontrolünü kendi elinde tutabilecek durumdadır. Üzülmek, öfkelenmek, mutsuz olmak, mutlu olmak gibi her türlü durum, bireyin seçimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsan kendisine acı veren seçimleri kendisi yapmaktadır. Örneğin; Öğretmeninizin, öğrencinizin ya da en yakın arkadaşınızın sizi öfkeliendirmesi, sizin yaptığınız bir seçimdir (Seligman, 2003).

Terapinin başarılı olması danışanın; üzüntü, öfke, mutsuzluk, depresyon, yalnızlık ve başarısızlık gibi durumların kendisinin seçimi olduğuna inanmasına bağlıdır. Terapist bu durumların kendisinin başına gelen bir durum değil, kendisinin yaptığı bir seçim olduğunu anlaması için danışana yardımcı olmalıdır (Karahan, Sardoğan, 2004).

2.4. Öfke ve Saldırganlıkla İlgili Araştırmalar

Çocuklukta ve ergenlikte saldırgan davranışların gelişmesinde aile, okul, akran grubu ve toplumun etkisini gösteren araştırma sayısı giderek artmaktadır.

Bu bölümde yurt içinde ve dışında öfke ve saldırganlıkla ilgili yapılan çeşitli alanlarda yapılan araştırmalar sunulmaktadır.

2.4.1. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar:

Bu bölümde yurt dışında yapılmış deneysel ve betimsel araştırmalara yer verilmektedir.

Bandura ve Walters'in 1959' da yaptığı araştırmalar, ana babanın uyguladığı otoriteye dayalı katı disiplinin ergenlerde saldırganlık ve başkaldırma gibi olumsuz tutumları ortaya çıkarttığını göstermektedir. Nitekim bugünkü araştırmalar da, ana babanın kısıtlayıcı, çocuğa özgürlük tanımayan, kendi düşüncelerini empoze eden ve onun adına kararlar alıp uygulamaya çalışan katı tutumlarının, çocukta isyankarlığa ve saldırganlığa neden olduklarını göstermektedir (Öztürk, 1990) Ayrıca çocuğa karşı dayakla terbiyenin olduğu kadar, aşın koruyuculuğunda çocuğu saldırganlaştırdığı görülmektedir (Gürkaynak 1976)

Landau tarafında ortaya atılan bir varsayıma göre saldırganlık toplumsal destek sistemlerinin yetersiz olduğu veya tamamıyla çöktüğü toplumlarda artmaktadır. Enflasyon hızı ve evlenme ve boşanma hızları arasındaki oranları toplumsal ve ailevi stresin bir ölçüsü olarak kullanan Landau 1960-1970 yıllarda çalıştığı 12 ülkeden 11'inde bu toplumsal ve ailevi bozukluk göstergeleriyle şiddet suçu oranları arasında anlamlı bir bağlantı bulmaktadır. Bu araştırmada aradaki bağlantının gösterilmediği tek istisnai ülke Japonya olmaktadır. Landau bunu Japonya'da aile dışında da çok güçlü davranışsal kontrol sistemlerinin (örneğin; okul, işyeri gibi) olmasıyla açıklamaktadır. Japon kültürünün toplumsal normların çiğnenmesinin çok güçlü utanç duyguları doğurmasını da ek bir etken olarak belirlemektedir. Bu nedenle Japonya'da toplumsal ve ailevi işlev bozukluğu ile intiharın bağlantılı olarak yükselmesini de buna bağlamaktadır.

Bu güne dek yapılan çalışmaların sonucunda şiddet ve saldırganlıkla ilgili eylemleri ve suçları daha çok 15-30 yaşları arasında, erkek, fakir, şehirli nüfustan, ülkede etnik veya toplumsal olarak düşüş bir gruba mensup bireylerin gerçekleştirdiği bulunmuştur. Bunun toplumlar arasında pek değişmeyen bir bulgu olması, kültürel ve alt-kültürel değerlerin şiddet üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu etkenler bireysel özelliklerle bir arada işleyerek etkili olabilmektedir.

Saldırganlıkla ilgili bir diğer önemli toplumsal bulgu göreceli olarak şiddetten uzak gençlerin kalabalık içinde veya gençlik çetelerinde saldırgan davranışlar sergileyebilmeleridir. İnsanlar ait oldukları topluluktan farklı görünmekten hoşlanmazlar. Daha da ötesi, insan bir gruba katıldığında bireysel özelliklerinden bir miktar uzaklaşmış ve daha insani özelliklerini yitirmiş bir hale gelip davranışları stereotipleşip tanınmaz hale gelebilmektedir. İnsanın kendisinden farklı insanlardan hoşlanmaması ve onlara şüphe ile bakması eğilimi grup şiddetini artıran önemli bir nedendir. Bu durum, Japonya gibi homojen toplumlarda Amerika gibi heterojen toplumlara göre şiddetin neden daha az olduğunu açıklamaktadır. Yine kalabalık içinde kişi bireyselliğini yitirir davranışlarını da daha az sorumlu hale gelmektedir. Anonimlik yalnız halimize göre saldırganlığımızı daha rahat göstermemizi sağlamaktadır.

Bilge (1966) tarafından, danışandan hız alan ve bilişsel-davranışçı yaklaşımlara dayalı olarak yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünden seçilen 321 öğrenciye Sürekli Öfke ve Öfke İfadesi Ölçeği uygulanmış ve bu öğrencilerden gönüllü olanlardan 12 şer kişilik iki deney ve 12 kişilik bir kontrol grubu oluşturmaktadır. Deneklere başlangıçta ön test uygulanmış ve on haftalık bir uygulamadan sonra son test uygulaması yapılmıştır. Uygulama sonucunda, uygulanan her iki tekniğin deney grubunun sürekli öfkeyi anlamlı derecede azalttığı ve danışanların olumlu etkisinin izleme döneminde de sürdüğü görülmüştür. Danışandan hız alan yaklaşım grubuna ilişkin oturumlar ve izleme dönemi sonunda yapılan karşılaştırmalarda; sürekli öfke, içe ve dışa yönelik öfke ile öfke kontrolü

açısından anlamlı bir fark belirlenememiştir. Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı grubun son test ve izleme testi sonuçlarıyla ilgili karşılaştırmalarda sürekli öfke düzeyinde; içe yönelik öfke açısından izleme döneminde, dışa yönelik öfke ise son testte anlamlı düzeyde azalma olmuştur. Öfke kontrolü açısından bu tekniğin anlamlı bir fark yaratmadığı bulunmaktadır. İki yaklaşım tekniğinin etkililiği açısından ise, ön test, son test ve izleme döneminde anlamlı bir farklılık gözlenememektedir.

Bandura(1973)'de yaptığı bir araştırmada; üç grup çocuktan gruba bir oyuncak bebeğe diğer çocukların saldırgan davranışlarını gösteren bir film seyrettirilmiş II. gruptaki çocuklar, ya saldırgan davranışların bulunmadığı bir film seyretmişler ya da saldırgan davranışta bulunmayan yetişkinleri gözlemlemişler. Çocuklar daha sonra bebekle yalnız bırakılmışlar ve davranışları gözlemlenmiş I ve II. Gruptaki saldırgan davranışları gözlemleyen çocuklar oyuncak bebeğe tekme ve tokat atarak saldırgan davranışlarda bulunmuşlardır. Çocukların çevrelerinde gördükleri davranışları model olarak aldıkları ve model çevresinde hareket ettikleri bu ve benzeri çalışmalarda gözlenmektedir.

Uluğtekin'in (1977) ana baba tutumlarıyla çocukta saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasında çocuğa karşı yargılayıcı olan, fiziksel şiddet kullanan, çocuğu dinleyip anlamaya çalışmayan annelerin çocuklarının güvensiz, tedirgin ve saldırgan davranışlar gösterdiği bulunmaktadır.

Uluğtekin (1979) yaptığı araştırmada, annelerin red-kabul ve serbestlik tanıma kısıtlama davranışlarıyla çocukların saldırganlık ve bağımlılık eğilimi davranışları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu tespit etmektedir.

Araştırmalar (Rohner & Rohner, 1980; Briere & Runtz, 1990; Houston & Vavak, 1991; Hoggund & Nicholas, 1995) ebeveynin destekleyici, kabul edici tavrı ile çocukların davranışları arasında güçlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Şöyle ki reddedici, saldırgan tavırlara sahip ebeveynlerin çocuklarının da çevrelerine karşı ebeveynleri gibi olumsuz tavırlar sergiledikleri belirtilmektedir (Akt. Nicholas & Beiber, 1996)

Hastanede gözetim altında tutulan 51 psikotik kız ve erkek ergenle yapılan çalışmada, saldırgan davranışlar ve/veya intihar davranışının, psikotik ergenlerin temel özelliği olduğu vurgulanmaktadır. Ergenlerin %82.4'ünde saldırgan davranışlar ve/veya intihar davranışlar, %39.2'inde yalnızca saldırgan davranışlar,%15.7'sinde yalnızca intihar davranışları saptanmaktadır Ayrıca hem saldırgan davranışlar hem de intihar davranışları bulunan erkeklerin oranının kızlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirtilmektedir.(Inamdar ve ark. 1982)

Araştırmalar öfke duygusunun cinsiyete göre değiştiğine işaret etmektedir. Averill (1983) öfkelenme sıklığı açısından kadınların, erkekler kadar ve onlara benzer yoğunlukta ve benzer nedenlerle öfkelenildiğini belirtmektedir. Erkekler kadınlara kıyasla öfke duygularını daha doğrudan ifade etmektedirler. Kadınların ifade biçimi ise daha dolaylı olmaktadır (Lerner 1996, Sharkin 1993). Öfke tepkilerinin yaşa göre azaldığını da tespit eden pek çok araştırma yapılmıştır (Stoner ve Spencer 1987, Siegel 1986).

Sayıları giderek artan şekilde birçok araştırmacı, devamlı şekilde saldırgan davranışlar sergileyen bir grup insanda bunun nedeninin bireyin sinir sistemindeki hasar olduğunu savunmaktadır. Bu tez, saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış olduğunu görüşüyle de birleştirilerek şöyle bir açıklama getirmektedir: Şiddetli fiziksel istismara maruz kalmış insanlarda buna bağlı olarak sinirsel bir harabiyet oluşur. Bu sinirsel harabiyet de bu kişilerin biyolojik olarak şiddete yatkın olmasına yol açmaktadır. D.Lewis 1986 yılında cinayet nedeniyle ceza evinde yatan bir grupta yaptığı çalışmada, çalışmaya alınanlarının tamamında sıklıkla şiddet uygulayan ana babanın neden olduğu kafa travması öyküsü saptamamışlardır. Çalışmanın sonucunda bu grubun hükümlü topluluğu içinde en sık sinirsel harabiyet taşıyan grup olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kafa travması ve şiddet ilişkisinin araştıran bilim adamları fiziksel istismar, kafa travması ve şiddete yönelik davranışlar arasındaki bağlantının kesin olmadığını belirtmekle birlikte, birçok çalışmada erken fiziksel istismarla sonraki yaşamda saldırgan davranışlar ortaya çıkması arasında bir bağlantı saptanmaktadır.

Hazaleus ve Deffenbacher (1986) üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinin azaltılması ile ilgili yaptıkları çalışmalarında gevşeme ve başa çıkma yöntemlerinin uygulandığı gruplarla kontrol gruplarını karşılaştırmışlar; deney gruplarının öfke düzeylerinin kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde azaldığını saptamışlardır.

Feindler ve Ecton (1986) öğrencilerin öfkeleriyle başa çıkamama, geri çekilme ya da saldırgan davranma, okulda sık sık kavga çıkarma, duygusal yoksunluk gibi problemleri baz alarak geliştirdikleri öfke kontrol programı ile gevşeme ve bilişsel davranışsal teknikler öğretmişler ve sonuçta bu ergenlerin öfkelerini daha iyi kontrol edebildiklerini gözlemişlerdir.

Genel olarak ergen suçluluğu, bireyin yaşadığı yerin kanunlarına bağlı olarak 16 ya da 18 yaşın altındakilerin kriminal davranışları için kullanılan bir terimdir. Ergen suçluluğu hırsızlık, araba soygunu, cinayet vb. gibi yetişkinler için suç kabul edilen tüm suçları kapsamaktadır. Ancak yetişkinler uyguladığında suç olarak kabul edilmeyecek evden kaçma gibi davranışları da içermektedir (Dusek, 1987).

Deffenbacher, Story, Stark (1987), genel öfkenin azaltılmasında Sosyal Beceriler ve Bilişsel-Gevşeme müdahalelerinin etkinliğini incelemek amacıyla, eğitim öncesinde, sonrasında ve 5 haftalık takip sonunda eğitim almayan kontrol grubu ile karşılaştırmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda genel olarak Bilişsel-Gevşeme ve Sosyal Beceriler eğitimi grupları kontrol grubu ile karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde öfkede azalma olduğu görülürken, her iki eğitim grubu arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Eğitim öncesi ve takip eden değerlendirmelerde her iki eğitim grubu da kontrol grubu ile karşılaştırılmış ve her iki eğitim grubunun sürekli öfke ve içe öfkenin anlamlı olarak düşük olduğu, öfkenin bastırılması ve dışa öfke eğiliminde azalma olduğu ve durumluk öfkenin daha düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Biaggio ve Godwin (1987) depresyon ile bastırılmış öfke arasındaki ilişki üzerinde durmaktadırlar. Benzer şekilde Bridewell ve Chang (1997) da, içselleştirilmiş öfkenin, depresyonu yordamada önemli bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir. Depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) tanısı alan kişiler üzerinde yapılan bir araştırma sonucunda depresyon grubunun, öfkeyi, hem normal gruba, hem de TSSB grubuna göre daha çok bastırdığı saptanmış (Riley ve ark. 1989), farklı

bir araştırmada da, öfkeyi en fazla TSSB grubunun ifade ettiği gözlenmektedir (Robbins ve Tanck 1997). Öfkenin fazla kontrol edilmesinin depresyonla ilgili olduğu şeklindeki görüşü destekleyen bir diğer çalışma da Türkçapar ve arkadaşları (2001) tarafından ülkemizde yapılmıştır. Bununla birlikte öfkenin açıkça ifade edilmesinin de, depresyonla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Lerner 1996, Tavis 1989). Ülkemizde, Sayar ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan bir çalışmada, öfke nöbeti olan hastaların olmayanlara göre anlamlı ölçüde daha fazla depresyon ve kaygı gösterdikleri bulunmuştur. Öfke, intihar davranışı için de önemli bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır (Batıgün 2002, Horesh ve ark. 1997).

Deffenbacher, Story, Brandon, Hogg, Hazaleus (1988) yaptıkları araştırmada bilişsel ve bilişsel-gevşeme tedavisi uygulayıp sonuçlarını kontrol grubuyla ve birbirleriyle kıyaslamıştır. 5 hafta sonra yapılan izleme çalışmasında iki deney grubu arasında bir farklılık görülmemiştir. Deney grupları kontrol gruplarıyla kıyaslandığında, deney grupları lehine genel öfke, dışa yönelik öfke durumları, kişiye yönelik öfke, fizyolojik öfke tepkisi ve kaygı durumlarında azalma olduğu görülmüştür. Her iki deney grubu tahrik edildiklerinde kontrol grubuna göre daha az yıkıcı baş etme yöntemleri kullanmışlardır. Yine aynı şekilde öfkelerini daha az bastırdıkları saptanmıştır. Bilişsel-gevşeme konusunda ise bilişsel eğitim alan grup ile kontrol grubu arasında farklılık görülmemiştir. Her iki grupta durumluk öfkede azalma görülmezken bilişsel-gevşeme terapisi alan grupta öfke yoğunluğu güncesinde nabız atışlarında azalma ve dışa yönelik öfkede daha etkili olduğu saptanmıştır. 15 ay sonra yapılan ikinci izleme çalışmasında ise bu etkinin sadece kaygı düzeyinde devam ettiği saptanmaktadır.

Araştırmacılara göre, öfke ve diğer duygular arasında çok karmaşık bir ilişki vardır. Pek çok insan öfkelenildiği zaman, kaygı ve korku düzeyleri artmakta, bazen de suçluluk ve üzüntü öfkeye eşlik etmektedir (Jakops ve ark. 1997, Wickless ve Kirsch 1988). Üniversite öğrencileriyle yapılan pek çok çalışmada utanç duygusu ile, incinme ve olumsuz olaylar yüzünden öfke duygusunun uyanması ile başkalarını suçlama eğilimi arasında ilişki olduğu bulunmuştur (Tangney ve ark. 1996).

Araştırmalarda erkeklerin, öfkелendikleri zaman öfkelerini kadınlara göre daha çok fiziksel tepkilerle ifade ettikleri (Biaggio 1989, Sharkin 1993, Buntaine ve Costenbader 1997), kadınların ise öfkelerini daha gizli yollarla göstermeyi tercih ettikleri (Lerner 1996) ileri sürülmektedir.

Öfkenin kadınlarda aşırı yeme davranışını etkilediği ileri sürülmektedir (Valentis ve Devane 1994, Russell ve Shirk 1993). Adolesanlarda anoreksik veya bulimik tutumlarının, ebeveynlerine karşı olan öfkenin bir ifadesi olduğu belirtilmekte (Valentis ve Devane 1994); kadınlar arasında aşırı yemenin, gücü kontrol etme ve tekrar ele geçirme arzusundan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Buss 1989).

Öfkenin ifade biçiminin ve çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkisinin kültürlere göre de, değiştiğini gösteren pek çok bulgu vardır (Tanaka-Matsumi 1995, Frijda ve Mesquita 1994, Russell 1991, Tavis 1989). Tanaka-Matsumi (1995) öfkeye neden olan durumlar açısından, özellikle batı ve doğu kültürleri arasında önemli farklılıklar bulunduğunu vurgulamaktadır.

Klinik perspektiften bakılacak olursa, öfkenin içsel ve yıkıcı dürtülerinin ergenlerde intiharı da yordadığı görülmektedir. Saldırgan davranışlarda bulunan 4-18 yaş arasında 800 çocuk ve ergendeki intihar davranışlarının araştırıldığı bir çalışmada; bu çocuk ve ergenlerin %13,2'sinde intihar girişiminin görüldüğü ve bu oranın genel popülasyondan (%0,3 - %0,5) belirgin şekilde daha yüksek olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna ek olarak; 14-18 yaş arasındaki ergenlerin, daha genç olan ergenlerden ve çocuklardan daha yüksek oranda intihar girişiminde bulundukları belirtilmektedir. Ayrıca öfkeyi, saldırgan davranışlarla ifade eden kızların, intihar girişimi için yüksek risk taşıdıkları üzerinde durulmakta; orta ergenlik döneminden geç ergenlik dönemine gidildikçe, saldırgan davranışlarda bulunan erkeklerin de risk grubu içerisinde yer aldıkları belirtilmektedir (Cairns ve Ark., 1989).

Cairns ve Ark. (1989) yapmış oldukları araştırmada, öfkenin içsel ve yıkıcı dürtülerinin ergenlerde intiharı da yordadığı görülmektedir.

Nakona (1990) tarafından yapılan bir araştırmada, öfke ve düşmanlık ile ilgili başa çıkma konusunda odaklaşan anksiyeteyi kontrol etme, kendini kontrol süreçleri öğretilen A tipi denekler bir kontrol grubu ile kıyaslanmıştır. Denek grubu kontrol grubuyla kıyaslandığında, anksiyeteyi, öfkeyi kontrol eğitimi alan bireylerde A tipi davranışta, aşırı yarışmacılıkta ve tahammül puanlarında anlamlı azalmalar görülmüştür. Sonuçlar, kendini kontrol eğitimi metotlarının daha etkili başa çıkma stratejileri sağladığı hipotezini desteklemektedir.

Öfke ile kaygı bozuklukları arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Fava ve arkadaşları (1990) öfke atakları olan pek çok hastanın kaygı veya panik düzeylerinin de yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Hazaleus ve Deffenbacher (1986), kaygının öfkenin sonuçlarından birisi olduğunu belirtmekte ve öfke azaltıldığı zaman, kaygı belirtilerinin de azaldığını belirtmektedir.

Jagawas tarafından yapılan bir çalışmada, 18-20 yaşındaki sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yaşayan gençler ile reddedilen, gereksinimleri karşılanmayan gençler arasındaki davranışsal farklar incelenmiştir. Sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yetişen gençlerin kendini kabul düzeyi yüksek, sosyal ilişkilerinde başarılı, bağımsız bireyler oldukları gözlenirken, reddedilen ve kısıtlanan gençlerin ise içine kapanık, kendilerine fiziksel zarar veren, çevresine saldırganca davranan kişiler oldukları saptanmıştır (Akt.Öztürk, 1990).

Yayınlarda, öfkenin derecesinin, genellikle kişinin kendi benlik saygısı ile doğru orantılı olduğu ileri sürülmektedir (Dryden 1990).

Lochman (1992)'nin yaptığı çalışmaya, öğretmenleri tarafından saldırgan ve bozguncu olarak tanımlanan 31 çocuk, 12 ve 18 seanslık "öfkeyle baş etme" programlarına alınmıştır. Kontrol grubu ise, saldırgan ve bozguncu olarak tanımlanan (52) ve saldırgan olmayan (62) çocuklardan oluşmuştur. Müdahaleden yaklaşık 3 yıl sonra yapılan değerlendirmeler, programa alınan çocukların alınmayan saldırgan çocuklara göre madde kullanım oranlarının düşük, benlik saygılarının ve sosyal problem çözme becerilerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Saldırgan olmayan kontrol grubundaki çocuklar ile kıyaslandığında, programa katılan çocukların benlik saygılarının ve sosyal problem çözme becerilerinin normal sınırlar içinde olduğu, ayrıca madde kullanımı konusunda bu gruptan daha iyi durumda oldukları

görülmüştür. Ancak programa katılan çocukların suç işleme oranlarında ve sınıf kurallarına uygun olamayan pasif ve saldırgan-bozguncu davranışlarında bir farklılaşma gözlenmemiştir. Fakat 18 seanslık programa (ek olarak 6 seans ve ebeveyn toplantıları) katılan çocukların katılmayan saldırgan çocuklara göre sınıf kurallarına uygun olmayan pasif davranışlarında azalma olmuştur. Bu bulgular öfkeyle baş etme programının uzun süreli olarak benlik saygısı ve problem çözme becerilerinin artması ve madde kullanımının azalmasında etkili olmasına rağmen çocukların anti sosyal davranışlarında önleyici bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

ABD'de 12-16 yaşları arasında erkek ergen suçlularla yapılan bir araştırmada ergenlerin geldikleri aile çevresinin şiddete açık, öfkeli ve saldırgan davranıştan sık gösteren aileler oldukları bulunmaktadır (Veneziana ve Veneziana, 1992)

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan istatistiklere göre 1992 yılında 1,932,274 adet şiddete yönelik suç işlenmiştir. Bunlardan 109,062'si tecavüz, 23,760'ı cinayettir. Şiddet suçları metropol bölgelerde kırılık kesimlere göre daha fazladır.

Cinayetler en fazla birbirini tanıyan insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Cinayetlerin %50 den fazlası ateşli silahlarla yapılmıştır. ABD'nde cinayet, 15-24 yaş arasında en sık ikinci ölüm nedenidir. Zencilerde bu oran iki kat daha fazladır. Cinayet oranı İngiltere, İsveç, Japonya ve Kanada gibi silah taşımanın daha sıkı kurallara bağlı olduğu ülkelerde daha düşüktür. Cinayet, düşük sosyoekonomik grupta daha yaygındır ve daha çok erkekler tarafından gerçekleştirilir. ABD'nde lise öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada erkeklerin %28'i , kız öğrencilerin ise %7'si bir önceki ay içinde fiziksel bir kavgaya karıştıklarını belirtmektedirler. Araştırmaya katılan gençlerin %35' i, yaşamları boyunca en az birkez tıbbi yardım gerektirecek denli yaralandıkları fiziksel bir kavga yaptıklarını belirtmektedirler.

Yılığör (1992), yetiştirme yurdunda yaşayan 13-17 yaş grubu okuyan ergenler ile aileleri yanında yaşayan ve okuyan aynı yaş grubu ergenlerin ergenlik problemlerini, bedensel gelişim, karşı cinsle ilişki ve cinsel bilgiler, psikolojik gelişim ve gelecek beklentileri başlıkları altında karşılaştırmış, sonuç olarak yetiştirme

yurdunda yaşayan ergenlerin, ergenlik dönemi problemlerini aile durumları ile bağlantılı olarak aileli ergenlere oranla daha yoğun yaşadıklarını saptamaktadır.

Deffenbacher, Stark (1992) tarafından yapılan çalışmada, genel öfke eğitiminde gevşeme yoluyla baş etme teknikleri ve bilişsel-gevşeme yoluyla baş etme tekniklerinin etkinliklerinin belirlenmesi amacıyla, sürekli öfke ölçeğinden yüksek puan alan, kendinde öfke olduğuna inanan, bunun için yardım isteyen gönüllü 27 erkek ve 28 kız toplam 55 üniversite öğrencisine bu tekniklerin uygulandığı iki deney grubu kontrol grubuyla kıyaslanmıştır. Çalışmadan 4 hafta sonra yapılan değerlendirme sonucunda, her iki eğitim grubu katılımcıları genel olarak kontrol grubu katılımcılarından daha az genel öfke ve değişik durumlar karşısında daha az öfke, öfkeyi bastırma eğilimi, durumluk öfke, işlevsel olmayan baş etme eğilimleri ve sözlü ve fiziksel düşmanlık eğilimlerinde anlamlı düzeyde azalma bildirmişlerdir. Bir yıl sonra yapılan değerlendirmelerde, yine her iki eğitim grubundakilerin kontrol grubundakilerden anlamlı düzeyde daha az genel öfke, öfkeyle ilgili fizyolojik uyarılma ve öfke durumu bildirmişlerdir. Yapılan karşılaştırmada, her iki eğitim grubu arasında, genel öfke açısından herhangi bir farklılık görülmemesine rağmen gevşeme yoluyla baş etme teknikleri katılımcıları öfkenin dışı ifade edilmesi genel eğiliminde anlamlı düzeyde azalma bildirirlerken, bilişsel-gevşeme yoluyla baş etme teknikleri katılımcıları anlamlı düzeyde daha az anksiyete bildirmektedirler.

1994-1995 öğrenim yılının özellikle ikinci yarısında, başta İstanbul metropol kentimizin liselerinde olmak üzere, orta öğrenim gençliğimizin şiddetle ilgili yeni tipte bir problemle karşı karşıya olduğuna dair, kamuoyumuzda haklı bir telaş ve kaygı ortaya çıkmıştır. Bu olayların nedenleri tam olarak anlaşılamamış, fatura "kredili sistem"e kesilmiştir. 1996-1997 öğrenim yılının başlangıcından itibaren bu kez genç yaş grubunda yaşanan şiddet olayları, yeniden üniversitelere "siyasi şiddet" kılığında girmiştir. Tüm bunlar olup biterken kamuoyu ve yetkililer hep aynı bildik tavrı almakta, somut ve belirgin veriler sunan bilimsel araştırmalar yapılmaksızın, bir an evvel, aceleyle suçlular aranması yoluna gidilmektedir. Her kişi, her toplumsal ve siyasi kesim, kendi tarz ve anlayışına göre, problemin bir yanına el atmakta, ortada bilimsel araştırma bulguları olmadığından, toplumumuzu çok derinden etkileyen bu sorunun nedenleri ve çözüm yolları hakkında bir fikir birliği sağlanamamaktadır. Hatta bazıları,

gençliğimizden tümüyle umutlarını kesecek kadar ileri ölçülere varan değerlendirmeler yapmaktan çekinmemektedirler. Biz ise, çözümünde belki bir ışık olur umuduyla, bu çok önemli toplumsal soruna bilimsel olarak yaklaşmayı deneyeceğiz. Öncelikle şiddet ve saldırganlık üzerinde durmalıyız. (Akt; Doç. Dr. Erol Göka: Ankara Numune Hastanesi Psikiyatri Kliniği Şefi; Uz. Dr. M. Hakan Türkçapar: SSK Ankara Hastanesi)

Zeka gerilikleri, ağır ruhsal bozukluklar (şizofreni, manik atak, paranoid bozukluklar), antisosyal ve sınır (borderline) kişilik bozukluğu gibi kimi ruhsal rahatsızlıklarda ve kişilik bozukluklarında şiddet ve saldırganlık eğilimi bir hastalık belirtisi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Herhangi bir ruhsal rahatsızlığı olsun veya olmasın saldırganlık gösteren bireyler, bunu genellikle bildikleri insanlar, çoğu kez de aile üyeleri üzerinde gerçekleştirirler. Bu durum, saldırganlığın belirsiz bir yönelim göstermediğine işaret etmektedir. Ancak bu genellemenin tek ve konumuz açısından önemli istisnası genç erkeklerdir. Gençlik döneminde yeralan erkekler, çoğunlukla tanımadıkları veya rastlantı sonucu karşılaştıkları insanlara karşı da saldırganlık sergileyebilmektedirler. (Akt; Doç. Dr. Erol Göka: Ankara Numune Hastanesi Psikiyatri Kliniği Şefi; Uz. Dr. M. Hakan Türkçapar: SSK Ankara Hastanesi)

Toplam 464 (12 -16 yaşlar) ergen üzerinde yapılan çalışmada da, hem kırsal hemde kentsel kesimde yaşayan erkek ergenlerde görülen saldırganlığın dışa yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Başkaları tarafından eleştirilme ve engellenme gibi durumların, bu saldırganlığın dışa vurulmasında etken olduğu belirtilmektedir. Kızlarda ise daha çok içe yönelik saldırganlık, suçluluk. Kendini eleştirme ve depresif özellikler ağır basmaktadır. (Houlihan ve ark. 1994)

Hatunoğlu (1994), Erzurum'da bulunan 5 lisenin son sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışma sonucunda, otoriter ana baba tutumunda yetişen gençlerin katı kuvvet uygulayıcı ve ihtiyaçlarına karşı duyarsız olunması nedeniyle, hem demokratik ve hem de ilgisiz ana baba tutumlarında yetişenlere oranla daha saldırgan eğilim içinde olduklarını belirlemektedir.

Davranışlarına nasıl tepki verdiği de davranışın tekrarlanma ya da suça dönüşme olasılığını etkilemektedir. Bunların yanı sıra alkolik, suç işlemiş ya da saldırgan anne-babalara sahip olma da çocuk suçluluğunda önemli bir etken olarak görülmektedir (McCord, 1991, akt. İçli, 1994)

Bireylerin öfke ve saldırganlık duygularının ortaya çıkmasında, içinde bulunulan gelişim döneminin özellikleri, ortam ve çevre etkili olabilmektedir. Bireyi saldırganlığa iten diğer bir neden ise çevredir. Bireylerin içinde yaşadıkları çevre, onların duygusal ve davranışsal gelişimine etki etmekte, özellikle sosyo-ekonomik çevre çocuğun davranış sorunu olan saldırganlık eğilimleri göstermesine sebep olabilmektedir. Saldırgan davranışları ve şiddet eylemlerini içeren örneklerin ekonomik, eğitim ve kültür düzeyleri düşük olan toplum kesimlerinde bulunan erkekler arasında daha çok bulunduğu birçok araştırmada gözlenmiştir. Bunun sebebi eğitimsiz ve yoksul kesimin olumsuz örneklerden daha kolay etkilenip, saldırganlığı benimsemesidir (Köknel, 1996).

Öfkenin kontrol edilmesi için hazırlanan Öfke Kontrol Programı, bireylere grup halinde kendi duygularına ilişkin konularda bilgi verme, bireylerin kendi duygularını anlama ve kontrol edebilmelerine yardımcı olma sürecidir.

İlgili literatür incelendiğinde öfke kontrol programları ile bireylerin öfkeleri ile daha iyi başa çıktıkları anlaşılmaktadır (Bilge, 1996; Conte, Goldbiat ve Selleck, 1995; Feindler ve Ecton, 1986; Hazaleus ve Deffenbacher, 1986). Bilge (1996) danışandan hız alan ve bilişsel davranışçı yaklaşımlarla yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada, danışandan hız alan yaklaşımlı grupla psikolojik danışmanın öğrencilerin kızgınlık düzeyleri üzerinde etkili olmadığını, bilişsel davranışçı yaklaşımlı danışmanın ise öğrencilerin kızgınlık düzeyini önemli ölçüde azalttığını belirtmektedir.

Uygulanan öfke kontrol programının ve içeriğinde yer alan konu, yöntem, hedef davranış ve uygulamaların 15–18 yaş arası ergenlerin sürekli öfke, öfkeyi bastırma, öfkeyi dışa yansıtma düzeylerini azaltmada, öfkeyi kontrol edebilme becerini artırmada ise etkili olduğu söylenebilir.

Bu sonuçlar, konuyla ilgili yapılan diğer araştırma bulguları ile (Bilge,1996;Coats&Reynolds,1986;Conte&Goldbiat&Selleckt,1995;Hains&Szyjowski 1990;Hazaleus&Deffenbacher,1986) tutarlılık göstermektedir. Kontrol edilemeyen öfkenin sonucu olan şiddet içeren davranışların hızla arttığı günümüzde öfkenin anlaşılabilmesi ve kontrol edilebilmesi önemli bir beceridir. Bu becerinin çocukluk yıllarında ve ergenliğin başlarında öğrenilmesi, kuşkusuz bireyin sosyalleşmesi, ilerdeki yaşamı ve mutluluğu için de son derece önemlidir. Bu nedenle ilk ve orta öğrenimde görev yapan psikolojik danışmanların bu konuya daha duyarlı yaklaşımları gerekmektedir. Rehberlik servisine başvuran ve genellikle sorunlarının temelinde, kontrol edilemeyen içe ve dışa yönelik öfke duyguları bulunan ergenlere, bu ve benzeri şekilde hazırlanmış programlarla yardım edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir(Akt; GÜ, *Gazi Eğitim Fakültesi 278 kütlesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 3 (2005) 267-280*).

Ebeveyni olmayan çocuklarda ya da ebeveyni boşanmış korunmaya muhtaç çocuklarda öfke, hırçınlık, antisosyal ve kendine dönük saldırganca davranışlar ile korunmaya muhtaç olmalarına bağlı olarak kendilerini küçük görme, içedönüklük, hırçınlık ve dışa yönelik saldırgan davranışlara rastlandığı yönündeki bulgulara bizim araştırma bulgularımızı desteklemektedir (Köknel, 1996)

Pek çok çalışmada (Robbins ve Tanck 1997, Bridewell ve Chang 1997), içselleştirilmiş öfkenin, depresyonu yordamada önemli bir role sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında ÇBÖÖ'nün, 'içe atılmış öfke'yi yansıttığı düşünülen, 'Kendine yönelik öfke düşünceleri' ve 'İçedönük davranışlar' alt ölçekleri ile, KSE'nin 'depresyon' alt ölçeği arasındaki korelasyonun beklenen yönde ve anlamlı çıkması ölçeğin geçerliğine ilişkin bir kanıt olabilmektedir .

Araştırmalar gözden geçirildiğinde, intihar ile öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkileri gösteren çalışmaların sıklığı da dikkati çekmektedir.(Castrogiovanni ve ark. 1998, Maiuro ve ark. 1989, Minarik ve ark. 1997, Wetzler ve ark. 1996)

Saldırgan davranışlar, intihar davranışı için önemli bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır. Clothier 1997,intiharın yordayıcılarını hiyerarşik bir sıra içerisinde sunmakta ve "kişinin geçmişinde öfke ve şiddet davranışlarının bulunması" bu hiyerarşi içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1997, s. 414) tarafından, Türk ailesinde adolesanların sorunları üzerine yapılan bir araştırmada, ergene en çok çatıştıkları kişiyle bir sorun yaşayıp öfkelendiklerinde nasıl bir tavır sergiledikleri sorulmuştur. Ergenlerin %40.6 gibi oldukça önemli bir bölümü böyle bir durumda kızıp bağırdığını belirtmiştir. Bu durumlarda küsüp konuşmayanların oranı %13.7, konuşup sorunu çözmeye çalışanların oranı %13.6, çekip gidenlerin oranı %11.3, aldırış etmeyip hiçbir şey yapmayanların oranı % 10.9'dur. Bir sorun yaşayıp öfkelendiklerinde çatıştıkları kişiye vurup dövenlerin oranı % 7.4, etrafı kırıp dökenlerin oranı ise % 1.3'tür. % 1.0'lık bölüm ise daha farklı bir tutum aldıklarını belirtmiştir. Gerek kızlarda gerekse erkeklerde ağırlıklı grubu çatışma sırasında öfkelendiklerinde kızıp bağırarak oluşturmaktadır. Kızların % 46.8'i erkeklerin ise % 34.0'u öfke anında bu tavrı sergilemektedir. Çocukluk ve gençlik çağında belirli engeller karşısında öfkelenmek kişiliğin korunması, saygınlık kazanması ve bu saygınlığın sürdürülmesi açısından geliştirici, yapıcı yönde rol oynar. Ayrıca gencin özerkliği, özgürlüğü ve sorumluluğu arasındaki sınırın belirlenmesinde de öfkenin ve öfkeye karşı çevrede oluşan tepkinin önemli yeri vardır. Çocukluk ve gençlik çağında bir duygulanım ve coşku biçimi olarak yaşanan öfkenin kişilik üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler daha sonraki yaşamdaki kin, nefret, kıskançlık, düşmanlık gibi duygulara dönüşebilir. Bu tür duyguların etkisi altında olan insan daha sık ve şiddetli öfkelenir. Böylece öfkeden kaynaklanan kimi davranışlar öfkeyle sonuçlanmaktadır (Köknel, 1999, sf.154–155).

Okul çağı çocuklarının en önemli özelliklerinden olan lider olma, gruba kabul edilme ve toplum içinde saygınlık görme hissini tatmin etmek için saldırgan davranışlara ve şiddet eylemlerine başvurdıkları da bilinmektedir. Ayrıca kendini diğer çocuklardan fiziksel-sosyal-kültürel veya ekonomik açıdan farklı ve yetersiz hisseden çocukların da kendini gerçekleştirmek ve kanıtlamak için saldırgan eylemlerle sorun çözme yöntemini kullandıkları görülmektedir(Stein, 1997).

Türkiye'de yapılan bir diğer araştırma ise, yetiştirme yurdunda yaşayan gençlerin öfke düzeyleri arttıkça saldırganlık düzeylerinin de arttığını göstermiştir. Araştırmaya katılan gençlerin öfke düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen diğer bir bulgu ise ergenlerin yaşları arttıkça genel saldırganlık ve atak, dolaylı, sinirli, negatif saldırganlık düzeyleri

arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmüştür. Bu bireyin ergenlik dönemine girişi ile ve artık kendi sorumluluğunu alması gerekmesi ile orantılı olarak yaşadığı kaygılarla ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan yaş ile sözel saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamaktadır(Akt; N. Feyzal Kesen, M. Engin Deniz, Neslihan Durmuşoğlu).

Ergenlik döneminde öfke yaşantısı incelendiğinde, öfkenin bu dönemin diğer özellikleri ile tutarlı olduğu görülmektedir. Edmonson ve Bullock (1998) tarafından ilkökul çocukları ve ergenler ile yapılan araştırmalarda ergenlerin ilkökul çağı çocuklarına kıyasla daha sinirli ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini ortaya koyan bulgular elde etmişlerdir. Ergenlik dönemine gelen çocuk, kendi kaderini tayin edebilmek ve denetleyebilmek için mücadele etmekte ve bağımsız olmak istemektedir. Bu nedenle ergenlikte öfke en yoğun şekilde, aile içinde yaşanmaktadır. Ergenin öfkesi çoğunlukla, aile içinde öfke patlamaları şeklinde ani ve sert olmaktadır (Bauman ve Riche, 1997)

Bu konu ile ilgili yapılan birkaç araştırmada, arkadaşlarını reddetme, toplum dışına itme ve dedikodu yayma gibi bazı zararlı davranışlar saldırganlık olarak tanımlanmakta ve bunu "ilişkisel saldırganlık" (relational aggression) adı verilmektedir. Bu tür saldırganlık davranışlar kadınlarda erkeklere göre daha fazla görülmektedir(Crick ve Grotpeter 1995, Grotpeter ve Crick 1996 ve Crick ve ark. 1999).

Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği (SÖ), 30'u saldırgan içerikli, 15'i saldırgan olmayan içerikli toplam 45 maddeden oluşmaktadır. Besli derecelmeli Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin ayırt edici geçerlik çalışması için saldırgan olarak tanımlanmış bir grup lise öğrencisi ile saldırgan davranışları olmadığı kabul edilen diğer bir lise öğrenci grubunun ölçekten aldıkları puanların ortalamaları karşılaştırılmış ve elde edilen fark anlamlı bulunarak ölçeğin saldırgan davranışları ölçtüğüne karar verilmiştir.

Edmonson ve Bullock (1998) tarafından ergenler ile yapılan araştırmalarda ergenlerin ilkökul çağındaki çocuklara oranla daha sinirli ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini belirtmektedir.

Aytek (1999) ergenlerde öfke kontrolü ile ilgili yaptığı deneysel çalışmada, Adana Borsa Lisesi birinci sınıf öğrencilerinden 250 ergene "Durumluk-Sürekli Öfke Ölçeği" uygulamıştır. Bu ölçekten en yüksek puan alan 15 kişi deney ve 19 kişi kontrol grubu olmak üzere 34 kız ve erkek ergenle çalışılmıştır. Deney grubuna bilişsel-davranışçı tekniklerden yararlanılarak oluşturulan 10 oturumluk grup rehberliği programı uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise hiç bir işlem yapılmamıştır. Ön test ve son testlerden elde edilen verilerin, aritmetik ortalama, standart sapma ve t değerleri "Stat-View 512" paket programı ile çözümlenmiştir. Sonuçlar yorumlanırken .05 anlamlılık düzeyi aranmıştır. Araştırma sonucunda deney grubundaki ergenlere uygulanan öfke kontrolü programının öfke kontrolü ve içe yönelik öfke üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ancak programın, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür.

Kellner, Bry (1999) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenleri tarafından değerlendirilen Conners Öğretmen Dereceleme Skalası'na göre orta ve ciddi derecede öfke kontrol güçlüğü yaşadığı anlaşılan 14-15 yaşlarında 7 ergenle çalışılmıştır. Okulda uygulanan bir çalışma olmasına rağmen, çalışmanın örneklemini oluşturan çocukların dördünün dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, birinin davranım bozukluğu, birinin bipolar afektif bozukluk ve birinin de aralıklı patlayıcı bozukluk ve davranım bozukluğu tanısını aldıkları görülmüştür. Grup haftada bir yarım saat süren 10 haftalık bir öfke yönetimi programına katılmıştır. Programın etkililiği, programdan bir hafta önce ve 6 hafta sonra ebeveyn ve öğretmenler tarafından doldurulan Conners Dereceleme Skalası'nın davranım bozukluğu puanına ve öğrencilerin akranlarına ve çalışanlara yönelik saldırgan davranış sıklığına göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, deney grubunun hem öğretmen hem ebeveyn değerlendirmelerine göre davranım bozukluğu puanında, ayrıca öğrencilerin fiziksel saldırganlık davranışlarında anlamlı bir azalmanın olduğu bulunmuştur. Kontrol grubunun puanlarında ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Saldırgan davranışlar, fiziksel, sözel, doğrudan ya da dolaylı olmak üzere çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir ve son yıllarda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı fiziksel ve sözel saldırganlık üzerine yapılmış olan çalışmalardır. Bu çalışmalarında genellikle erkekler üzerinde yapıldığı, kadınlardaki saldırgan davranışlar hakkında oldukça az bilgiye sahip olduğu belirtilmektedir.(Werner ve Crick 1999).

Okman (1999), ergenler üzerinde yaptığı araştırmada ergenlerin dışa vurulmuş öfkelerinin babalarının eğitim düzeyine göre farklılaştığını bulmuştur. Anneleri yüksek öğrenim mezunu olan ergenlerin, ilkokul mezunu veya okur olan ergenlere oranla dışa vurulmuş öfkeyi daha rahat ortaya koyabildikleri saptanmıştır. Diğer yandan babaları yüksek öğrenim görmüş ergenlerin öfkelerini kontrol altında tutma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Kağıtçıbaşı (1999)'nın belirttiği gibi, eğer anne baba birbirlerine öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda bulunuyor ve çocuklar çevrelerinde sorunların öfke ve saldırganlık yoluyla çözümlendiğini görüyorlarsa, saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenirler, saldırgan davranışların yaşamın bir parçası olduğunu düşünürler ve bunu kendi yaşamlarında da uygulamaya koyarlar. Bu nedenle yetişkinlerin davranışta bulunurken, her an bir çocuğa model oldukları bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir.

Empati becerisi düşük düzeyde olan çocukların saldırgan olabildikleri ve çocukların geçirdikleri olumsuz duygusal yaşantıların onların empati becerilerini, sosyal yeterliklerini zedelediği, araştırmalar ile ortaya konulmuştur (Eisenberg & Miller, 1987; Zahn-Waxler, 1995; Kavkaiianan ve Diğerleri, 1999).

Sayar (2000) tarafından yapılan çalışmada da depresyon düzeyinin artmasıyla öfke ve öfke nöbetlerinin arttığı bulunmuştur.

Keskin ve arkadaşlarının (2000) bir grup ergen üzerinde ailelerin benimsediği terbiye yöntemine çocukların tepkisini incelediği araştırmada, azar ve dayanın, çok düşük oranda caydırıcı etkiye sahipken, deneklerin yanında nefret ve intikam arzusu uyandırdığı görülmektedir.

Dünya Şiddet ve Sağlık Raporu'nda şiddet üç şekilde ele alınmıştır; birincisi, kendine yönelik şiddet, ikincisi kişilerarası şiddet ve üçüncüsü kollektif şiddet. Kişilerarası şiddet aile içi şiddet ya da eşler arası şiddet ve toplumsal şiddet olarak alt gruplara ayrılır. Bu rapora göre genç bireyler arasındaki şiddet olayları 2000 yılında 199.000 gencin ölmesine neden olmuştur ki bu da her 100.000 gençten 9.2'sinin hayatını kaybettiğine işaret etmektedir. Yine bu rapora göre gençler arasında şiddetin en yoğun yaşandığı yer Afrika ve Latin Amerika iken en düşük oranda yaşanan yerler ise Batı Avrupa, Asya'nın bazı kısımları ile Pasifik'tir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ve hızlı değişim yaşayan ya da gelişmekte olan ülkelerde gençler arasında şiddet diğerlerine göre daha yoğundur.

11-16 yaş grubundaki 52 ergen ve anneleriyle 2 yıl süreyle gerçekleştirilen araştırmada, annelerin kabul düzeyi ile ergenlerin sosyal becerileri arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Şöyle ki annelerin kabul düzeyinin arttığı durumlarda çocukların sosyal yeterlik düzeylerinin de yüksek olduğu, diğer insanlarla daha sağlıklı ilişkiler kurabildikleri saptanmaktadır (Jones, 2000).

12-14 yaş arasında 451 Amerikalı çocuk ve ailesinin katıldığı araştırmada, 4 yıl boyunca ebeveyn- çocuk ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ebeveynleriyle kabul edici, sıcak ilişkiler içerisinde olan çocukların kardeşleriyle ve akranlarıyla olumlu ilişkiler geliştirdikleri, dışlanan, reddedilen çocukların ise sosyal ilişkilerinde problemler yaşadıkları, akranları tarafından sevilmedikleri belirlenmektedir (Paley ve Diğerleri, 2000, Akt. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl 2007 (2) 22. Sayı 29*).

DİE'nin 2000 yılı güvenlik birimlerine gelen ve getirilen çocuk istatistiklerine dayalı olarak belirlediği yaş grupları arasında, 16-18 yaş grubunda suçun önemli derecede yüksek olduğu görülmektedir. Bu grubu 12-15 yaş grubu izlemektedir. Ayrıca tüm yaş gruplarında, literatürdeki araştırmaları destekler biçimde, erkeklerin daha fazla suç davranışında bulunduğu da görülmektedir (Tablo 3.).

Tablo 3. Yaş grupları ve cinsiyete göre güvenlik birimine gelen ya da getirilen çocuklar, 2000.

YAŞ GRUPLARI	-6	7-11	12-15	16-18
ERKEK	766	1 728	10 280	19 675
KADIN	444	597	1 820	2 374

Akgül (2000), öfke denetimi eğitiminin ilköğretim II. Kademe öğrencilerinin öfke denetimi becerilerine etkisini incelediği deneysel araştırmada veri toplama aracı olarak "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği" kullanılmıştır. Araç 450 öğrenciye uygulanmıştır. Öfke düzeyi yüksek, öfke denetim becerileri düşük ve bu çalışmaya gönüllü katılmak isteyen 15'er kişilik iki deney (n=30) ve 30 kişilik kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney gruplarına 10 hafta süreyle öfke denetimi eğitimi uygulanmıştır. Kontrol grubu üzerinde ise hiç bir işlem yapılmamıştır. Analiz sonuçlarına göre, öfke denetimi eğitiminin sonunda Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği ön test-son test ölçümleri arasındaki farklılık açısından deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Öfke denetimi eğitimi sonunda, deney grubu ve kontrol grubu karşılaştırıldığında, deney grubundaki öğrencilerin sürekli öfke, öfke içte ve öfke dışta puanlarının anlamlı düzeyde azaldığı, öfke kontrol ölçeğinden aldıkları puanların ise anlamlı düzeyde yükseldiği görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin sürekli öfke, öfke içte, öfke dışta ve öfke kontrol puanlarında ise anlamlı düzeyde azalma olmadığı bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bulguların ışığında, öfke denetimi eğitiminin, öfke denetimi becerileri kazanılmasında etkili olduğu görülmektedir.

Gerzina, Drummond (2000) tarafından yapılan çalışmada, bilişsel davranışçı öfke azaltma programını 26 polise, 6 hafta boyunca 90–105 dakika süren ve içinde gevşeme becerileri, bilişsel yeniden değerlendirme, öfke tepkisini kesme ve problem çözme becerileri bulunan eğitim uygulamışlardır. Eğitim öncesi ve sonrası yapılan ölçümlerde mantık dışı inançların anlamlı düzeyde azaldığı ($p<.001$), gevşeme becerilerinin anlamlı düzeyde arttığı ($p<.01$) ve eğitim grubu kontrol grubu ile karşılaştırıldığında, öfke ve anksiyete düzeyinin önemli ölçüde azaldığını belirlemektedirler.

Dykeman (2000), ileti bozukluğu tanısı almış yüksek öfkeli 14–16 yaşlarındaki ergenlerde, öfke ifadesini azaltan ve öfke kontrol stratejilerini artıran okul merkezli bilişsel davranışçı önleme programının etkinliğini incelemek amacıyla, 9 erkek öğrenciye 9 hafta süren 24 oturumluk bilişsel davranışçı müdahale programı uygulanmıştır. Deney grubuna uygulanan ön test ve son testler sonucunda, öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinde anlamlı düzeyde azalma görülmezken, durumluk öfkelerinde, öfke ifadelerinde anlamlı düzeyde azalma olduğu ve öfke kontrollerinde artma olduğu görülmektedir.

Olumlu etkileşimin boyutlarından biri çocuğu kabul etmektir. Kabul edici aileler sevgilerini ve/veya tepkilerini; öpme, kucaklama, koruma, okşama, şakalaşma gibi sözel ve bedensel biçimlerde gösterebilmektedirler: Reddedici davranışlar arasında da şunlar sayılmaktadır (Kitahara, 1987). 1. Ebeveynin çocuğuna karşı saldırgan tavırlar sergilemesi. 2. Ebeveynin çocuğunu ihmal etmesidir. Bu ihmal fiziksel açıdan çocuktan uzak durma, çocuğun ihtiyaçlarıyla ilgilenmeme şeklinde gerçekleşebilir. Reddedici tutumla yetiştirilen çocuklarda ileriki yıllarda şu özellikler görülebilmektedir: Saldırganlık, kişilere bağımlılık, düşük özgüven, düşük öz yeterlilik, karamsar bakış açısı, duygusal anlamda katı olmak, duygusal tepkisizlik, duygusal belirsizlik (Kitahara, 1987). Ebeveyn- çocuk ilişkisinin kalitesi çocuğun gelecek yıllardaki psikolojik sağlığının belirleyicilerindendir (Turner ve Diğerleri, 2001).

Yapılan pek çok kültürel ve kültürler arası çalışmalarda ebeveyn kabul reddinin çocuklarda daha ileriki yıllarda depresyona, davranış problemlerine, madde bağımlılığına, kişilik problemlerine, iletişim sorunlarına yol açabildiğini ortaya koymaktadır (Rohner & Veneziano, 2001; Veneziano, 2003. Akt. Rohner 2005).

Çalışmaların önemli bir bölümünde ise annenin kabul ret tavrının, babaninkine göre çocuklar üzerinde daha etkili olabileceği görülmektedir (Rohner & Veneziano 2001; Veneziano, 2003. Akt. Rohner, 2005).

Gestalt yaklaşımının üzerinde durduğu nokta, öfkenin nedeni ve hedefi arasındaki ilişkidir. Öfkenin nedeni çevresel koşullarla ilişkilidir, hedefi ise, bir kişi veya nesne olabilmektedir (Harris, 2001).

Anne-baba-çocuk iletişiminde önemle vurgulanması gereken diğer bir nokta ise, Öğülmüş' ün (2001) de belirttiği gibi, anne babaların çocuklarının hangi davranışlarının kabul edilebilir hangilerinin edilemez olduğunu belirtmeleridir. Böylece anne-baba-çocuk ilişkisinde ortaya çıkan sorunların önlenmesi ve çözülmesi daha gerçekçi yollarla yapılmış olacaktır.

Suç davranışı ile ilgili yapılan çalışmalarda ailenin niteliksel ve işlevsel özellikleri de araştırılmıştır. Ailenin niteliksel özelliklerinden anne babanın eğitimi düzeyi (Kazel, 2001; Özen ve diğ., 2005; Şenses, 1990; Yılmaz,2000), baba mesleği (Kazel, 2001), kardeş sayısı, ailedeki birey sayısı (Şenses, 1990; Türkeri,1995) ile suç davranışının ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Ailenin işlevsel özellikleri açısından ise suç davranışının görüldüğü çocukların ailelerinde ilişkilerin zayıf olduğu, parçalanmış ailelerden geldikleri ya da ailede problem, şiddet yaşandığı, alkol kullanan (Cottle, Lee ve Heilbrun, 2002; Yılmaz, 2000; Zimmermann,2006) ya da sabıkalı bireyin olduğu (Özen ve diğ.,2005; Türkeri, 1995; Yılmaz, 2000) saptanmıştır. Doğrudan kontrolün (Ardelt ve Day, 2002; Kaner,1996; Özen ve diğ., 2005) ve desteğin (Ardelt ve Day,2002; Juang ve Silbereisen, 1999; Sim, 2000) az olduğu ailelerde suç davranışının yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca aile içi uyumsuzluk (Arnett ve Bale-Jansen; 1993), anne baba tutumu (Başar, 1992; Sipahioğlu,2002; Şenses, 1990), çocuğun maddi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmaması (Keklikkiran,1999), duygusal istismar (Kırımsoy, 2003) da suç davranışı ile ilişkilidir.

Deffenbacher, Filetti, Lynch, Dahlen, Oetting (2002) yaptıkları çalışmada yüksek öfkeli sürücülere gevşeme ve bilişsel-gevşeme eğitimi uygulanmıştır. Araştırmada iki deney ve bir kontrol grubu atanmıştır ve sonuçlar kıyaslanmıştır. Çalışma gruplarından birisine Beck'in Bilişsel terapisinden yararlanarak uyarlanan eğitim ile Sokratik sorgulama tarzı, davranışa yönelik deneme ve sınamalar kullanılmıştır. Uygulanan her iki müdahale programı sonucunda sürücülerin öfkelerinde, düşmanlık ve saldırganlıklarında azalma, öfkeyi uyumlu ve yapıcı şekilde dile getirmeyi öğrenme olduğu saptanmıştır. Ayrıca bilişsel-davranışçı müdahale ile riskli davranışların sıklığında da azalma görülmektedir.

Ergenlerde suç davranışı ile ilgili en çok araştırma konusu olan kişisel nitelikler yaş, cinsiyet ve sosyo ekonomik durumdur. Yapılan araştırmalarda cinsiyetin, yaştan ve sosyoekonomik düzeyin suç davranışı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Başar, 1992; Kıran,2002; Özen ve diğ., 2005; Sipahioğlu, 2002; Şenses,1990; Türkeri, 1995; Yılmaz, 2000).

Suç işleyen ergenlerin kişilik özellikleri açısından incelendiği araştırmalarda ise aleksitimi düzeylerinin yüksek olduğu (Zimmermann, 2006) ve öfkenin türü ile öfke kontrolünün işlenen suçla ilişkili olduğu (Türkçapar, 2002) sonucuna da ulaşılmıştır. Suç işleyen ergenlerin sosyal uyum düzeylerinin düşük (Ünal, 1993), stres (Basut, 2004), psikopatolojik belirtilerinin yüksek (Kaya, 1993), yaşam doyumlarının düşük (Nalbant, 1993) olduğu görülmektedir.

Ergenlerin sosyal ilişkilerinin niteliği ile ilgili araştırmaya göre, babalarıyla çatışan kızlarla, anneleriyle çatışan erkekler daha öfkeli ve saldırgan davranışlar sergiliyor (Özgür haber,2002)

Suç davranışı ile ilişkisi araştırılan bir diğer faktör ise arkadaş ilişkileridir. Akran baskısı (Kıran, 2002), sapkın arkadaşlara sahip olma (Ardelt ve Day, 2002;Cottle, Lee ve Heilbrun, 2002; Kıran, 2002) ve arkadaş ilişkilerinin zayıf olması (Delikara, 2000) ile suç davranışı arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Suç davranışı ile okulla ilgili değişkenler de araştırılmıştır. Okul başarısızlığı (Feimi,1998), okul uyumsuzluğu (Miner ve Munns, 2005),okuldan ayrılma (Özen ve diğ., 2005) ve

okuldan kaçma (Özen ve diğ., 2005; Türkeri, 1995) suç davranışı ile ilişkili bulunmaktadır.

Aile içinde şiddete maruz kalan çocukların çoğu büyüdüklerinde şiddet uygulayan eşlere ya da anne babalara dönüşmeseler de, şiddet uygulayan yetişkinlerin büyük bölümünde çocuklukta aile içi şiddete maruz kalma öyküsü saptandığı söylenebilir. Kuşaktan kuşağa aktarılan her zaman basitçe şiddetin kendisi değil, bu durumu çevreleyen duygusal atmosferdir. İçselleştirilen öfke, korku ve çökkünlük duyguları kişinin tutum ve davranışlarını yaşam boyu etkileyebilmektedir (Vahip, 2002).

Bireysel faktörler, bireyin kendinden kaynaklanan faktörleri içermektedir. Bireysel perspektiften bakıldığında, bazı mizaç türleri şiddet içeren davranışa kaynaklık etmiş olabilir. Diğer faktörler, tepkiselliği, empati eksikliğini, bireyin kontrolündeki faktörlerin, davranışından sorumlu olduğu düşüncesini ve şiddetin kurbanı olma durumunu içerir (Bemak ve Keys, 2000:14-28).

Ergenlik döneminde, kolaylıkla risk alma özelliği, özellikle diğer etkenlerle birleştiğinde şiddet için güçlü bir belirleyici olmaktadır. Umursamaz bir ergen, duygularını ifade etmede şiddet davranışını uygun bir araç olarak görebilir. Saldırganlık ise her ne kadar az bir etkiye sahip olsa da bireysel özelliklerin içinde yer almaktadır. Antisosyal davranış ve düşük zeka da bireysel faktörlerin örneklerindendir (Laufer ve Harel, 2003:235-244).

Zayıf sosyal bağlara sahip olan, yani uygun sosyal etkinliklerde yer almayan ve okulda popüler olmayan ergenler de, antisosyal, sapkın davranışlarda bulunan akran gruplarında yer alan ergenler kadar şiddet davranışına yönelme konusunda risk grubuna dahildir. Bu iki tür akran ilişkisi genellikle birbirleriyle ilişkilidir. Akranları tarafından reddedilen ve seilmeyen ergenler, antisosyal ya da sapkın davranışları olan arkadaş gruplarınca kabul görebilirler (Cairns&Cairns, 1991; Elliot&Menard, 1996; Ferguson&Lynskey, 1996; Patterson&Yoerger, 1997. Akt: Laufer ve Harel, 2003:235-244). Üçüncü bir risk faktörü ise çeteye katılmadır. Çeteye dahil olma, şiddet riskini artırır. Bu üç faktör bağımsız etkilere sahiptir. Bazen birbirleriyle

İşkilidirler ve ergenlikte şiddeti tahmin etmede güçlü belirleyicilerdendir (Thornberry, 1998. Akt: Laufer ve Harel, 2003:235-244).

Cenkseven (2003), öfke yönetimi becerileri programının ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerine etkisini incelediği deneysel çalışma yapmıştır. Ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerini belirlemek için “Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzı Ölçeği” ve “Saldırganlık Envanteri” uygulanmıştır. Adana İli Seyhan merkez ilçesinde bulunan Sabancı Anadolu Tekstil Meslek Lisesi’ne devam eden 14–18 yaşları arasında 191 kız ve 139 erkek toplam 330 öğrenci bu ölçekleri yanıtlamışlardır. Öfke düzeyi yüksek olan ergenlerden oluşturulan deney ve kontrol grupları 13’er kişiden oluşmaktadır. Deney ve kontrol grubuna atanan öğrencilerin ön ölçüm puanları (Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzı Ölçeği’nin tüm alt ölçekleri ve Saldırganlık Envanter’inden elde edilen puanlar) arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla “t” testi yapılmış ve anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çözümlemede 2X2 [(deney grubu-kontrol grubu) X (ön ölçüm X son ölçüm)] yinelenmiş ölçümler için varyans analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca izleme çalışmasında deney grubundaki öğrencilerin ön ölçüm ve son ölçüm puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için “esli gruplar t testi” kullanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında .05 anlamlılık düzeyi temel alınmıştır. Araştırma sonucunda deney ve kontrol gruplarının ön ölçüm ve son ölçüm ölçeğe yönelik öfke dışında- sürekli öfke, dışa yönelik öfke, öfke kontrol ve saldırganlık puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklar belirlenmiştir. Deney grubuna dört ay sonra uygulanan izleme ölçümü sonucunda son ölçüm ve izleme ölçümü puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmaktadır.

Sharp (2003), Doğu Tennessee’ de 16–17 yaşlarındaki ortaokul öğrencileriyle 8 oturumluk bir çalışma yapmıştır. Öfke yönetimi eğitiminin, Akılcı Duygusal Davranışçı Yaklaşım kullanılarak ortaokul öğrencilerindeki öfke ve davranış bozuklukları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Disiplin soruşturması geçiren öğrencilerle çalışılmıştır. Ön test ve son test arasında büyük bir fark bulunmuştur. Denenceler arasındaki farklılaşmanın bulunması için Bonferroni testi kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın sonucunda öğrenciler Akılcı Duygusal Davranışçı Yaklaşımı ve bu bilginin öfke yönetimi ve saldırgan davranışların azaltılmasında nasıl kullanılacağını öğrenmişlerdir. Deney grubu lehine farklılık yaşanırken, kontrol grubunda herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Herrmann, McWhirter (2003) yaptıkları bu araştırmada yüksekokul öğrencileriyle birlikte öfke ve saldırganlık yönetimi için eklektik bir program geliştirmişlerdir. Öfke ve saldırganlık problemi olan ergenler yansız olarak deney ve kontrol gruplarına atanmıştır. Veriler ön test ve son test ölçümleriyle elde edilmiştir. Program sonucunda öfke ve saldırganlık puanlarının anlamlı olarak düştüğü görülmüştür. Öfke kontrolü puanlarındaysa düşme görülmekle birlikte bu düşmenin anlamlı olmadığı saptanmıştır. 1 yıl sonraki izleme çalışmasında da saldırganlık ve şiddet içeren davranışlardaki azalmanın anlamlı olarak devam ettiği tespit edilmektedir.

Okullarda suç ve şiddeti önleme ile ilgili 2004 yılında yapılan anket çalışmasında son bir yıl içinde en az bir kez fiziksel kavgada bulunanlar grubun yaklaşık yansını oluşturdukları bulunmuştur. Şiddet olayında bir başkasını yaraladığını belirtenlerin yarıya yakını bunu ilk kez 13-15 yaşları arasında yaptıklarını belirtmişlerdir. Araştırma bulguları suç ve şiddetin okullarda yaygın olduğunu göstermektedir (Tan 2006, Ögel 2006, Ceyda 2006, Eke 2006).

Currie (2004), bu araştırmada Çeşitli Öfke Durumları (Doing Anger Differently-DAD) yüksek olan erkek ergenlerle çalışmıştır. Okul merkezli yaklaşım temel alınarak 10 haftalık bir program uygulanmıştır. Sık sık öfkeli davranışlar gösteren bu gruba vurmalı çalgılardan ve öfkeyle ilgili açıklayıcı kısa öykülerden yararlanarak oluşturulmuş farklı bir tedavi uygulanmıştır. Çalışmada öfkeyle ilgili üç yön ele alınmıştır: ergenlerin yaşamlarındaki öfke öyküsü ve davranışları üzerindeki etkilerine, öfke ve saldırganlığa yükledikleri anlama, grup çalışmalarında ve ilişkilerinde yaşadıkları öfkeye vurgu yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda öfke ve saldırganlığın azaldığı bildirilmiştir.

Martin, Dahlen (2004)'in yaptıkları bu çalışmada, öfkenin yaşanması ve ifade edilmesiyle irrasyonel inançlar arasındaki ilişki, akılcı-duygusal teoriler aracılığıyla değerlendirilip sunulmuştur. Düşmanlık düşüncelerini takiben provokasyon ve öfke durumu için irrasyonel inançları tespit etmek amacıyla ses kaydıyla öfkeyi provoke senaryosu kullanılmıştır. İrrasyonel inançların ölçülmesi tamamlandıktan sonra, (öfke tarzı, öfke açıklaması ve kontrol) 161 yüksekokul öğrencisi düşmanlık duygularının ölçülmesinin ardından kendilerini öfkeliendiren durumu ve kızdıran uyaranları

açıklamışlardır. Engellenmeye düşük tolerans göstermeleri ve engellenme karşısında kendilerini berbat hissetmeleri dışa ve içe yönelik öfkenin bulunduğunu göstermiştir. Yalnızca engellenmeye düşük tolerans gösterme, yapılan provokasyonlarla ilişkili bulunmuştur. Bununla birlikte kendini berbat hissetmenin tüm düşmanlık düşünceleriyle ortaklaştığı bulunmuştur. Ayrıca kişinin kendi kendini yönetimi ve kendilik değerinin diğerleri hakkındaki aşağılayıcı, küçümseyici düşüncelerle ortak noktada birleştiği saptanmıştır. Kendini berbat hissetmede, öfke tarzının ötesinde diğerlerinde kendisine yönelik aşağılayıcı düşüncelerin zannedilmesi bulunmuştur.

Yılmaz (2004) yaptığı deneysel araştırmada, ergenlerin öfke ile başa çıkma becerileri üzerinde, öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın kısa süreli ve kalıcı etkilerini incelemiştir. 586 öğrenciden oluşan örnekleme Sürekli Öfke-Öfke Tarz İfade Ölçeği uygulanmıştır. 14'er kişilik iki deney ve bir kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney gruplarından birine, araştırmacı tarafından geliştirilen, 12 hafta süren öfke ile başa çıkma eğitimi verilmiştir. Diğer deney grubuna ise 12 haftalık grupla psikolojik danışma uygulanmıştır. Kontrol grubundaki deneklere herhangi bir işlem yapılmamıştır. Üç gruba da grup uygulamalarının bitiminde kısa süreli etkileri, dört ay sonra ise kalıcı etkileri belirlemek için ölçek tekrar uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde hata payı $p < .05$ olarak alınmıştır. Araştırma sonucunda, ergenlerin öfke ile başa çıkma becerileri üzerinde, öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın, hiçbir müdahale yapılmayan grupla karşılaştırıldıklarında etkili oldukları görülmüştür. Uygulanan grup deneyimlerinin sürekli öfkenin azalması üzerindeki kalıcı etkileri bakımından, öfke ile başa çıkma eğitiminin önemli ölçüde etkili olduğu anlaşılrken, grupla psikolojik danışma kalıcı etki göstermemiştir. İçe yönelik öfke puanları üzerinde öfke ile başa çıkma eğitimi ve grupla psikolojik danışmanın, kısa süreli ve kalıcı anlamlı etkileri görülmemiştir. Dışa yönelik öfke üzerinde grupla psikolojik danışmanın kısa süreli etkisi daha fazla bulunurken, iki tür uygulamanın kalıcı etkileri birbirinden anlamlı ölçüde fark olmamıştır. Öfke denetimi puanları iki tür uygulamada da benzer biçimde kısa süreli yükselirken, öfke ile başa çıkma eğitiminin öfke denetimi düzeyinin artışı üzerinde kalıcı etkiye sahip olduğu, grupla psikolojik danışmanın ise bu etkiyi göstermediği anlaşılmaktadır.

Şahin (2004) tarafından yapılan bu araştırma, dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden 10–11 yaşlarında ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin, saldırgan davranışlarını azaltmaya yönelik öfke denetimi programının etkililiğini ortaya koymayı amaçlayan, 3x3 (placebo kontrol grubu, ön test, son test, izleme testi) Split plot modeline dayalı deneysel bir çalışmadır. Bağımlı değişken araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan “Saldırganlık Ölçeği” ile ölçülmüştür. Her grupta 6 erkek öğrenci olmak üzere toplam 18 öğrenciye, uygulamaya başlamadan önce (ön test), uygulamadan sonra (son test) ve uygulama bittikten iki ay sonrasında (izleme testi) uygulanan saldırganlık ölçeğinden elde edilen veriler üzerinde istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, öfke denetimi eğitimi alan deney grubunun eğitim sonrasında saldırganlık puanlarının kontrol grubuna göre önemli düzeyde azaldığı ve bu farkın iki aylık süre sonunda da devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Yetişkinlerin hem kendilerinin hem de çocuklarının olumsuz duygularının ifadesinde arabulucu rolü oynamaları gerekmektedir. Yetişkinlerin olumsuz duygularla hareket etmeleri çocuklarının öz kontrol becerilerini geliştirmelerine engel olmakta, bunun sonucu olarak çocukla yetişkin arasındaki ilişkiler bozulmakta ya da çocuğun öfkesini bastırması söz konusu olmaktadır. Bastırılmış öfke de endişe ve mutsuzluğa yol açmaktadır. Yetişkin tepkisinin destekleyici olması, çocuğun olumsuz duygularını azaltmakta, daha iyi baş etme becerileri ve iletişim geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Destekleyici olmayan yetişkin tepkisi ise -örneğin cezalandırıcı bir tutuma sahip yetişkinler- çocukta sürekli olumsuz duyguların ifade edilmesine, başarısız baş etme becerilerine ve düşük sosyal beceriye yol açmaktadır. Çocukların duygularına duyarlı olmak ve iyi bir duygu yöneticisi olmak için yetişkinler; empatik dinlemeye sahip olmalı, çocukların duygularını isimlendirmelerine yardım etmeli, problemin çözümüne yönelik kabul edilen ve edilmeyen davranışları belirlemelidirler (DeBaryshe ve Fryxell, 2004).

Terzian ve Fraser (2004), öfke ve saldırganlık içeren davranışların ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için aile ve çocukla işbirliğinin yanı sıra öğretmen ve ebeveyn iletişiminin düzenlenmesi ve öğretmenin sınıf yönetimi ve grup dinamiği ile ilgili olarak olumlu şekilde yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Nickel, Krawczyk, Nickel, Forthuber, Kettler, Leiberich, Muehlbacher, Tritt, Mitterlehner, Lahmann, Rother, Loew (2005)'in yaptıkları bu çalışmada genç erkeklerin saldırgan - kabadayı davranışlarını ve öfkelerini azaltmak, kişiler arası ilişkilerinde kaliteli, sağlıklı bir yaşam geliştirmeleri için aile psikoterapisi programlarının etkisi incelenmiştir. Bu programın deney ve kontrol grubuna 22' şer erkek katılmıştır. İki haftada bir, sonuçlar Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği, Durumluk-Öfke İfade Tarz Ölçeği, Kişilerarası Problem Envanteri ve SF-36 Sağlık Taraması ile ölçülmüştür. Tedaviden 12 ay sonra izleme testi yapılmıştır. Deney ve kontrol grupları kıyaslandığında, puanlarda deney grubu lehine bir azalma olduğu görülmüştür (aile terapi grubu 22' ile başlayıp 6' ya düşmüştür; kontrol grubu sayısını korumuştur). 6 aydan sonra yapılan tüm testlerde sürekli öfke, öfke ifade, dışa öfke puanlarında azalma ve öfke kontrol puanlarında artma görülmüştür. Ayrıca zorbalık, kabadayılık, rekabet, içe dönüklük, hassasiyet ve sömürülmeye kandırılmaya açıklık/uysallık konularında önemli farklılıklar bulunmuştur. Genel olarak sağlıklı algılama, metanet, sosyal işlev, duygusal durum ve zihinsel sağlık ölçülmüş ve önemli farklılıklar gözlenmiştir. Bundan bir yıl sonra yapılan izleme çalışmasında deney grubuna verilen aile terapisinin öfkeyi azaltmada etkin olduğu ve yaşamlarında kalitenin arttığı, sağlıklı ilişkiler grup geliştirebildikleri ve sonucun kalıcı olduğu görülmüştür.

Martsch (2005), yaptığı çalışmada, saldırgan davranışları olduğu belirtilen erkek ergenlerle çalışmıştır. Bilişsel-Davranışçı program ve bütünleyici grup yaklaşımıyla birlikte Bilişsel-Davranışçı programların kullanıldığı iki grupla çalışılmış ve birbiriyle kıyaslanmıştır. Çalışma grupları yaşa göre daha küçük ergenler ve daha büyük ergenler şeklinde ayrılmıştır. Her seans 2 saat olmak üzere toplam 10 oturum yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak suça eğilimli olmak, öfkeli davranışlar, ebeveyn-ergen anlaşmazlığı, öfke kontrolü, sosyal problemler ve sosyal problemleri çözme becerileri temel alınmıştır. Veriler, ön test, son test ve 9 ay sonraki izleme çalışmasından elde edilmiştir. Davranış bozukluklarında ve ebeveyn çatışmalarında bütünleyici grup yaklaşımıyla birlikte kullanılan bilişsel-davranışçı program yaşı büyük ergenlerde daha etkili bulunmuştur. Bilişsel-Davranışçı programın ise yaşı küçük ergenlerde daha etkili olduğu görülmüştür. Yaşı büyük ergenler kendi kendine hakim olabilmenin avantajıyla ilişkilerinde daha bilinçli etkileşim içine girebilmiş ve sosyal ilişkiler kurabilmişlerdir. Yaşı küçük ergenlerse lidere daha tepkisel davranmışlardır.

Aile içinde öfke ve saldırganlığın kontrol altına alınamayışı gerek ebeveyn gerekse çocuk üzerinde çoğu zaman onarılması güç yıkımlara yol açmaktadır. Olumsuz sonuçlarının açıkça görüldüğü saldırgan davranışların ortadan kaldırılması, yaşanması kaçınılmaz olan öfke duygusunun da denetim altına alınması ve sağduyulu bir biçimde ifade edilmesi gerekmektedir. Bunun için anne babaların gerek birbirleriyle gerekse çocuklarıyla olan iletişimlerinde en azından temel iletişim becerilerini kullanmayı öğrenerek, öfke duygusuyla ve saldırgan davranışlarla baş edebilmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Bütün bu becerilerin öğretilmesi için örgün ve yaygın eğitim kurumlarında öfke duygusunu sağlıklı yollarla ifade etme becerilerinin kazandırılmasına yönelik eğitimlere yer verilmelidir. Anooshian (2005) da, bu eğitim programlarının önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır.

Rose, Loftus, Flint, Carey (2005)'in yaptıkları bu çalışmada, irrasyonel düşüncelere sahip insanlarda öfkeyi azaltmak için grup çalışması yapmışlardır. Deney grubu ile kontrol grubu kıyaslanmıştır. Enlemesine kesitsel regresyon metod ile müdahale esnasındaki provakasyon envanteri puanlarındaki değişim ve diğer pek çok değişken arasındaki ilişkileri ölçülmüştür. Veriler saldırgan davranışları azaltmak amacıyla çalışılan bir dizi gruptaki 50 katılımcıdan toplanarak 36 kişilik kontrol listesiyle kıyaslanmıştır. Sonuçlar provakasyon envanteriyle ölçülmüştür. Ön test, son test ve izleme çalışması yapılmıştır. Ayrıca diğer değişkenlerle -yaş, cinsiyet, varsa önceki terapi yaşantısı ve başka gruplarda yer alıp almadığı ilişkisi ölçülmüştür. 2x2 karışık desen ANOVA ile tedavinin etkili olup olmadığı ölçülmüştür. Regresyon analizi ile provokasyon envanterindeki puanların bağımsız değişkenler hesabına % 17.5 değişim olduğu saptanmıştır. Grup çalışması tamamlandığında grup üyelerinde önemli değişiklikler görülmüştür. Grup sonrasında yapılan provokasyon envanteri puanlarında ise deney grubu lehine azalma olduğu tespit edilmektedir.

Taylor, Novaco, Gillmer, Robertson, Thorne (2005) yaptıkları bu araştırmada IQ'su 55-80 arası olan 18-60 yaşlarındaki erkeklerle çalışmışlardır. Öykülerinde ciddi saldırganlık yaşantısı olup bunun farkına varan öfkeli mizaca sahip, tepkili olan ve hafif sınır bozukluğu olan zihinsel rahatsızlıklar tanısı almış bu grupla özellikle bu tip rahatsızlıklarda kullanılan Bilişsel-Davranışçı müdahale eğitimi çalışılmıştır. 40 kişi deney ve kontrol grubuna atanmış ve deney grubuyla 18 oturumluk bir uygulama yapılmıştır. Her iki gruba tarama testi, ön test, son test ve 4 ay sonra izleme testi

uygulanmıştır. Veriler, Novaco Öfke Ölçeği (NAS), Öfke Tarz Ölçeği (AX), Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği (STAXI), Kişisel Değerlendirme Envanteri (PI) ile elde edilmiştir. Tarama testi verileri, deneysel çalışmadan önce 7 gün boyunca uygulanan Novaco Öfke Dereceleme Ölçeği (WARS) ile elde edilmiştir. Ayrıca ölçümlerde deney ve kontrol gruplarının kendi kendilerini değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Bulgulara göre sadece NAS ve PI'da deney grubu lehine öfke puanlarında anlamlı bir azalma olduğu saptanmıştır. Yapılan izleme çalışmasında da bu etkinin devam ettiği görülmektedir.

10-14 yaş arası 1359 öğrenci ile gerçekleştirilen bir araştırmada (Finkenauer ve Diğerleri, 2005), ebeveyn davranışları ile çocukların davranışsal ve duygusal problemleri incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, kabul edici ve destekleyici tavrın artmasıyla duygusal problemlerin azaldığı belirlenmiştir. Şöyle ki ihtiyaçlarıyla ilgilenilen, ilişkilerin yakın ve olumlu olduğu ailelerden gelen çocuklar, sosyal ilişkilerinde katılımcı, girişken davranışlar göstermekte, diğer insanlara karşı olumlu tavırlar geliştirmektedirler.

Anderson, Linden, Habra (2005)'nin yaptıkları bu çalışmada, duygusal düşmanlık ve psikolojik uyarılmadan dolayı akut öfke provokasyonları arasındaki ilişkileri hafifletme yolları incelenmiştir. Deneklerin tepkisel stresi ve toparlanma düzeyi ölçülmüştür. 45 katılımcı düşmanlık tarzı (CMHQ) ölçeğini doldurmuş ve öfke tetikleyicilerini bulmak için dedikodu üzerine alıcı senaryo yapılırken zihinsel aritmetik (serial 7s) ödevleri yapıldı ve küme aralığı deseni kullanıldı. Uyarılmadan dolayı düşmanlık tarzının etkisi (yüksek, orta veya düşük) ve toparlanma düzeyi ölçüldü. Kendilerini anlatan katılımcılardan az düşmanlık gösterdiğini belirtenler ödevlerde daha büyük HR tepkisi göstermiş, fakat çabucak toparlanmışlardır. Çok düşmanlık gösterdiğini belirtenler, ödevlerini tamamladıktan sonra systolic kan basıncı devam etmiş ve daha yavaş toparlanma olduğu açıkça görülmüştür. Yetersiz puan bulguları, tepki ve toparlanma verilerinin öfke tetikleyicileri olarak incelenmesi önemlidir. Çünkü düşmanlık tarzının kardiyovasküler işlevler üzerinde görünür etkilerinden dolayı toparlanma olmayabileceğinden sistematik çalışma yapılmamıştır.

Nickel, Muehlbacher, Kaplan, Krawczyk, Buschmann, Kettler, Rother, Egger, Rother, Loew, Nickel (2006)'in yaptıkları bu çalışmada, Kısa Süreli Stratejik Aile Terapisi (BSFT) nin kortisol tükürük; öfke ve kaliteli yaşam-sağlık (QoL) ilişkisinin suçlu davranışlar gösteren erkek ergenler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Örneklem genel popülasyon içinde suçlu davranış gösteren 72 erkekten seçilmiş ve 36' sı 12 haftalık BSFT ile tedavi edilmiştir. Diğer 36 erkek kontrol grubu olarak seçilmiştir. İlk ölçüm sonuçlarıyla kortisol tükürüğünde konsantrasyonun 15 ile 30 dakika olduğu belirlenmiştir. Durumluk-Öfke İfade Tarz Ölçeği'nin uygulanmasından sonra SF-36 Sağlık Taraması'nda değişim ve farklılık olduğu görülmüştür. 12 haftalık tedaviden sonra, BSFT grubunda ($P=0.017$) suçlu davranışlarda önemli azalmalar, ortalama değer (dikkat ve tedavi prensiplerine göre) ve kortisol tükürük konsantrasyonunun arttığı ($P<0.001$) görülmüştür. BSFT grubuna uygulanan STAXI alt ölçeklerinden Sürekli Öfke ($P<0.001$), Öfke Tarz ($P<0.001$), Öfke Dışa ($P<0.001$) ve Öfke Kontrol ($P<0.001$) ölçekleri sonuçlarında önemli derecede değişiklik olduğu saptanmıştır. BSFT tedavisinin sonuçlarına göre SF-36 alt ölçeği Vitality (yaşama enerjisi, gücü) ($P<0.001$), sosyal işlevler ($P<0.001$), duygusal rol ($P<0.001$) ve zihinsel sağlık ($P<0.001$) üzerinde önemli gelişim görülmüştür. BSFT'nin, erkek ergenlerde suçlu davranışlar, kortisol tükürüğü konsantrasyonu, öfke ve sağlık-QaL ilişkisi üzerinde önemli etkileri olduğu saptanmaktadır.

Hyun, Nam, Kang (2006) tarafından yapılan bu çalışmanın amacı, bilişsel davranışçı teknikleri kullanarak Kore ordusunda görev yapan askerler arasında öfkeyi azaltmak ve kendilik bilincini artırmaktır. Bu amaçla çalışmada yarı deneysel desen kullanılmıştır. 92 askere anket uygulanmış ve bunların içinden puanları yüksek olan 26 askerle çalışılmıştır. Gruplar sırasıyla bir deney ve bir kontrol grubu olmak üzere atanmıştır. Deney grubuna 3 oturum uygulanmıştır. Her oturum 120 dakika olmak üzere bir haftalık çalışma yapılmıştır. Katılımcılara deney öncesi ve deney sonrasında Durumluk-Öfke Tarz Ölçeği ve Kendilik Bilinci Ölçeği uygulanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik ki-kare test, Mann-Whitney Test ve Wilcoxon İşaretlenmiş Sıralar Testi kullanılmıştır. Öfke kontrolü eğitiminden sonra yapılan analizlere göre deney ve kontrol grubu arasında öfke azalması veya kendilik bilincinin artmasıyla ilgili önemli bir fark saptanmamıştır. Bununla birlikte çalışmanın sonucunda deney grubunun lehine kendine ait benlik bilincinde yükselme ($p=.006$) tespit edilmiştir. Bilişsel davranışçı öfke kontrol programının askerlerde kendine ait

benlik bilincinin geliştirilmesinde ekili olduğu görülmüştür. Bu çalışmayla, Kore askerleri arasında zihinsel sağlığa daha fazla önem verilmesi gerektiği saptanmaktadır.

Nickel, Luley, Krawczyk, Nickel, Widerman, Lahman, Muelbacher, Forthuber, Kettler, Leiberich, Tritt, Mitterlehner, Kaplan, Gill, Rother, Loew (2006) yaptıkları bu araştırmada kabadayı ergen kızların riskli davranışları, yüksek öfkeleri, problemli kişilerarası ilişkileri ve yaşamlarındaki kalite düşüklüğü ele alınmıştır. Bu çalışmada, Kısa Süreli Stratejik Aile Terapisi (BSFT) ile ergen kızların kabadayı davranışlarını ve öfkelerini azaltmak, kişilerarası ilişkilerini geliştirerek yaşamlarındaki kaliteyi artırmak, ayrıca onların fiziksel saldırganlıklarıyla ilgili ayırıcı psikolojik özelliklerini saptamak amaçlanmıştır. Bunun için 40 kabadayı kız deney ve kontrol gruplarına yansız olarak atanmış ve 3 ay boyunca BSFT uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda deney grubu lehine puanlarda azalma olduğu görülmüştür. Veriler, Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği, Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği, Kişilerarası Problem Envanteri ve SF-36 Sağlık Taraması ölçekleriyle elde edilmiştir. 1 yıl sonra yapılan izleme çalışmasında da kalıcı etkilerin devam ettiği saptanmaktadır.

Tekinsav-Sütcü (2006) tarafından yapılan bu çalışmanın amacı ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel-davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin sınanmasıdır. 12 oturumluk müdahale programı, 7. ve 8. sınıflarda eğitim gören 40 (19 deney ve 21 kontrol) gönüllü ergene uygulanmıştır. Katılımcılar deney öncesinde ve sonrasında Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ), Çocukların Hareket Eğilimi Ölçeği (CATS), Novaco Öfke Envanteri-kısa formundan (NÖE) oluşan bataryayı, katılımcıların ebeveynleri ise Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği-ebeveyn formunu doldurmuşlardır. Müdahale sonrasında deney grubundaki ergenlerin SÖÖTÖ'nin sürekli öfke, dışa öfke, CATS'ın saldırganlık alt ölçeklerinden ve NÖE'den aldıkları puanların kontrol grubuna oranla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde azaldığı, SÖÖTÖ'nin öfke kontrolü alt ölçeğinden aldıkları puanların anlamlı düzeyde arttığı bulunmuştur. Ayrıca deney grubunun, ebeveyn bildirimine dayalı SÖÖTÖ'nin sürekli öfke ve dışa öfke alt ölçeği puanlarında anlamlı bir artma olduğu gözlenmektedir.

26 yaşında evli ve iki çocuk annesi N.K. görücü usulü ile Y.K. ile evlenmiştir. Genel olarak içe kapanık, sessiz, sinirli olarak tanımladığı Y.K.'nin akşamları eve geldiğinde, genellikle gergin olduğunu, TV izleyerek zaman geçirdiğini, 4 yaşındaki oğulları A.K.'nin en ufak ses çıkarmasına tahammül edemediğini ve sıklıkla oğlu A.K.'ye fiziksel şiddet uyguladığını ifade etmektedir. Anne N.K., oğlu A.K.'nin bir yaşındaki erkek kardeşine karşı şiddet uyguladığını ve gündüz yaramazlık yaparak kendisini çaresiz bıraktığını ifade etmektedir. Anne temel sorun olarak, şiddete maruz kalan çocuğunun bu durumdan olumsuz etkilenmesini ve büyük oğlunun küçük oğluna şiddet uygulamasını dile getirmektedir (Eğitim Kültür ve Araştırma dergisi Aile ve Toplum; Doç. Dr. Ayşen Gürcan; Ocak 2007 yıl; 19 cilt; 3 sayı; 11, ISSN; 1303-0256)

Sofronoff, Attwood, Hinton, Levin (2007)'in yaptıkları bu çalışmanın amacı, Asperger Sendromu tanısı almış çocuklarda Bilişsel-Davranışçı müdahale programı ile öfke yönetimi eğitiminin etkililiğini sınamaktır. 44 çocuk yansız olarak deney ve kontrol gruplarına atanmış ve uygulamalarda aileleri hazır bulunmuştur. Deney grubuyla çalışma ikişer saat olmak üzere 6 oturum şeklinde yapılmıştır. Ebeveyn bildirimleriyle elde edilen verilere göre çocukların öfkelerinde anlamlı olarak azalma, kendine güven ve öfke kontrolünde anlamlı olarak artma olduğu saptanmaktadır.

Singh, Lancioni, Winton, Adkins, Wahler, Sabaawi, Singh (2007) yaptıkları araştırmada çalışma grubunu ciddi ve sürekli zihinsel hastalıkları olup sözel ve fiziksel saldırganlık davranışı gösterenler oluşturmaktadır. Bu gruba öfke yönetimi konusunda psikotropik tedavi ve psikososyal müdahale uygulanmıştır. Öfke problemi nedeniyle sık sık akıl hastanelerine başvuran ve durumlarında değişiklik isteyen bu grupla sözel ve fiziksel saldırganlıklarının azaltılması için düşüncelilik çalışması, Bilişsel-Davranışçı önleme programı uygulanmış ve vücudun nötral noktalarına özellikle de ayak tabanlarına yönelik meditasyon yapılmıştır. Programın sonunda sözel ve fiziksel saldırganlıklarında azalma olduğu saptanmıştır. 4 yıl sonra yapılan izleme çalışmasında da fiziksel saldırganlığa hiç rastlanmamıştır. Sözel saldırganlığın ise oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Nugent, Champling, Wiinimaki (2007) yaptıkları araştırmada, suçlu davranışları yüzünden bir evde vesayet altına alınmış ergenlerle çalışmışlardır. Denekler, deney ve kontrol gruplarına yansız olarak atanmıştır. Her iki grup kıyaslandığında öfke kontrol eğitiminin deney grubu lehine etkili olduğu ve antisosyal davranışlarda azalmaya neden olduğu saptanmıştır. 61 hafta süren çalışmada, davranış değişiklikleriyle ilgili veriler, zaman dizileri kullanılarak haftadan haftaya saptanmıştır. İstatistiklerden elde edilen verilere göre, deney grubunda programın başından itibaren antisosyal davranışlarda azalma olduğu saptanmıştır. Ayrıca yıkıcı davranışlarında da azalma olduğu görülmektedir.

Bu araştırma, Doç.Dr. Esra Ceyhan danışmanlığında Ayşen Balkaya tarafından gerçekleştirilen ve Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen AÜAF 040556 nolu Proje kapsamında desteklenen "Lise Öğrencilerinin Kimlik Duygusu Kazanım Düzeylerinin Bazı Kişisel, Sosyal ve Ailesel Nitelikler ile Suç Davranışı Düzeyi Bakımından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi kapsamında toplanan ama tezde kullanılmayan veriler ile gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bu araştırma, 13-15 Eylül 2006 tarihlerinde Muğla Üniversitesi tarafından düzenlenen XV. Eğitim Bilimleri Kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre suç davranışı düzeylerinin önemli düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla, kız ve erkeklerin suç davranışı düzeyleri Mann-Whitney U Testi ile karşılaştırılmış ve buna ilişkin bulgularda kızlar ile erkeklerin suç davranışı sıralamaları arasında önemli bir farklılık olup olmadığının (Mann-Whitney U Testi ile) test edilmesi sonucunda elde edilen z değeri önemlidir ($z=11.56$, $p<.0001$). Bu sonuç, erkek lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin kızlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmada erkek lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. İlgili literatür incelendiğinde, erkeklerin suç davranışının yüksek olduğu yönündeki araştırma bulguları (Bayar, 1999; Kaner, 1996; Kıran, 2002; Özen ve diğ., 2005; Seber ve diğ. 2001; Sipahioğlu, 2002; Şenses, 1990; Yılmaz, 2000) bu araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Toplumumuzda kız ve erkeklerin cinsiyet rolleri ve yetiştirilme biçimleri arasındaki farklılık suç davranışlarında farklılık yaratmış olabilir. Ayrıca ergenlik döneminde

erkeklerin üzerindeki aile baskısı azalırken, kızların üzerindeki baskı ve kontrolün artması da suç davranışı düzeylerini farklılaştırmış olabilir.

Yaşlarına göre suç davranışı düzeylerinin önemli düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla, lise öğrencilerinin suç davranışı düzeyleri Kruskal Wallis Testi ile karşılaştırılmış ve buna ilişkin bulgular verilmiştir. Analiz sonuçlarının önemli çıkması durumunda farkın kaynağını bulmak için ikili karşılaştırmalar Mann Whitney U testi kullanılarak belirlenmiştir. yaşa göre suç davranışı sıralamaları arasında önemli bir farklılık olup olmadığının (Kruskal Wallis Testi ile) test edilmesi sonucunda elde edilen X^2 değeri önemlidir ($X^2=79.06$, $p<.0001$). Gruplar arası bu farkın kaynağını belirlemek üzere uygulanan Mann Whitney U Testi sonucunda 15 yaşındakilerin suç davranışları 16, 17 ve 18 yaşındakilerden ,6 yaşındakilerin 17 ve 18 yaşındakilerden önemli derecede yüksektir. Bu sonuç 15 yaştan 18 yaşa gidildikçe suç davranışının arttığı şeklinde açıklanabilir.

Araştırmada lise öğrencilerinin yaşları arttıkça suç davranışının da arttığı görülmüştür. Bu bulgu Bayar (1999), Delikara (2000), Kaner (1996), Kıran (2002), Özen ve diğ. (2005), Şenses (1990), Yılmaz (2000)nin bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Yaşla birlikte ergenlerin sahip olduğu özgürlükler artmakla birlikte anne babanın doğrudan kontrolünün azalması ve aile etkisinin azalıp, akran etkisinin artması (Kaner,2001b) suç davranışlarının artmasına neden olmuş olabilir.(Akt. Aile ve Toplum Dergisi, 2007,Cilt;3, Sayı;11, ISSN; 1303 -0256)

Türkiye’de öfke ile ilgili yapılan betimsel çalışmalara bakıldığında, ergenin öfke tepkilerinin incelenmesi (Baygöl, 1997), cinsiyet, gelir düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, yerleşim yeri, ailenin yapısı (Kısaç, 1997), iş kazaları ve öfke, kaygı, stres ve eğitim düzeyi (Karagüven,1997), erinlerin, aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi (Özkan-Olmuş, 2001), ergenlerin öfke yaşantıları, benlik algıları ve akademik başarı ilişkileri (Güleç, 2002), futbol fanatizmi: taraftar kimliği, öfke ve saldırganlık eğilimleri arasındaki bağlantılar (Demirkıran, 2003), kendilik imgesi (Okman, 1999), yeme bozuklukları ve öfke (Pirim, 2002), yalnızlık ve öfke eğilimleri (Bıyık, 2004), öfke ve öfke ifade tarzları ile problem çözme becerileri (Danışık, Baker, 2005), kanserli hastanın yakınlarının öfke ve kaygı

düzeyleri (Bilge, Ünal, 2005), mesleki doyum (Engin, Çam; 2006) vb. gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesiyle ilgili çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Betimsel araştırma sonuçlarında öfkenin çeşitli değişkenlere göre (yaş, cinsiyet, gelir, anne-baba eğitim düzeyi, yerleşim yeri, ailenin yapısı vs. gibi) farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan bu çalışmalar öfkeyi çeşitli boyutlarıyla tanımamıza ve önleyici çalışmaların neler olabileceğine dair veriler sunmaktadır. Ayrıca yapılan tüm deneysel çalışmalar da, öfke kontrolü eğitiminin, öğrencilerin öfke kontrolü becerilerine olumlu etkisi olduğunu göstermektedir.

Yurt dışında yapılan betimsel çalışmalar incelendiğinde ise, şoförlerde öfke (Deffenbacher, Lynch, Filetti, Dahlen, Oetting, 2003; Deffenbacher, Richard, Filetti, Lynch, 2005), ergen kızlarda öfke (Park, Han, Shin, Kang, Moon, 2004), tutuklu erkek ergenlerde uykunun kalitesi ve öfke (Ireland, Culpin, 2006), depresyon ve öfke esnasında gençlerin baş etme yöntemleri (Goodwin, 2006), yaralanma şekli ve öfke (Vinson, Arelli, 2006), bulimik hastalarda öfke ve cinsiyet (Meyer, Leung, Waller, Perkins, Paice, Mitchell, 2005), benlik saygısı-başa çıkma stratejileri ve öfke (Brytek, 2006), yaygın sosyal kaygı bozukluğu olan hastalarda öfkenin yüz ifadesinden tanınması (Montagne, Schutters, Westenberg, van Honk, Kessels, de Haan, 2006) gibi çeşitli değişkenler ele alınarak araştırma yapıldığı görülmektedir.

Yaş değişkenine göre yapılan analiz sonuçlarına baktığımızda, "Ciddiye Alınmama" alt ölçeği hariç, diğer tüm boyutlarda, yaş değişkeninin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak, yayınlarla da benzer şekilde (Stoner ve Spencer 1987, Cummings ve Ballard 1991) ileri yaşlarda öfkeye yol açan durumların ve tepkilerinin azaldığı görülmektedir. Beklendiği gibi, sadece "Sakin Davranışlar"da bu eğilim tersine dönmekte ve ileri yaşlarda "Sakin Davranışlar"da bir artma görülmektedir. Buradaki kritik faktörün olgunlaşma olduğunu varsayacak olursak, bu eğilim de beklenen doğrultudadır. Batıgün'ün (2002) 13-62 yaş arasındaki 619 kişiden oluşan normal bireyler üzerinde, ÇBÖÖ kullanarak yapmış olduğu çalışmada da oldukça benzer bulgular elde edilmiştir.

Bulgulara baktığımızda, sadece “Haksızlığa Uğrama” ve “İçe dönük Tepkiler”de 20-25 yaş grubunun 14-19 yaş grubundan daha yüksek puan alıyor olduğunu ve yaş ilerledikçe de bu puanların azaldığını görmekteyiz. Kişinin, bu yaşlarda, ergenlikten çıkarak, daha farklı ilişki biçimlerinin yer aldığı iş ortamına girdiğini (Bauman 1997) ve kendini kanıtlama durumuyla karşı karşıya kalıp, bu çabalarına karşılık, diğer insanların haksızlık olarak tanımlanabilecek davranışlarına karşı daha da hassas olabileceğini düşünersek, böyle bir farklılığın da beklenebileceğini ileri sürebiliriz.

Genel sonuçlardan farklı olarak görülen ve az önce ifade edilen görüşü destekleyen bir diğer durum da, “Kaygılı Tepkiler”in en yoğun 20-25 yaş grubunda yaşanması ve yaş ilerledikçe azalması, ancak 35 yaşından sonra tekrar yükselmesidir. 35-50 yaş grubunda kaygılı tepkilerin yükseliyor olması, kaygıyı arttıran, öfke dışında (sağlık, gelecek vb.) başka değişkenlerin de olabileceğini düşündürmektedir.

Çok Boyutlu Öfke Ölçeği’nde eğitim değişkeni açısından elde edilen bulgular, genel olarak lise ve üniversite mezunlarının, temel eğitim mezunlarından daha fazla öfke belirtisi yaşadığı ve öfkeye yol açan durumlardan daha fazla etkilendiği, ancak bu yaşananları davranışlara dökme konusunda lise mezunlarının daha rahat olduğu görülmektedir. Buradan, öfkenin yaşanmasında toplumsal beklentilerin, öğrenme süreçlerinin ve belki de olaylara yönelik yapılan atıfların önemli olduğunu düşünebiliriz.

Öfkenin bilişsel alt yapısının yer aldığı, “Öfkeyle İlişkili Düşünceler” ve bu düşüncelerin neden olduğu, “Öfkeyle İlişkili Davranışlar” boyutları arasında beklendiği gibi büyük benzerlikler vardır. Bulgular incelendiğinde, temel eğitim ve lise mezunlarının, üniversite mezunlarına göre daha yüksek puanlar aldığını görmekteyiz. Batıgün (2002) tarafından yapılan çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle, daha farklı düşünce biçimlerinin olduğu üniversite eğitiminin, öfke düşüncelerini ve doğal olarak öfke davranışlarını da göstermede bazı sınırlılıklar getirdiğini ileri sürebiliriz.

“Kişilerarası Öfke” boyutunda, eğitim değişkeni açısından istatistiksel anlamlılık düzeyinde bir fark görülme de, lise mezunlarının, temel eğitim veya üniversite mezunlarına göre kişilerarası ilişkilerde daha fazla öfke sorunu yaşama eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Eğitim açısından arada kalmış gibi görünen lise mezunlarının, bu sıkıntıyı ilişkilerine de yansıtması olağan görünmektedir. Bu görüşü destekleyen bir diğer bulgu da saldırgan davranışlar açısından ortaya çıkmıştır. Bu eğilim en fazla lise mezunlarında gözlenmektedir.

Eğitim değişkeni açısından baktığımızda, yayınlarda bu konuyla ilgili başka araştırmaların bulunmadığını görmekteyiz. Batı ülkelerinde formal eğitim açısından önemli farklılıklar olmadığını düşünürsek böyle bir sonucun beklendiği olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan çok yönlü varyans analizi sonrasında ortaya çıkan yaş, eğitim ve cinsiyet etkileşim etkilerine baktığımızda, erkeklerin 36 yaşından sonra öfkeye neden olan durumlardan, kadınlara göre daha az etkilendikleri anlaşılmaktadır. Yayınlarda bu yönde bir araştırma bulgusuna rastlanmamışsa da bu bulgu, klinik gözlemlerle desteklenmektedir (Lerner 1996). Cinsiyet ve yaş değişkeninden kaynaklanan böyle bir fark, erkeklerin, kadınlara kıyasla, öfkeye neden olabilecek durumlarla (haksızlığa uğrama, ciddiye alınmama, eleştirilme) daha az karşılaştıklarını düşündürmektedir. Analizler sonrasında bu konuda ortaya çıkan bir diğer bulgu ise, 36-50 yaş grubunda, özellikle temel eğitim mezunlarının daha az haksızlığa uğrama nedeniyle öfke yaşamasıdır. Bunun bir nedeni de belli bir yaştan sonra, temel eğitim mezunlarının hayattan beklentilerinin daha belirgin ve sınırlı olması ve dolayısıyla da mücadele etmeyi gerektiren, haksızlığa uğramak gibi durumları daha az önemsemeleri olabilir. Bunu destekleyen bir diğer bulgu da “pasif agresif tepkiler” konusunda ortaya çıkmaktadır. Analizler sonucunda, 36-50 yaş grubu temel eğitim mezunu olan erkeklerin, diğer tüm gruplara göre çok daha az pasif agresif tepkiler gösterdikleri anlaşılmaktadır. Öfkeyi daha az önemseyen bu grup için böyle bir sonuç anlamlı görünmektedir. Cinsiyet, yaş ve eğitim arasındaki bir diğer etkileşim etkisi de, intikam tepkileri konusunda ortaya çıkmaktadır. Sadece temel eğitimi tamamlayan 14-19 yaşındaki kişilerin, diğer tüm gruplara göre daha fazla “İntikam Tepkileri” puanı almış olmaları dikkat çekicidir. Öfkeyle uygun şekilde baş etme becerilerinin eğitim ve yaşla ilişkili olduğunu düşünürsek, bu sonucun beklendiği yönde olduğu anlaşılmaktadır.

Bireyin, toplum içinde kurduğu ilişkilerini ve gelecekteki sosyal statülerini belirleyecek en önemli faktörlerden biri de aile bireyleriyle kurduğu ilişkilerin niteliği olduğu söylenebilir. Bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimini sağlamaya uygun; beslenme, güven ve sevgi ihtiyaçlarının doyurulduğu bir aile ortamında büyüyen bireyin, suç işleme ihtimalinin de azaldığı araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir (Berstein 1981).

Yeterli sevgi ve sevecenlik içinde, duygusal ve sosyal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında büyüyen çocuklar, gelişmeleri için gerekli deneyimleri elde ederek mutlu bir ergen olma yolundadır. Böyle bir ortamda; anne-babalar çocuklarına daha fazla karar verme ortamları oluşturarak, kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmelerine fırsat verirken, disiplin ise, katı cezadan çok, akıl yürütmeyi ve açıklamayı içerir. Dolayısıyla, aile içinde sosyal ve duygusal etkileşim bakımından başarılı bir çocukluk dönemi geçiren bireyin, arkadaşça ilişkilerini sürdürerek, ergenlik dönemi problemlerini daha kolayca çözebileceği kabul edilebilir (Cüceloğlu 1987, Cornell 1989, Winder ve Rau 1982, Duncan 1981, Ersanlı 1996).

Anne-babanın duygusal problemlerinin olması, evlilik ilişkilerinde başarılı olamamaları, ergenin aile içinde sürekli kavga ve çekişmeye tanık olması gibi olumsuz ev ortamları, ergeni bir karmaşaya, iç çatışmaya ya da suça yöneltebilir (Omizo 1988, Cüceloğlu 1987, Yavuzer 1986, Yörükoğlu 1983).

Aşırı koruma ya da hiç ilgilenmeme, çocuklarla ilişkilerinde tutarsızca hareket etme, bir çocuğu diğerinden ayırarak sevmeme ve uyumsuz davranışlarını görememe gibi yetersizlikler, ergenlikteki uyum problemlerinin temelleri olarak söylenebilir. Anne-babanın tutarsızlığı, ergenin kararsızlığını ve çelişkili kontrol dışı davranışlarının artmasına zemin hazırlar. Ergenler de yetişkin ayrıcalıklarını istemekte, fakat yetişkin sorumluluğunu reddetmektedir. Yani, bir taraftan anne-babasından kendisine yetişkin gibi davranmasını bekliyor, bir taraftan da yetişkinliğin gerektirdiği sorumluluğu almak istemiyor. Ergenin bu çelişkili beklentileri anne-babanın ergene yaklaşımında da çelişkilerin olmasına sebep olabiliyor (Cornell 1989, Kuzgun 1973, Kozacıoğlu 1986).

Türkiye gündemini değerlendirdiğimizde gençlerimizin katıldığı şiddet içerikli olayların giderek arttığını görüyoruz. Hatta geçtiğimiz eğitim döneminde yaşanan olaylar o kadar yüksekti ki neredeyse hemen hemen her gün medyada bu konuyla

İlgili bir haber bulmak mümkündü. Küçük kavgalardan başlayan, çete üyeliğine dayanan şiddet olayları artık cinayetle son bulmaya başladı.

Tüm bu gelişmelerin ışığında, yeni eğitim ve öğretim dönemi başlangıcında bu toplumsal soruna akademik bir yaklaşım sergilemek istedik. Bir ülkenin yapacağı en büyük stratejik öngörülerden birisi genç kitlesini değerlendirebilmesidir. Biz de UPSAM Uluslararası Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi olarak gençlere yönelik "GENÇLER HAYATI NASIL ALGILIYOR" başlığı altında anket uygulaması yaptık.

Lise I, II, III öğrencilerine uygulanan anket 17 şehir merkezinde yapıldı: *İstanbul, Erzurum, İzmir, Ankara, Trabzon, Kayseri, Manisa, Rize, Samsun, Giresun, Kütahya, Artvin, Zonguldak, Tokat, İzmit, Hakkari, Gaziantep*

2.4.2. Bilgisayar ve İnternette Oynanabilen Bilgisayar Oyunları ile İlgili Araştırmalar

Bilgisayar oyunları hakkındaki araştırmaların çoğunda, oyun oynama sebepleri şöyle sıralanır: Merak ve uyarılma isteği (Grauman, 1971), can sıkıntısı, stresten kurtulma, öfke ve kızgınlıktan kurtulma, başarısızlık duygusundan kurtulma (Toksöz, 1999).

Kubey ve Larson (1990) 9–15 yaş grubundaki 483 deneği kapsayan araştırmada video oyunu oynayanların %63 'ünü orta düzeyde sosyo-ekonomik özelliklere sahip erkek çocukların oluşturduğunu belirlemişlerdir. Bazı araştırmacılar ise (Braun ve diğerleri, 1986; Dominick, 1984) video oyunu oynama ile sosyal sınıf değişkeni arasında anlamlı bir ilişki saptamamışlardır (Alantar, 1996).

Calvert ve Tan (1994), yaptıkları araştırmada, ergenlerin şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynamalarını ve/veya izlemelerini, düşmanca duygular, saldırgan düşünceler ve fiziksel etkiler açısından incelemişlerdir. Bu amaçla ergenlere bilgisayar oyunu oynadıktan sonara hissettikleri ile ilgili anket uygulanmıştır. Sonuçlar, ergenlerin şiddet içerikli oyunlar oynadıkları zaman, şiddet içerikli olmayan oyunlar oynamalarıyla karşılaştırıldığında, daha fazla baş dönmesi ve mide bulantısı geçirdikleri ve daha saldırgan düşünceler ifade ettiklerini göstermektedir.

Funk (1995) tarafından yapılan bir araştırmada yedinci ve sekizinci sınıfa giden 357 öğrencinin bilgisayar oyunu oynama durumları ele alınmıştır. Bu öğrencilere, en çok oynadıkları bilgisayar oyunlarını, verilen beş kategoriden biriyle tanımlamaları istenmiştir. En çok tercih edilen oyunlar, örneklem %32'sinin oynadığı fantezi ve şiddet içerikli oyunlar ve örneklem %29'nun oynadığı yine şiddet içerikli olan spor oyunlarıdır. Öğrencilerin %20'si genel eğlence tarzında oyun oynamayı tercih ettiklerini belirtirken, %1 'si insan tarafından uygulanan şiddeti ele alan oyunlar oynadıklarını belirtmişlerdir. Örneklem %2'si eğitimsel içerikli oyunlar oynamayı tercih etmiştir. Televizyon Şiddeti Üzerine Ulusal Koalisyon (National Coalition on Television Violence) adlı bir kuruluş tarafından 1989 yılında yapılan bir değerlendirmede, ele alınan 176 bilgisayar oyununun %55,7'sinin yüksek derecede şiddet içerdiği belirtilmiştir. Bu oyunlardan yalnızca %20'si eğitici düzeydedir. Aynı kuruluş tarafından 1990 yılında yapılan bir araştırmada ise şiddet içerikli oyunların oranı %82'ye çıkmıştır (NCTV, 1990).

Mitchell (2000), internet üstünden bilgisayar oyunları oynayan bireylerin vücutlarındaki kimyasal değişimlerin belirlenmesi amacıyla tıbbi bir araştırma yapmıştır. İnternet'teki oyunların, dopamin salgısını artırdığını ve bunun İnternet bağımlılığının nörokimyasal bir açıklaması olabileceğini belirtmiştir.

Anderson ve Dili (2000) tarafından yapılan korelasyonel bir araştırmada, 227 kişi (78 erkek, 149 kadın) ele alınmıştır. Oynanan üç boyutlu bilgisayar oyunlarının, saldırgan davranışla ve suçlulukla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu ilişkinin, özellikle kişilik özelliği açısından saldırgan olan erkeklerde daha güçlü olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bilgisayar oyunlarına ayrılan zamanla, akademik başarı arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Aynı araştırmacılar tarafından yapılan bir laboratuvar araştırmasına 200 denek (104 kadın, 106 erkek) katılmıştır. Bu araştırmada deneklere önce şiddet içerikli bir oyun, sonra da şiddet içerikli olmayan bir oyun oynattırılmıştır. Bu oyunların özelliği, oyunun iki yâda daha fazla kişiyle oynanabilmesidir (Çok Kullanıcılı Oyunlar-MDD). Araştırmada, şiddet içerikli oyunların, saldırgan düşünceler ve davranışta artışla ilişki olduğu bulunmuştur.

Anderson ve Bushman (2001), bilgisayar oyunu oynama ve saldırganlık arasında ki ilişkiyi araştırmıştır. Birbirinden bağımsız ve şiddet içeren 54 video oyunu ve 4262 çocuk üzerinde meta analiz yapılmıştır. Bulgular bilgisayar oyunlarının gençlerde saldırganlığı arttırdığı ve sosyal ilişkileri azalttığı yönündedir.

Bruce D. Bartholow ve Craig A. Anderson (2001), Missouri Üniversitesi'nde şiddet üzerine yaptığı araştırmada, sıradan manzara görüntüleri ile şiddet içeren görüntüler eşliğinde 39 gönüllünün EEG'si çekilip, arkasından da oyun oynamaya yönelik alışkanlıkları ile ilgili bir anket uygulamıştır. Şiddet içerikli oyunları sürekli oynadığını belirten gençlerin bir imge gördüğümüz zaman beynimizin verdiği tepki olan P300 dalgalarının, rahatsızlık verici imajlar için diğer deneklere göre oldukça ufak olduğu fark edilmiştir. Araştırmacı bu durumun; şiddet içerikli oyunları oynayanlar, cezalandırmaya alışık hale gelmelerinden dolayı, bu görüntüleri sıradan birer görüntü olarak görme eğiliminde olmaları olduğu şeklinde yorumlamıştır.

Mathews ve ark. (2005), şiddet içeren oyunların ergenlerin beynine etkileri konulu tıbbi bir araştırma yaptı. Rasgele seçilen 44 ergenden 30 dakika boyunca şiddet içeren veya içermeyen bilgisayar oyunu oynamaları istendi ve beyinlerini FMRI cihazıyla incelendi. Ölçümler sonucunda, şiddet içeren video oyunu oynayanların, beynin duygusal yükselişiyle ilgili amigdala bölgesindeki faaliyetin, oynamayan çocuklara oranla daha yüksek olduğu görüldü.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analiz edilmesinde kullanılan istatistiksel teknikler üzerinde durulmuştur.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, bilgisayar kullanma tür ve sıklığının ergenlerde öfke ve saldırganlık düzeyine etkilerini değerlendirmeye yönelik olan çalışma genel tarama modelleri içinde yer alan ilişkisel tarama modelindedir. Genel tarama modelleri; “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemelerdir (Karasar, 2000). İlişkisel tarama; “iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. İlişkisel çözümleme, korelasyon türü, ilişkiler veya karşılaştırma yolu ile elde edilen ilişkilerdir (Karasar, 2000).

3.2. Evren ve Örneklem

Lefkoşa’da bulunan ortaöğretim okulları araştırmanın evrenini temsil etmektedir. Her okuldan rastgele seçilmiş bir sınıf ise örnekleme oluşturmaktadır.

Araştırmanın evreni, KKTC sınırları içerisinde bulunan “Lefkoşa,” ilçesine bağlı 2007-2008 öğretim yılında, ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Lefkoşa bölgesinde bulunan okullardan, random yöntemiyle birer sınıf seçilerek toplam 300 öğrenciye ulaşılmış ve veri toplama aracı uygulanmıştır. Ancak 86 anket okullardan geri gelmemiştir. Böylece araştırma 214 öğrenci ile tamamlanmıştır.

Örnekleme alınan öğrencilerin ve okulların sayıları Çizelge 1’de verilmektedir.

Çizelge 1. Örnekleme Alınan Okulların Dağılımı

Okul Adları	f	%
<u>Lefkoşa</u>	214	
Haydarpaşa Ticaret Lisesi	55	25.7
Lefkoşa Türk Lisesi	18	8.4
Yakın Doğu Koleji	50	23.4
Sedat Simavi Endüstri ve Meslek Lisesi	48	22.4
Levent Kolej	43	20.1

3.3 Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, “Kişisel Bilgi Formu”, Ergenlerin öfke düzeylerini ölçmek için veri toplama aracı olarak Spielberger ve arkadaşları (1988) tarafından Sürekli Öfke ve Öfke ifade Ölçekleri (Trait Anger and Expression Scales) adı altında geliştirilen Durumluk-Sürekli Öfke İfadesi Ölçeği kullanılmıştır. Aşağıda araştırmada kullanılan veri toplama araçları kısaca açıklanmıştır. Durumluk Sürekli Öfke İfadesi Ölçeği iki aşamada geliştirilmiştir. İlk aşamada 20 maddelik Durumluk Sürekli Öfke Ölçeği, Spielberger ve arkadaşları tarafından 1980 ile 1983 yılları arasında yapılan çalışmalar sonucu oluşturulmuştur. 30 maddelik ilk ölçek formu 146 üniversite öğrencisi ile 270 askere uygulanmış, en uygun geçerli ve yüksek iç tutarlılığı olan maddeler (20) madde seçilmiştir. Dörtlü likert tekniğiyle değerlendirilen 20 maddenin 10 tanesi durumluk öfkeyi, 10 tanesi de sürekli öfkeyi ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Ölçeğin geliştirilmesindeki ikinci aşamada, öfkenin ifade edilme tarzının da önemli olduğu göz önünde bulundurularak, bastırılmış, içe yönelik ve dışa yönelik öfke ifadelerini ölçmeyi amaçlayan 24 maddelik bir ölçek eklenmiştir (Savaşır ve Şahin ve Şahin, 1997). Bu ölçme araçlarının geçerlilik güvenirlik kapsamı aşamasında uzman görüşleri alınmıştır. Ölçekte Likert Tipi 34 ifade vardır. Bu maddelerde yer alan her bir madde "Tümüyle (4)", "Oldukça (3)", "Biraz (2)", "Hiç (1)", şeklinde ifade edilen dördütlü skala ile değerlendirilmektedir. Elde edilen veriler, maddelerin seçeneklerine sırasıyla 4'ten 1'e kadar bir değer verilerek kodlanmıştır.

Araştırma verilerinin toplanması için Lefkoşa'da bulunan Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı (MEKB)'na bağlı ortaöğretim dairesinden gerekli izin alınarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin Lefkoşa bölgesinde bulunan, orta öğretim kurumlarında öğrenim gören, 300 öğrenciye araçlar hakkında gerekli bilgi verildikten sonra veri toplama araçları uygulanmıştır.

3.4 Güvenirlik Çalışmaları İç Tutarlık

Elde edilen Cronbach Alfa değerleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bunlar: Sürekli Öfke boyutu için .79; Kontrol Altına Alınmış Öfke boyutu için .84; Dışa Vurulmuş Öfke boyutu için .78 ve Bastırılmış Öfke boyutu için ise .62 olarak bulunmuştur (Savaşır ve Şahin, 1997).

Kısaç (1997) tarafından, testin tekrarı yöntemine göre yapılan güvenirlik çalışmalarında, araç dört hafta arayla aynı örneklem grubuna iki defa uygulanmıştır. Her iki uygulamadan elde edilen sonuçlar arasındaki ilişkinin derecesi Pearson Korelasyon yöntemine göre analiz edilmiştir. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda güvenirlik için elde edilen 46 korelasyon katsayıları; sürekli öfke alt ölçeği için .72, öfke içe alt ölçeği için .76, öfke dışa alt ölçeği için .72 ve öfke kontrol alt ölçeği için .76 bulunmuştur. Akgül (2000) tarafından, test-tekrar test yöntemine göre yapılan güvenirlik çalışmalarında, Bolu ili Merkez ilçesine bağlı ilköğretim okulları II. kademesinde okuyan 30 öğrenciye araç üç hafta arayla iki kez uygulanmıştır. Her iki uygulamadan elde edilen sonuçlar arasındaki ilişkinin derecesi Pearson Korelasyon yöntemine göre analiz edilmiştir. Pearson-Momentler Çarpımı Korelasyon katsayıları; sürekli öfke için $r = .88$, öfke içe $r = .81$, öfke dışa için $r = .84$ ve öfke kontrol için $r = .81$ olarak bulunmuştur.

Bu Çalışma Kapsamında Yapılan Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmacı tarafından Sürekli Öfke ve Öfke ifade Tarzı Ölçeği'nin güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla Alfa değerleri (cronbach alfa) .77 hesaplanmıştır.

3.5 Verilerin Analizi

Araştırma ile ilgili elde edilen veriler, SPSS 11.0 programı kullanılarak analiz edilmiş, daha sonra çizelgeler oluşturulmuş ve açıklanarak yorumlanmıştır.

Değerlendirmeye alınan 214 kişisel bilgi formunda, öğrencilerin öğrenim gördüğü okullar, yaşları, öğrenim gördükleri sınıfları, cinsiyetleri, evlerinde bilgisayar olup olmaması, bilgisayar oyunu oynayıp oynamaması, bilgisayar oyununu nerde oynadıkları, bir hafta içinde evde ortalama kaç saat bilgisayar oyunu oynadıkları, bir hafta içinde internet kafede ortalama kaç saat bilgisayar oyunu oynadıkları, bilgisayar oyunları içinde spor ve yarış, macera, savaş ve strateji oyunları ve zeka mantık oyunları oynama sıklıkları, haftalık bilgisayar kullanma saatleri değişkenlerine göre incelenmiştir. Verilere istatistiksel çözümleme olarak aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde tabloları yöntemleri uygulanmıştır.

Araştırmaya alınan 34 maddelik öfke ve saldırganlık ölçeği, 4'ten (Tümüyle) 1'e (Hiç) doğru puanlar verilerek SPSS paket programında analiz edilmiştir.

Analiz sonuçlarının açıklanmasında her maddeye ilişkin olarak hesaplanan ortalamalar öğrencilerin öfke ve saldırganlık düzeyleri olarak kabul edilmiştir. Öğrencilerin öfke ve saldırganlığa yönelik ortalamalarına göre aşağıda sınırları verilen seçeneklerde yer almıştır.

Seçenek	Ağırlık	Sınırları
Hiç	1	1.00-1.75
Biraz	2	1.76 -2.50
Oldukça	3	2.51-3.25
Tümüyle	4	3.26-4.00

Öfke ve saldırganlık ölçeğinde tüm öğrencilerin puan ortalamaları hesaplanmıştır.

Öğrencilerin Öfke ve saldırganlık düzeylerine yönelik görüşleri arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek için t-testi, üç yada daha çok grubun görüşleri arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek için de varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Farkın anlamlı çıktığı değişkenlerde ise Post-Hoc LSD testi kullanılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırmanın amacına yönelik olarak ergenlerin kişisel bilgileri, öfke ve saldırganlık düzeyleri, öfke ve saldırganlık düzeyleri ile kişisel bilgileri arasındaki ilişki, ve araştırmanın alt amaçlarına ilişkin bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Öğrencilerinin Kişisel Bilgilerine Yönelik Bulgular

Öğrencilerin kişisel bilgilerine yönelik yanıtlamış oldukları bu bilgi formu ile öğrencilerin öğrenim gördükleri okullarına, yaşlarına, sınıflarına, cinsiyetlerine, evlerinde bilgisayar olup olmamasına, bilgisayar oyunu oynamalarına, bilgisayar oyununu nerde oynadıklarına, eğer evde bilgisayar oyunu oynuyorlarsa bir hafta içinde ortalama kaç saat oynadıklarına, eğer internet kafede bilgisayar oyunu oynuyorlarsa bir hafta içinde ortalama kaç saat oynadıklarına, bilgisayarda en fazla oynadıkları oyunlara,haftada toplam kaç saat bilgisayar kullandıkları ile ilgili verilerine yer verilmiştir.

1.1 Ergenlerin Öğrenim Gördükleri Okullar ile İlgili Bulgular

Çizelge 2. Örneklem Alınan Okulların Dağılımı

Okul Adları	F	%
Lefkoşa	214	
Haydarpaşa Ticaret Lisesi	55	25.7
Lefkoşa Türk Lisesi	18	8.4
Yakın Doğu Koleji	50	23.4
Sedat Simavi Endüstri ve Meslek Lisesi	48	22.4
Levent Kolej	43	20.1

1.2. Ergenlerin Yaşları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin yaşları ile ilgili özelliklere Çizelge 3'de yer verilmiştir.

Çizelge 3. Ergenlerin Yaşlarına Göre Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
15 yaş	45	21.0
16 yaş	79	36.9
17 yaş	62	29.0
18 yaş	23	10.7
19 yaş	5	2.3

Araştırmaya katılan ergenlerin %21.0'ı 15 yaşında, %36.9'u 16 yaşında, %29.0'ı 17 yaşında, %10.7'si 18 yaşında, %2.3'ü ise 19 yaşında olduklarını belirtmişlerdir.

1.3. Ergenlerin Öğrenim Gördükleri Sınıfları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin öğrenim gördükleri sınıfları ile ilgili bulgulara Çizelge 4'de yer verilmiştir.

Çizelge 4. Ergenlerin Öğrenim Gördüğü Sınıflar ile İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
9. sınıf	45	21.0
10.sınıf	98	45.8
11.sınıf	60	28.0
12.sınıf	11	5.1

Araştırmaya katılan ergenlerin %21.0'ı 9.sınıfta öğrenim görürken, %45.8'i 10.sınıfta, %28.0'ı 11.sınıfta, %5.1'i ise 12.sınıfta öğrenim gördüğünü belirtmiştir.

1.4. Ergenlerin Cinsiyetleri İle İlgili Bulgular

Ergenlerin cinsiyetleri ile ilgili bulgulara Çizelge 5'de yer verilmiştir.

Çizelge 5.Ergenlerin Cinsiyetleri ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Kız	96	44.9
Erkek	118	55.1

Araştırmaya katılan ergenlerin %44.9'u kız, %55.1'i ise erkektir.

1.5. Ergenlerin Evlerinde Bilgisayar Olup Olmaması İle İlgili Bulgular

Ergenlerin bilgisayar olup olmaması ile ilgili bulgulara Çizelge 6'da yer verilmiştir.

Çizelge 6.Ergenlerin Evlerinde Bilgisayar Olup Olmaması ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Evet	203	94.9
Hayır	11	5.1

Araştırmaya katılan ergenlerin %94.9'unun evinde bilgisayar olduğu, %5.1'inin ise evlerinde bilgisayar olmadığı belirtilmiştir.

1.6. Ergenlerin Bilgisayar Oyunu Oynaması İle İlgili Bulgular

Ergenlerin bilgisayar oyunu oynayıp oynamaması ile ilgili bulgulara Çizelge 7'de yer verilmiştir.

Çizelge 7.Ergenlerin Bilgisayar Oyunu Oynayıp Oynamaması İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Evet	183	85.5
Hayır	31	15.5

Araştırmaya katılan ergenlerin %85.5'i bilgisayar oyunu oynadığını, %15.5'i ise bilgisayar oyunu oynamadığı sonucuna varılmıştır.

1.7. Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Nerde Oynadıkları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin bilgisayar oyununu nerde oynadıkları ile ilgili bulgulara Çizelge 8'de yer verilmiştir.

Çizelge 8.Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Nerde Oynadıkları İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Evde	130	60.7
Hem evde hem de internet kafede	74	34.6
İnternet kafede	10	4.7

Araştırmaya katılan ergenlerin %60.7'si bilgisayar oyunu evde oynadığını, %34.6'si hem evde hem de internet kafede bilgisayar oyunu oynadığını, %4.7'si ise internet kafede bilgisayar oyunu oynadığını belirtmişlerdir.

1.8. Ergenlerin Evlerinde Bir Hafta İçinde Ortalama Kaç Saat Bilgisayar Oyununu Oynadıkları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin evlerindeki bilgisayarda bir hafta içinde ortalama kaç saat bilgisayar oyununu oynadıkları ile ilgili bulgulara Çizelge 9'da yer verilmiştir.

Çizelge 9. Ergenlerin Evlerindeki Bilgisayarda Bir Hafta İçinde Ortalama Kaç Saat Bilgisayar Oyununu Oynadıkları İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
0-3 saat arası	122	57.0
4- 7 saat arası	34	15.9
8-11 saat arası	13	6.1
12- 15 saat arası	11	5.1
16-19 saat arası	3	1.4
20 saat ve üzeri	31	14.5

Araştırmaya katılan ergenlerin evlerindeki bilgisayarda bir hafta içinde ortalama, %57'si bilgisayar oyunu 0- 3 saat arasında bilgisayar oyunu oynadığını, %15.9'u 4-7 saat arası bilgisayar oyunu oynadığını, %6.1'i 8-11 saat arasında bilgisayar oyunu oynadığını, %5.1'i 12-15 saat arasında bilgisayar oyunu oynadığını, %1.4'ü 16-19 saat arasında bilgisayar oyunu oynadığını, %14.5'i ise 20 saat ve üstü bilgisayar oyunu oynadığını belirtmişlerdir.

1.9. Ergenlerin İnternet Kafede Bir Hafta İçinde Ortalama Kaç Saat Bilgisayar Oyununu Oynadıkları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin internet kafede bir hafta içinde ortalama kaç saat bilgisayar oyununu oynadıkları ile ilgili bulgulara Çizelge 10'da yer verilmiştir.

Çizelge 10. Ergenlerin İnternet Kafede Bir Hafta İçinde Ortalama Kaç Saat Bilgisayar Oyununu Oynadıkları ile İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
0-3 saat arası	157	73.4
4- 7 saat arası	39	18.2
8-11 saat arası	10	4.7
12- 15 saat arası	2	.9
16-19 saat arası	-	
20 saat ve üzeri	6	2.8

Araştırmaya katılan ergenlerin internet kafede bir hafta içinde ortalama, %73.4'ü bilgisayar oyunu 0- 3 saat arasında oynadığını, %18.2'si 4-7 saat arası oynadığını, %4.7'si 8-11 saat arasında oynadığını, %9'u 12-15 saat arasında oynadığını, %2.8' ise 20 saat ve üstü bilgisayar oyunu oynadığını belirtmiştir.

1.10. Ergenlerin En Fazla Oyamayı Tercih Ettikleri Bilgisayar Oyunları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin en fazla tercih ettikleri bilgisayar oyunları ile ilgili bulgulara Çizelge 11'de yer verilmiştir.

Çizelge 11.1. Ergenlerin Savaş ve Yarış Oyunlarını Oynama Sıklıkları İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Her zaman (4)	23	10.7
Sık sık (3)	67	31.3
Ara sıra (2)	52	24.3
Hiç (1)	72	33.6

Araştırmaya katılan ergenlerin savaş ve yarış oyununu, %10.7'si her zaman oynadığını, %31.3'ü sık sık oynadığını, %24.3'ü ara sıra oynadığını, %33.6'sı ise hiç oynamadığını belirtmiştir.

Çizelge 12.2. Ergenlerin Macera Oyunlarını Oynama Sıklıkları İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Her zaman (4)	29	13.6
Sık sık (3)	59	27.6
Ara sıra (2)	85	39.7
Hiç (1)	41	19.2

Araştırmaya katılan ergenlerin macera oyununu, %13.6'sı her zaman oynadığını, %27.6'sı sık sık oynadığını, %39.7'si ara sıra oynadığını, %19.2'si ise hiç oynamadığını belirtmiştir.

Çizelge 13.3. Ergenlerin Savaş ve Strateji Oyunlarını Oynama Sıklıkları İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Her zaman (4)	47	22.0
Sık sık (3)	33	15.4
Ara sıra (2)	42	19.6
Hiç (1)	92	43.0

Araştırmaya katılan ergenlerin savaş ve strateji oyununu, %43.0'ı her zaman oynadığını, %15.4'ü sık sık oynadığını, %19.6'sı ara sıra oynadığını, %22.0'ı ise hiç oynamadığını belirtmiştir.

Çizelge 14.4. Ergenlerin Zeka ve Mantık Oyunlarını Oynama Sıklıkları İle İlgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
Her zaman (4)	68	31.8
Sık sık (3)	54	25.2
Ara sıra (2)	38	17.8
Hiç (1)	54	25.2

Araştırmaya katılan ergenlerin zeka ve mantık oyununu, %31.8'i her zaman oynadığını, %25.2'si sık sık oynadığını, %17.8'i ara sıra oynadığını, %25.2'si ise hiç oynamadığını belirtmiştir.

1.11. Ergenlerin Bir Haftada Toplam Kaç Saat Bilgisayar Kullandıkları İle İlgili Bulgular

Ergenlerin bir hafta içinde toplam kaç saat bilgisayar kullandıkları ile ilgili bulgulara Çizelge 11'de yer verilmiştir.

Çizelge 11. Ergenlerin Bir Hafta İçinde Toplam Kaç Saat Bilgisayar Kullandıkları ile ilgili Yüzdelik Oran Dağılımı

	<i>N</i>	%
0-3 saat arası	31	14.5
4- 7 saat arası	43	20.1
8-11 saat arası	35	16.4
12- 15 saat arası	33	15.4
16-19 saat arası	7	3.3
20 saat ve üzeri	65	30.4

Araştırmaya katılan öğrenciler bir hafta içinde toplam bilgisayar kullanma sürelerini, %14.5'inin 0- 3 saat arasında olduğunu, %20.1'inin 4-7 saat arasında olduğunu, %16.4'ünün 8-11 saat arasında olduğunu, %15.4'ünün 12-15 saat arasında olduğunu, %3.3'ünün 16-19 saat arasında olduğunu %30.4'ünün ise 20 saat ve üstü olarak belirtmişlerdir.

4.1.1. Anketteki Her Maddedeki Sayıları Belirleyen Yüzdelere Dahil Tablolar:

Çizelge 16. Çabuk parlarım

	<i>N</i>	%
Hiç	43	20.1
Biraz	95	44.4
Oldukça	48	22.4
Tümüyle	28	13.1

Araştırmaya katılan ergenlerin **çabuk parlarım** cümlesine %20.1'i hiç, %44.4'ü biraz, %22.4'ü oldukça, %13.1'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 17. Kızgın mizaçlıyım.

	<i>N</i>	%
Hiç	66	30.8
Biraz	99	46.3
Oldukça	35	16.4
Tümüyle	14	6.5

Araştırmaya katılan ergenlerin **Kızgın mizaçlıyım** cümlesine %30.8'i hiç, %46.3'ü biraz, %16.4'ü oldukça, %6.5'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 18. Öfkesi burnunda bir insanım.

	<i>N</i>	%
Hiç	85	39.7
Biraz	77	36.0
Oldukça	29	13.6
Tümüyle	23	10.7

Araştırmaya katılan ergenlerin **Öfkesi burnunda bir insanım** cümlesine %39.7'si hiç, %36.0'ı biraz, %13.6'sı oldukça, %10.7'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 19. Başkaların hataları beni yavaşlatınca kızarım.

	<i>N</i>	%
Hiç	29	13.6
Biraz	77	36.0
Oldukça	62	29.0
Tümüyle	46	21.5

Araştırmaya katılan ergenlerin **Başkaların hataları beni yavaşlatınca kızarım** cümlesine %13.6'sı hiç, %36.0'ı biraz, %29.0'ı oldukça, %21.5'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 20. Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkar.

	<i>N</i>	%
Hiç	71	33.2
Biraz	65	30.4
Oldukça	40	18.7
Tümüyle	38	17.8

Araştırmaya katılan ergenlerin **Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkar** cümlesine %33.2'si hiç, %30.4'ü biraz, %18.7'si oldukça, %17.8'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 21. Öfkelenince kontrolümü kaybederim.

	<i>N</i>	%
Hiç	73	34.1
Biraz	58	27.1
Oldukça	35	16.4
Tümüyle	48	22.4

Araştırmaya katılan ergenlerin **öfkelenince kontrolümü kaybederim** cümlesine %34.1'i hiç, %27.1'i biraz, %16.4'ü oldukça, %22.4'ü ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 22.Öfkelenildiğimde ağızma geleni söylerim

	<i>N</i>	%
Hiç	57	26.6
Biraz	82	38.3
Oldukça	36	16.8
Tümüyle	39	18.2

Araştırmaya katılan ergenlerin **öfkelenildiğimde ağızma geleni söylerim** cümlesine %26.6'sı hiç, %38.3'ü biraz, %16.8'i oldukça, %18.2'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 23. Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.

	<i>N</i>	%
Hiç	35	16.4
Biraz	63	29.4
Oldukça	50	23.4
Tümüyle	66	30.8

Araştırmaya katılan ergenlerin **Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir** cümlesine %16.4'ü hiç, %29.4'ü biraz, %23.4'ü oldukça, %30.8'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 24. Engellendiğimde içimden birilerine vurmak gelir

	<i>N</i>	%
Hiç	71	33.2
Biraz	56	26.2
Oldukça	38	17.8
Tümüyle	49	22.9

Araştırmaya katılan ergenlerin **engellendiğimde içimden birilerine vurmak gelir** cümlesine %33.2'si hiç, %26.2'si biraz, %17.8'i oldukça, %22.9'u ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 25. Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim

	<i>N</i>	%
Hiç	32	15.0
Biraz	83	38.8
Oldukça	34	15.9
Tümüyle	65	30.4

Araştırmaya katılan ergenlerin **Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim** cümlesine %15.0'ı hiç, %38.8'i biraz, %15.9'u oldukça, %30.4'ü ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 26. Öfkemi kontrol ederim

	<i>N</i>	%
Hiç	26	12.1
Biraz	83	38.8
Oldukça	62	29.0
Tümüyle	43	20.1

Araştırmaya katılan ergenlerin **Öfkemi kontrol ederim** cümlesine %12.1'ı hiç, %38.8'i biraz, %29.0'ı oldukça, %20.1'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 27. Kızgınlığımı gösteririm

	<i>N</i>	%
Hiç	24	11.2
Biraz	81	37.9
Oldukça	65	30.4
Tümüyle	44	20.6

Araştırmaya katılan ergenlerin **Kızgınlığımı gösteririm** cümlesine %11.2'si hiç, %37.9'u biraz, %30.4'ü oldukça, %20.6'sı ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 28. Öfkemi içime atarım

	N	%
Hiç	72	33.6
Biraz	96	44.9
Oldukça	33	15.4
Tümüyle	13	6.1

Araştırmaya katılan ergenlerin **Öfkemi içime atarım** cümlesine %33.6'sı hiç, %44.9'u biraz, %15.4'ü oldukça, %6.1'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 29. Başkalarına karşı sabırlıyım

	N	%
Hiç	28	13.1
Biraz	75	35.0
Oldukça	63	29.4
Tümüyle	47	22.0

Araştırmaya katılan ergenlerin **Başkalarına karşı sabırlıyım** cümlesine %13.1'i hiç, %35.0'ı biraz, %29.4'ü oldukça, %22.0'ı ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 30. Somurtur ya da surat asarım

	N	%
Hiç	75	35.0
Biraz	74	34.6
Oldukça	34	15.9
Tümüyle	31	14.5

Araştırmaya katılan ergenlerin **Somurtur ya da surat asarım** cümlesine %35.0'ı hiç, %34.6'sı biraz, %15.9'u oldukça, %14.5'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 31.İnsanlardan uzak dururum

	<i>N</i>	%
Hiç	132	61.7
Biraz	55	25.7
Oldukça	14	6.5
Tümüyle	13	6.1

Araştırmaya katılan ergenlerin ***İnsanlardan uzak dururum***

cümlesine %61.7'si hiç, %25.7'si biraz, %6.5'i oldukça, %6.1'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 32.Başkalarına iğneli sözler söylerim

	<i>N</i>	%
Hiç	79	36.9
Biraz	75	35.0
Oldukça	39	18.2
Tümüyle	21	9.2

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Başkalarına iğneli sözler söylerim***

cümlesine %36.9'u hiç, %35.0'ı biraz, %18.2'si oldukça, %9.2'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 33.Soğukkanlılığımı korurum

	<i>N</i>	%
Hiç	35	16.4
Biraz	67	31.3
Oldukça	63	29.4
Tümüyle	49	22.9

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Soğukkanlılığımı korurum*** cümlesine %16.4'ü hiç, %31.3'ü biraz, %29.4'ü oldukça, %22.9'u ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 34.Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım

	<i>N</i>	%
Hiç	79	36.9
Biraz	63	29.4
Oldukça	38	17.8
Tümüyle	34	15.9

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım*** cümlesine %36.9'u hiç, %29.4'ü biraz, %17.8'i oldukça, %15.9'u ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 35.İçin için köpürürüm ama göstermem

	<i>N</i>	%
Hiç	66	30.8
Biraz	88	41.1
Oldukça	30	14.0
Tümüyle	30	14.1

Araştırmaya katılan ergenlerin ***İçin için köpürürüm ama göstermem*** cümlesine %30.8'i hiç, %41.1'i biraz, %14.0'ı oldukça, %14.1'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 36.Davranışlarımı kontrol ederim

	<i>N</i>	%
Hiç	27	12.6
Biraz	60	28.0
Oldukça	62	29.0
Tümüyle	65	30.4

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Davranışlarımı kontrol ederim*** cümlesine %12.6'sı hiç, %28.0'i biraz, %29.0'u oldukça, %30.4'ü ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 37.Başkalarıyla tartışırım

	<i>N</i>	%
Hiç	52	24.3
Biraz	83	38.8
Oldukça	58	27.1
Tümüyle	21	9.8

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Başkalarıyla tartışırım*** cümlesine %24.3'ü hiç, %38.8'i biraz, %27.1'i oldukça, %9.8'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 38.İçimde kimseye söyleyemediğim kinler beslerim

	<i>N</i>	%
Hiç	107	50.0
Biraz	50	23.4
Oldukça	38	17.8
Tümüyle	19	8.9

Araştırmaya katılan ergenlerin ***İçimde kimseye söyleyemediğim kinler beslerim*** cümlesine %50.0'ı hiç, %23.4'ü biraz, %17.8'i oldukça, %8.9'u ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 39.Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım

	<i>N</i>	%
Hiç	71	33.2
Biraz	75	35.0
Oldukça	37	17.3
Tümüyle	31	14.5

Araştırmaya katılan ergenlerin **Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım** cümlesine %33.2'si hiç, %35.0'i biraz, %17.3'ü oldukça, %14.5'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 40.Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim

	<i>N</i>	%
Hiç	53	24.8
Biraz	71	33.2
Oldukça	54	25.2
Tümüyle	36	16.8

Araştırmaya katılan ergenlerin **Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim** cümlesine %24.8'ı hiç, %33.2'si biraz, %25.2'si oldukça, %16.8'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 41.Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm

	<i>N</i>	%
Hiç	127	59.3
Biraz	54	25.2
Oldukça	19	8.9
Tümüyle	14	6.5

Araştırmaya katılan ergenlerin **Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm** cümlesine %59.3'ü hiç, %25.2'si biraz, %8.9'u oldukça, %6.5'i ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 42.Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir.

	<i>N</i>	%
Hiç	64	29.9
Biraz	67	31.3
Oldukça	42	19.6
Tümüyle	41	19.2

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir*** cümlesine %29.9'u hiç, %31.3'ü biraz, %19.6'sı oldukça, %19.2'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 43.Çoğu kimseye kıyasla daha erken sakinleşirim

	<i>N</i>	%
Hiç	61	28.5
Biraz	70	32.7
Oldukça	56	26.2
Tümüyle	27	12.6

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Çoğu kimseye kıyasla daha erken sakinleşirim*** cümlesine %28.5'i hiç, %32.7'si biraz, %26.2'si oldukça, %12.6'sı ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 44.Kötü şeyler söylerim

	<i>N</i>	%
Hiç	84	39.3
Biraz	69	32.2
Oldukça	36	16.8
Tümüyle	25	11.7

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Kötü şeyler söylerim*** cümlesine %39.3'ü hiç, %32.2'si biraz, %16.8'i oldukça, %11.7'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 45.Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım

	<i>N</i>	%
Hiç	42	19.5
Biraz	49	22.9
Oldukça	68	31.8
Tümüyle	55	25.7

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım*** cümlesine %19.5'i hiç, %22.9'u biraz, %31.8'i oldukça, %25.7'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 46.İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim

	<i>N</i>	%
Hiç	61	28.5
Biraz	72	33.6
Oldukça	42	19.6
Tümüyle	39	18.2

Araştırmaya katılan ergenlerin ***İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim*** cümlesine %28.5'ı hiç, %33.6'sı biraz, %19.6'sı oldukça, %18.2'si ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 47.Sinirlerime hakim olamam

	<i>N</i>	%
Hiç	81	37.9
Biraz	66	30.8
Oldukça	34	15.9
Tümüyle	33	15.4

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Sinirlerime hakim olamam*** cümlesine %37.9'u hiç, %30.8'i biraz, %15.9'u oldukça, %15.4'ü ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 48.Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim

	<i>N</i>	%
Hiç	38	17.8
Biraz	70	32.7
Oldukça	61	28.5
Tümüyle	45	21.0

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim*** cümlesine %17.8'i hiç, %32.7'si biraz, %28.5'i oldukça, %21.0'ı ise tümüyle yanıtını vermiştir.

Çizelge 49.Kızgınlık duygularımı kontrol ederim

	<i>N</i>	%
Hiç	41	19.2
Biraz	77	36.0
Oldukça	67	31.0
Tümüyle	29	13.6

Araştırmaya katılan ergenlerin ***Kızgınlık duygularımı kontrol ederim*** cümlesine %19.2'si hiç, %36.0'ı biraz, %31.0'ı oldukça, %13.6'sı ise tümüyle yanıtını vermiştir.

4.1.2. Çizelge 50. Ergenlerin Öfke Düzeylerine Yönelik Ortalama, Standart Sapma Puan Dağılımı

	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Mean</i>	<i>Std. Deviation</i>
1.Çabuk parlamım	214	1,00	4,00	2,28	,93
2.Kızgın mizaçlıyımdır	214	1,00	4,00	1,98	,85
3.Öfkesi burnunda bir insanım	214	1,00	4,00	1,95	,98
4.Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım	214	1,00	4,00	2,58	,97
5.Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkır	214	1,00	4,00	2,21	1,09
6.Öfkelenince kontrolümü kaybederim	214	1,00	4,00	2,27	1,15
7.Öfkeli olduğimde ağzıma geleni söylerim	214	1,00	4,00	2,26	1,04
8.Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir	214	1,00	4,00	2,68	1,07
9.Engellendiğimde içimde birilerine vurmak gelir	214	1,00	4,00	2,30	1,15
10.Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim	214	1,00	4,00	2,16	1,07

Çizelge 50’de araştırmaya katılan ergenlerin öfke düzeylerine ait elde edilen ortalama sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 50’de de görüldüğü gibi ergenlerin bazı maddelere “tümüyle”, bazı maddelere ise “hiç” ifadelerini vermişlerdir.

Ergenlerin “ oldukça” yanıtını verdiği maddeler şunlardır: “Çabuk parlamım ” ($\bar{x}= 2,28$), “Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım” ($\bar{x} = 2,58$), ve “Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir” şeklindedir.

Ergenlerin “biraz” yanıtını verdiği maddeler ise; “Kızgın mizaçlıyım” ($\bar{x} = 1,98$), “Öfkesi burnunda bir insanım” ($\bar{x} = 1,95$), “Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkır” ($\bar{x} = 2,21$), “Öfkelenince kontrolümü kaybederim” ($\bar{x} = 2,27$), “Öfkelendiğimde ağzıma geleni söylerim” ($\bar{x} = 2,26$), “Engellendiğimde içimde birilerine vurmak gelir” ($\bar{x} = 2,30$), ve “Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılına dönerim” ($\bar{x} = 2,16$), şeklinde sıralanmıştır.

Çizelge 51. Ergenlerin saldırganlık düzeylerine yönelik ortalama, standart sapma puan dağılımı

	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Mean</i>	<i>Std. Deviation</i>
1.Öfkemi kontrol ederim	214	1,00	4,00	2,57	,94
2.Kızgınlığımı gösteririm	214	1,00	4,00	2,60	,93
3.Öfkemi içime atarım	214	1,00	4,00	1,93	,85
4.Başkalarına karşı sabırlıyım	214	1,00	4,00	2,59	,97
5.Somurtur ya da surat asarım	214	1,00	4,00	2,09	1,04
6.İnsanlardan uzak dururum	214	1,00	4,00	1,57	,86
7.Başkalarına iğneli sözler söylerim	214	1,00	4,00	2,00	,97
8.Soğuk kanlılığımı korurum	214	1,00	4,00	2,58	1,01
9.Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım	214	1,00	4,00	2,12	1,08
10.İçin için köpürürüm ama göstermem	214	1,00	4,00	2,10	,99
11.Davranışlarımı kontrol ederim	214	1,00	4,00	2,77	1,02
12.Başkalarıyla tartışırım	214	1,00	4,00	2,22	,92
13.İçimde, kimseye söyleyemediğim kinler beslerim	214	1,00	4,00	1,85	1,00
14.Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım	214	1,00	4,00	2,13	1,03
15.Öfkem	214	1,00	4,00	2,34	1,03

kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim					
16.Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm	214	1,00	4,00	1,62	,89
17.Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir	214	1,00	4,00	2,28	1,09
18.Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim	214	1,00	4,00	2,22	1,00
19.Kötü şeyler söylerim	214	1,00	4,00	2,00	1,01
20.Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım	214	1,00	4,00	2,63	1,06
21.İçimde insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim	214	1,00	4,00	2,27	1,06
22.Sinirlerime hakim olamam	214	1,00	4,00	2,08	1,07
23.Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim	214	1,00	4,00	2,52	1,01
24.Kızgınlık duygularımı kontrol ederim	214	1,00	4,00	2,39	,94

Çizelge 51’de araştırmaya katılan ergenlerin saldırganlık düzeylerinden elde edilen ortalama sonuçlarına yer verilmiştir. Çizelge 51’de de görüldüğü gibi ergenler bazı maddelere “tümüyle”, bazı maddelere ise “hiç” ifadelerini vermişlerdir.

Ergenlerin “ oldukça” yanıtını verdiği maddeler şunlardır: “Öfkemi kontrol ederim” ($\bar{x}$ = 2,57), “Kızgınlığımı gösteririm” ($\bar{x}$ = 2,60), “Başkalarına karşı sabırlıyım” ($\bar{x}$ = 2,59), “Soğuk kanlılığımı korurum” ($\bar{x}$ = 2,58), “Davranışlarımı kontrol ederim” ($\bar{x}$ = 2,77), “Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım” ($\bar{x}$ = 2,63), ve “Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim” ($\bar{x}$ = 2,52) şeklindedir.

Ergenlerin “biraz” yanıtını verdiği maddeler ise; “Öfkemi içime atarım” ($\bar{x}$ = 1,93), “Somurtur ya da surat asarım” ($\bar{x}$ = 2,09), “Başkalarına iğneli sözler söylerim” ($\bar{x}$ = 2,00), “Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım” ($\bar{x}$ = 2,12), “İçin için köpürürüm ama göstermem” ($\bar{x}$ = 2,10), “Başkalarıyla tartışırım” ($\bar{x}$ = 2,22), “İçimde, kimseye

söyleyemediğim kinler beslerim" ($\bar{x} = 1,85$), "Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım" ($\bar{x} = 2,13$), "Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim" ($\bar{x} = 2,34$), "Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir" ($\bar{x} = 2,28$), "Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim" ($\bar{x} = 2,22$), "Kötü şeyler söylerim" ($\bar{x} = 2,00$), "İçimde insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim" ($\bar{x} = 2,27$), "Sinirlerime hakim olamam" ($\bar{x} = 2,08$) ve "Kızgınlık duygularımı kontrol ederim" ($\bar{x} = 2,39$), şeklinde sıralanmıştır.

Ergenlerin "hiç" yanıtını verdiği maddeler ise; "İnsanlardan uzak dururum" ($\bar{x} = 1,57$) ve "Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm" ($\bar{x} = 1,62$) şeklinde tamamlanmıştır.

4.2.1. Ergenlerde Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkeni ile ilişkisinde anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için t-testi Analizi yapılmıştır. Yapılan t-testinin sonuçları Çizelge 52'de verilmiştir.

Çizelge 52. Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Cinsiyetlerine İlişkin T-Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	SS	t	Sd	p	Açıklama
Kız	96	76.07	12.42	.689	212	.487	
Erkek	118	77.31	13.62				P>0.05 Fark Anlamsız

Çizelge 52'de görüldüğü gibi kız ergenlerin ortalaması ($\bar{X}=76.07$, $SS= 12.42$) olup, erkek ergenlerin ortalaması da ($\bar{X}=77.31$, $SS=13.62$)'dir. Bu bulgular kız ergenlerin ortalama puanlarının erkek ergenlerin ortalama puanlarından daha düşük olduğunu göstermektedir. Elde edilen verilerden kız ve erkek ergenler arasında anlamsız bir fark olduğu görülmektedir ($t=.689= P>0.05$).

2.2 .Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Öğrenim Gördükleri Okullarla İlgili Veriler

Ergenlerin öğrenim gördükleri okullarla, öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 53'de verilmiştir.

Çizelge 53. Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Puanların Anova Sonuçları

	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Açıklama
Haydarpaşa Ticaret Lisesi (1)	55	74.78	12.54	2.764	.029	*1-3
Lefkoşa Türk Lisesi (2)	18	79.66	8.16			*4-5 *4-3 *5-3
Yakın Doğu Koleji (3)	50	81.36	13.15			Fark anlamlı
Sedat Simavi Endüstri ve Meslek Lisesi (4)	48	74.00	14.27			
Levent Kolej (5)	43	75.79	12.83			

Çizelge 53'de görüldüğü gibi, ergenlerin öğrenim gördüğü okullara göre puan ortalamaları ;Haydarpaşa Ticaret Lisesinde öğrenim gören ergenlerin ($\bar{X} = 74.78$, $SS= 12.54$), Lefkoşa Türk Lisesinde öğrenim gören ergenlerin ($\bar{X} = 79.66$, $SS=8.16$), Yakın Doğu Kolejinde öğrenim gören ergenlerin ($\bar{X} = 81.36$, $SS=13.15$), Sedat Simavi Endüstri ve Meslek Lisesinde öğrenim gören ergenlerin ($\bar{X} =74.00$, $SS=14.27$), Leven Kolejinde öğrenim gören ergenlerin ise ($\bar{X} = 75.79$, $SS=12.83$)'tür.

Farklı okullara devam eden ergenler arasında anlamlı bir fark vardır ($F=2.764$, $p<.005$).

Çizelge 53'de görüldüğü gibi, okullar arasında anlamlı bir fark vardır. Gruplar arası farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, Haydarpaşa Ticaret Lisesi (1), ile Yakın Doğu Koleji(3), arasında, Sedat Simavi(4) ile Levent Koleji(5) arasında, Sedat Simavi(4) ile Yakın Doğu Koleji(3), arasında Levent Koleji(5) ile Yakın Doğu Koleji (3) anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($f=2.764$, $P<0.05$).

En düşük öfke ve saldırganlık düzeyinin meslek okulları olan Haydarpaşa ve Sedat Simavi Endüstri ve Meslek lisesinde olduğu, en yüksek ise özel bir kolej olan Yakın Doğu Koleji'nde bulunması, bilgisayar kullanma ve sahip olma derecelerinin ve Sosyal Ekonomik Statünün etkili olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu konuda elimizde bir veri bulunmamaktadır.

Bu farkları yaratan etmenlerin neler olduğu konusunda ayrı bir çalışma yapmak uygun olacaktır.

2.3 . Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Yaşlarıyla İlgili Veriler

Ergenlerin yaşları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 54'te verilmiştir.

Çizelge 54. Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Yaşlarına Göre Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
16 yaş(1)	79	75.15	12.96	.631	.641	
17 yaş (2)	62	79.66	9.96			P>.005
18 yaş (3)	23	81.36	18.12			Fark
						anlamsız
19 yaş (4)	5	74.00	6.09			
15 yaş (5)	45	75.79	14.67			

Çizelge 54'de görüldüğü gibi, ergenlerin yaşlarına göre puan ortalamaları, 16 yaşında olan ergenlerin ($\bar{X} = 75.15$, $SS= 12.96$), 17 yaşında olan ergenlerin ($\bar{X} = 79.66$, $SS=9.96$), 18 yaşındaki ergenlerin ($\bar{X} = 81.36$, $SS=18.12$), 19 yaşında olan ergenlerin ($\bar{X} = 74.00$, $SS=6.09$), 15 yaşında olan ergenlerin ise ($\bar{X} = 75.79$, $SS=14.67$)'dir.

Farklı yaşlarda olan ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($F=.631$, $p>.005$). Çizelge 49'da görüldüğü gibi, yaşlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

Ergenlerin yaşları arttıkça öfke ve saldırganlık düzeylerinin artmadığı görülmektedir.

2.3 .Ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeyleriyle Evlerinde bilgisayar olup olmaması ile ilgili veriler

Ergenlerin evlerinde bilgisayar olup olmaması ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için T-testi Analizi yapılmıştır. Yapılan T-testi Analizinin sonuçları Çizelge 55'te verilmiştir.

Çizelge 55.Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Evlerinde Bilgisayar Olup Olmamasına İlişkin T-Testi Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>	Açıklama
Evet	203	77.02	13.08	1.288	212	.199	
Hayır	11	71.81	12.62				P>0.05 Fark Anlamsız

Çizelge 55'te görüldüğü gibi evlerinde bilgisayar olan ergenlerin ortalaması ($\bar{X}=77.02$, $SS= 13.08$) olup, evlerinde bilgisayar olmayan ergenlerin ortalaması da ($\bar{X}=71.81$, $SS=12.62$)'dir. Elde edilen verilerden bilgisayar kullanım tür ve sıklığının öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide evlerinde bilgisayar olan ve olmayan ergenlerin arasında anlamsız bir fark olduğu görülmektedir ($t=1.288= P>0.05$).

Bundan dolayı, velilere evde bilgisayar olmasının ve kullanımı yaygınlaşan daha bilinçli çalışmaların yapılması hakkında bilgilerin verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

2.4 . Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkide Bilgisayar Oyunu Oynayıp Oynamamalarına İlişkin Veriler

Ergenlerin bilgisayar oyunu oynayıp oynamaması öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için T-testi analizi yapılmıştır. Yapılan T-testi Analizinin sonuçları Çizelge 56'da verilmiştir.

Çizelge 56. Ergenlerin Bilgisayar Oyunu Oynamaları ile Öfke ve Saldırganlık Düzeylerine İlişkin T-Testi Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
Evet	183	76.88	13.29	.348	212	.728	
Hayır	31	76.00	11.89				P>0.05 Fark Anlamsız

Çizelge 56'da görüldüğü gibi bilgisayar oyunu oynayan ergenlerin ortalaması ($\bar{X}$ =76.88 ,SS= 13.29) olup, bilgisayar oyunu oynamayan ergenlerin ortalaması da ($\bar{X}$ =76.00 , SS=11.89)'dir. Elde edilen verilerden bilgisayar oyunu oynayan ile oynamayan ergenler arasında anlamsız bir fark olduğu görülmektedir (t =.348= $P>0.05$).

Bilgisayar oyunu oynayan ergenlerin, ne tür bilgisayar oyunları oynadıkları zaman fark olabileceğine bakılması ve bu tür çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

2.3 . Ergenlerin Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri ile Bilgisayar Oyununu Nerde Oynadıklarına Ait Veriler

Ergenlerin Bilgisayar oyununu nerde oynadıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 57’de verilmiştir.

Çizelge 57. Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Nerde Oynadıkları ile İlgili Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
Evde(1)	130	76.04	12.82	1	.193	
				.591		
Hem Evde Hem de İnternet Kafede (2)	74	78.76	13.29			P>.005
İnternet kafede (3)	10	74.10	13.70			Fark anlamsız

Çizelge 57’de görüldüğü gibi, ergenlerin bilgisayar oyununu nerde oynadıklarına göre puan ortalamaları, evde oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 76.04$, $SS=12.82$), Hem evde hem de internet kafede oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 78.76$, $SS=13.29$), internet kafede oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 74.10$, $SS=13.70$)’dir.

Bilgisayar oyununu farklı yerlerde oynayan ergenler arasında öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($F=1.591$, $p>.005$).

Ergenlerin bilgisayar oyunlarını nerde oynadıklarının önemli olmadığı düşünülmektedir.

2.4 . Ergenlerin Evlerindeki Bilgisayarlarda Bir Haftada Ortalama Kaç Saat Bilgisayar Oyunu Oynadıkları ile Öfke ve Saldırganlık Düzeylerine (Bu soruyu evinde bilgisayar oyunu oynayanlar cevaplasın) Ait Veriler

Ergenlerin Bilgisayar oyununu evlerinde bir hafta içerisinde ortalama kaç saat oynadıkları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 58’de verilmiştir.

Çizelge 58. Evinde Bilgisayar Olan Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Bir Haftada Kaç Saat Oynadıkları ile Öfke ve Saldırganlık Düzeylerine Ait Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
0-3 saat(1)	122	76.13	12.39	.401	.848	
4-7 saat (2)	34	76.08	12.41			P>.005
8-11 saat (3)	13	76.76	11.45			
12- 15 saat (4)	11	81.00	18.80			
	3	79.66	19.73			Fark
16-19 saat (5)						anlamsız
	31	78.16	14.75			
20 ve üzeri (6)						

Çizelge 58'de görüldüğü gibi, ergenlerin bilgisayar oyununu bir haftada ortalama kaç saat oynadıklarına göre puan ortalamaları, 0-3 saat arası oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 76.13$, $SS = 12.39$), 4-7 saat arası oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 76.08$, $SS = 12.41$), 8-11 saat arası oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 76.76$, $SS = 11.45$), 12-15 saat arası oynayan ergenlerin ortalamaları ($\bar{X} = 81.00$, $SS = 18.80$), 16-19 saat arası oynayan ergenlerin ortalamaları ($\bar{X} = 79.66$, $SS = 19.73$), 20 saat ve üzeri oynayanların ise ($\bar{X} = 78.16$, $SS = 14.75$),'dir.

Ergenlerin evlerindeki bilgisayarlarda bir haftada ortalama bilgisayar oyunu oynama saatleri arası ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($F = .401$, $p > .005$).

Bilgisayarı ne derecede etkin, verimli kullanacağımız konusunda ailelerin uzman kişiler tarafından bilgilendirilmesi düşünülmektedir.

2.5 . Ergenlerin İnternet Kafede Bir Haftada Ortalama Kaç Saat Bilgisayar Oyunu Oynadıkları ile Öfke ve Saldırganlık Düzeylerine (Bu soruyu internet kafede bilgisayar oyunu oynayanlar cevaplasın) Ait Veriler

Ergenlerin Bilgisayar oyununu internet kafede bir hafta içerisinde ortalama kaç saat oynadıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 59'de verilmiştir.

Çizelge 59. Ergenlerin Bilgisayar Oyununu Bir haftada (internet kafede) kaç saat Oynadıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine etkisine ait Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
0-3 saat(1)	157	76.38	13.17	1.025	.396	
4-7 saat (2)	39	77.15	10.76			P>.005
8-11 saat (3)	10	74.40	13.45			
12- 15 saat (4)		-	-			
	2	80.50	33.23			Fark
16-19 saat (5)						anlamsız
	6	86.66	17.50			
20 ve üzeri (6)						

Çizelge 59'da görüldüğü gibi, ergenlerin bilgisayar oyununu internet kafede oynadıklarına göre puan ortalamaları, 0-3 saat arası ($\bar{X} = 76.38$, $SS= 13.17$), 4-7 saat arasında oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 77.15$, $SS=10.76$), 8-11 saat arasında oynayan ergenlerin ($\bar{X} = 74.40$, $SS=13.45$), 16-19 saat arasında oynayan ergenlerin ortalamaları ($\bar{X} = 80.50$, $SS=33.23$) 20 saat ve üzeri ($\bar{X} = 86.66$, $SS=17.50$)'dir.

Bilgisayar oyununu internet kafede oynayan ergenlerin haftalık ortalama oynama saatleri ile bilgisayar kullanım tür ve sıklığının öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($F=1.025$, $p>.005$).

Toplumumuzda hergün için daha fazla yaygınlaşan, gençlerin sürekli olarak gittiği ve mekan haline getirdikleri İnternet kafelerde, ne tür bilgisayar oyunları oynadıklarıyla ilgili araştırmalar, kafelerde denetim kontrolü altında yapılması düşünülmektedir.

2.6 . Ergenlerin Bilgisayarlarda Oynadığı İlk Üç Bilgisayar Oyunu ile Öfke ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki ile İlgili Veriler

Ergenlerin Bilgisayar oyununları arasında spor ve yarış oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 60'da verilmiştir.

Çizelge 60. Ergenlerin Spor ve Yarış Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine Göre Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
Her zaman(1)	72	77.09	11.98	.043	.988	
Sık sık (2)	57	76.90	14.13			P>.005
Arasıra (3)	67	76.32	13.27			Fark
						anlamsız
Hiç (4)	23	76.60	14.13			

Çizelge 60'da da görüldüğü gibi ergenlerde spor ve yarış oyunlarını her zaman oynayanların ortalamaları ($\bar{X}$ = 77.09, *SS*=11.98), sık sık oynayanların ortalamaları ($\bar{X}$ = 76.90, *SS*=14.13), arasıra oynayanların ortalamaları ($\bar{X}$ = 76.32, *SS*=13.27), hiç oynamayanların ortalamaları ise ($\bar{X}$ = 76.60, *SS*=14.13)'tür. Ergenlerin bu oyunları oynama sıklıkları arasında anlamlı bir fark yoktur (*F*=.043=*p*>.005)

Ergenlerin Bilgisayar oyunları arasında Macera oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 61'de verilmiştir.

Çizelge 61. Ergenlerin Macera Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine Göre Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
Her zaman(1)	41	78.12	13.86	1.061	.366	
Sık sık (2)	85	78.07	13.29			P>.005
Arasıra (3)	59	74.74	12.67			Fark
						anlamsız
Hiç (4)	29	75.06	12.01			

Çizelge 61'de görüldüğü gibi ergenlerden macera oyunlarını her zaman oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 78.12$, $SS=13.86$), sık sık oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 78.07$, $SS=13.29$), arasıra oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 74.74$, $SS=12.67$), hiç oynamayanların ortalamaları ise ($\bar{X} = 75.06$, $SS=12.01$)'tür. Ergenlerin bu oyunları oynama sıklıkları arasında anlamlı bir fark yoktur ($F=1.061=p>.005$)

Ergenlerin Bilgisayar oyununları arasında Savaş ve Strateji oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 62'de verilmiştir.

Çizelge 62. Ergenlerin Savaş ve Strateji Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine Ait Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Açıklama</i>
Her zaman(1)	47	77.04	13.81	.989	.399	
Sık sık (2)	42	75.11	12.61			P>.005
Arasıra (3)	33	80.06	11.53			Fark
						anlamsız
Hiç (4)	92	76.17	13.41			

Çizelge 62'de görüldüğü gibi ergenlerden savaş ve strateji oyunlarını her zaman oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 77.04$, $SS=13.81$), sık sık oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 75.11$, $SS=12.61$), arasıra oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 80.06$, $SS=11.53$), hiç oynamayanların ortalamaları ise ($\bar{X} = 76.17$, $SS=13.41$)'tür. Ergenlerin bu oyunları oynama sıklıkları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($F=.989=p>.005$).

Ergenlerin Bilgisayar oyunlarını arasında Zeka Mantık oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 63'de verilmiştir.

Çizelge 63. Ergenlerin Zeka Mantık Oyunlarını Oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Açıklama</i>
Her zaman(1)	54	74.75	13.23	.989	.399	
Sık sık (2)	38	75.84	11.57			P>.005
Arasıra (3)	54	75.35	14.02			Fark
Hiç (4)	68	78.38	13.00			anlamsız

Çizelge 63'de görüldüğü gibi ergenlerden zeka mantık oyunlarını her zaman oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 74.75$, $SS=13.23$), sık sık oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 75.84$, $SS=11.57$), arasıra oynayanların ortalamaları ($\bar{X} = 75.35$, $SS=14.02$), hiç oynamayanların ortalamaları ise ($\bar{X} = 78.38$, $SS=13.00$)'dir. Ergenlerin bu oyunları oynama sıklıkları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($F=.989=p>.005$).

Bu bölümlerde farkın olmadığı görülmektedir. Ancak diğer oyun türlerine bakılması ve bunların daha da çeşitlendirilip, denetimli kullanılması gerekmektedir.

2.5 . Ergenlerin Bir Haftada Toplam Bilgisayar Kullanma Süreleri ile Öfke ve Saldırganlık Düzeylerine Ait Veriler

Ergenlerin bir hafta içerisinde toplam kaç saat bilgisayar kullandıkları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Varyans Analizinin sonuçları Çizelge 64'de verilmiştir.

Çizelge 64. Ergenlerin Bir haftada toplam kaç saat bilgisayar kullandıkları ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili Puanların Anova Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Açıklama</i>
0-3 saat(1)	31	76.74	16.22	1.712	.133	
4-7 saat (2)	43	74.65	11.98			P<.005
8-11 saat (3)	35	73.65	11.57			*2-5
						*3-5
						arasında
12- 15 saat (4)	33	79.51	12.92			
	7	86.28	19.66			Fark
16-19 saat (5)						anlamlı
	65	77.40	11.76			
20 ve üzeri (6)						

Çizelge 64'de görüldüğü gibi, ergenlerin bir haftada toplam kaç saat bilgisayar kullanmalarına göre puan ortalamaları, 0-3 saat arası ($\bar{X} = 76.74$, $SS= 16.22$), 4-7 saat arasında kullanan ergenlerin ($\bar{X} = 74.65$, $SS=11.98$), 8-11 saat arasında kullanan ergenlerin ortalaması ($\bar{X} = 73.65$, $SS=11.57$), 12-15 saat arasında kullanan ergenlerin ortalaması ($\bar{X} = 79.51$, $SS=12.92$), 16-19 saat arasında kullanan ergenlerin ortalamaları ($\bar{X} = 86.28$, $SS=19.66$), 20 saat ve üzeri ($\bar{X} = 77.40$,

SS=11.76)'dir.Yukarda da görüleceği gibi ergenlerin bilgisayar kullanma saatleri arasında anlamlı bir fark vardır ($F=1.712=p<.005$).

Çizelge 64'te görüldüğü gibi, ergenlerin haftalık bilgisayar kullanma saatleri ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır. Gruplar arası farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, 4-7 saat arası bilgisayar kullanan ergenler ile 16-19 saat kullanan ergenler arasında anlamlı bir fark olduğu, 8-11 saat arası bilgisayar kullanan ergenler ile 16-19 saat kullanan ergenlerin arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır.

Burada görüldüğü gibi bilgisayarı ne kadar çok kullandığı öfke ve saldırganlığı arttırmıyor.Çocukların bilgisayarda ne yaptıklarıyla, hangi amaçla kullanıldığı ve doğru amaçla kullanılırsa daha etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ancak öğrencilere aşırı bilgisayar oynamanın ve internet kullanmanın zararları konusunda uzman kişiler tarafından bilgilendirici seminerler verilebilir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma sonuçlarının genel bir değerlendirmesi yapılmış ve bu değerlendirmeler sonucunda hem uygulamaya hem de ileride bu alanda yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

5.1. Sonuç

1. Farklı okullara devam eden ergenler arasında anlamlı bir fark vardır ($F=2.764$, $p<.005$). Haydarpaşa Ticaret Lisesi (1), ile Yakın Doğu Koleji(3), arasında, Sedat Simavi(4) ile Levent Koleji(5) arasında, Sedat Simavi(4) ile Yakın Doğu Koleji(3), arasında Levent Koleji(5) ile Yakın Doğu Koleji (3) anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($f=2.764$, $P<0.05$).
2. Farklı yaşlarda olan ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($F=.631$, $p>.005$).
3. Kız ve erkek ergenler arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t=.689$ = $P>0.05$).
4. Elde edilen verilerden bilgisayar kullanım tür ve sıklığının öfke ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide evlerinde bilgisayar olan ve olmayan ergenlerin arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t=1.288$ = $P>0.05$).
5. Bilgisayar oyunu oynayan ile oynamayan ergenler arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t=.348$ = $P>0.05$).
6. Bilgisayar oyununu farklı yerlerde oynayan ergenler arasında öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($F=1.591$, $p>.005$).
7. Ergenlerin evlerindeki bilgisayarlarda bir haftada ortalama bilgisayar oyunu oynama saatleri arası ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.
8. Bilgisayar oyununu internet kafede oynayan ergenlerin haftalık ortalama oynama saatleri ile bilgisayar kullanım tür ve sıklığının öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.
9. Ergenlerin Bilgisayar oyununları arasında spor ve yarış oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir fark çıkmamıştır. Ergenlerin Bilgisayar oyununları arasında Savaş ve Strateji oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olmadığı,

Ergenlerin Bilgisayar oyununları arasında Zeka Mantık oyunlarını oynama sıklıkları ile öfke ve saldırganlık düzeylerine ilişkin anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir.

10. Ergenlerin haftalık bilgisayar kullanma saatleri ile öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır. Bu fark, , 4-7 saat arası bilgisayar kullanan ergenler ile 16-19 saat kullanan ergenler arasında anlamlı bir fark olduğu, 8-11 saat arasında bilgisayar kullanan ergenler ile 16-19 saat kullanan ergenlerin arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır.

5.2. Öneriler

Uygulamaya ve Araştırmaya yönelik olarak gruplandırılmıştır ve maddeler halinde verilmiştir. Her önerinin hangi alt probleme ait olduğu öneri sonunda belirtilmiştir.

5.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. İnternet ve bilgisayar oyunlarının içerikleri ve sonuçları hakkında fazla bilgi sahibi olmadığı düşünülen velilere bilgilendirme toplantıları düzenlenerek, evde kullanımı yaygınlaşan bilgisayar kullanımının daha bilinçli yapılması çalışmalarına katkıda bulunulabilir.(alt problem no: alt problem no:5)

2. Eğitim içerikli bilgisayar oyunlarını teşvik edici çalışmalar yapılabilir.(alt problem no:10)

3. Okul Psikolojik danışmanları öfke kontrolü programları ile grup rehberliği çalışmaları yapabilirler.(alt problem no: 1)

4. Öğrencilere, aşırı bilgisayar oynamanın ve internet kullanmanın zararları konusunda bilgilendirici seminerler verilebilir.(alt problem no: 11)

5.2.2 Araştırmalara Yönelik Çalışmalar

1. Bilgisayar oyunu oynamak ve aşırı internet kullanımının gençlerde yarattığı sosyal durumları araştırabilmek amacıyla geniş çalışmalara yer verilebilir. Böylelikle ileride bu tarz öğrencilerin bulunduğu sosyal ortamın bilinmesi, gelecekteki eğitim-öğretim çalışmalarında yol gösterici olabilir.(alt problem no:11)
2. Bu araştırmanın kapsamına alınmayan gençlerin internette pornografik yayın ve kumar amaçlı sitelere girmelerinin yarattığı kişilik durumunun incelenmesi ve günümüz ergenlerinin ne kadar bu tarz siteleri ziyaret ettiği belirlenmesi amacıyla araştırmalar yapılabilir. Araştırma sonuçları kafelerde denetim çalışmalarında kullanılabilir.(alt problem no:10)
3. Araştırma yapılırken günümüzde çok yaygınlaşan çevrim içi oyun türlerinin etkileri ile ilgili araştırmalar yapılabilir.(alt problem no:10)
4. Bilgisayar oyunlarının saldırganlığa etkisi ile ilgili çalışmalara yer verilebilir.(alt problem no:6)
5. Bilgisayar kullanma sıklığı değil, bilgisayarı etkili kullanma önemli görüldüğünden ailelerin ve çocukların bu konuda bilgilendirilmesi.(alt problem no:11)

KAYNAKÇA

- Adams, G. R. (1973), 'Classroom aggression: Determinants, controlling mechanisms and guidelines for the implementation of a behavior modification program', *Psychology in the Schools*, 10 (2): 155–168.
- Adelman, R., McGee, P., Power, R., Hanson, C. (2005), "Reducing adolescent clients' anger in a residential substance abuse treatment facility", *Joint Commision Journal on Quality Patient Safety*, 31 (6): 325-7.
- Akgül, H. (2000), "Öfke denetimi eğitiminin ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin öfke denetimi becerilerine etkisi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akkoyun, F. (1998), *Transaksiyonel Analize Giriş*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Alantar, M. (1996), "Video oyunu oynayan ve oynamayan ergenlerin bazı kişilik özellikleri serbest zaman değerlendirme etkinliklerinin karşılaştırılması", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Alberti, R., Emmons, M. (1998), *Atılmanlık Hakkınızı Kullanın*, Çev: Katlan, S., Ankara: HYB Yayıncılık.
- Anderson, C.A. ve Ford, C.M. (1986), "Affect of the game player: Short-term effects of highly and mildly aggressive video games." *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12(4), 290-402.
- Anderson, J. C., Linden, W., Habra, M. E. (2005), 'The importance of examining blood pressure reactivity and recovery in anger provocation research', *International Journal of Psychophysiology*, 57 (3): 159–63.
- Anderson, Craig ve Bushman, Brad (2001), "Effects of Violent Video Games", A Meta-Analytic Review... *Psychological Science*, Sept., 2001, pp. 353-9.
- Anderson Ca. ve Dill Ke. (2000), "Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life." *J Personality Soc Psychol*, 78: 772-790.
- Arenofsky, J. (2001). Control Your Anger Before It Controls You. *Current Health*, 7, 612.
- Aronoff, J., Barclay, A. M., Stevenson, L. A. (1988), 'The recognition of threatening facial stimuli', *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (4): 647–655.
- Aydın, B. (2005), *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aytekin, H. (1999), 'Grup rehberliğinin ortaöğretimdeki öğrencilerin öfkeli ve saldırgan davranışlarının kontrolü üzerindeki etkisi', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Balaban, M. T. (1995), 'Affective influences on startle in five-month-old: reactions to facial expressions of emotion', *Child Development*, 66: 28–36.
- Balkaya, F. (2001), Öfke: Temel Boyutları, Nedenleri ve Sonuçları, *Türk Psikoloji Yazıları*, IV;7: 21–45.
- Baltaş, A., Baltaş, Z. (2004), *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baltaş, A. (2005), *Ekip Çalışması ve Liderlik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998). Aile içinde ve Toplumsal Alanda Şiddet. Ankara.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2000). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri (Seçilmiş 27 İl).
- Bayar, N. (1999). Ergenlerde Risk Alma Davranışı: İçtepisellik, Aile Yapısı ve Demografik Değişkenler Açısından Gelişimsel Bir İnceleme. Hacettepe Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Baygöl, E. (1997), 'Ergenin Öfke Tepkilerinin incelenmesi', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Beck, A. T., Weishaar, M. (1989), *Cognitive Therapy*, Ed: Freeman, A., Simon, K. M., Beutler. Comprehensive Handbook of Cognitive Therapy, Plenum Press, New York.
- Beck, A. T. (2005), *Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Berkowitz, L. (1965), 'The concept of aggressive drive: Some additional considerations', *Advances in Experimental Social Psychology*, c. 2. New York: Academic Press.
- Bernstein, D. A.; Clarke-Stewart, A.; Penner, L. A.; Roy, E.; Wickens, C.D. (2000), *Psychology*, 5.basım; Houghton Mifflin Company, Boston, New York.
- Bıyık, N. (2004). 'Üniversite öğrencilerinin yalnızlık duygularının kişisel ve sosyal özellikleri, öfke eğilimleri açısından incelenmesi'. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Biaggio, M. K. (1989), 'Sex differences in behavioral reactions to provocation of anger', *Psychological Republic*, 64: 23–26.
- Bilge, F. (1996), 'Danışandan hızalan ve bilişsel-davranışçı yaklaşımlarla yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkileri', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bilge, A., Ünal, G. (2005), 'Kanserli hastanın yakınlarının öfke ve kaygı düzeylerinin belirlenmesi', *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 21 (2): 37–46.

Bilgi, A. (2005), " Bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul:Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bölükbaş, K. (2003), " İnternet cafeler ve internet bağımlılığı üzerine sosyolojik bir araştırma: Diyarbakır örneği," *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,Diyarbakır.

Bridewell, B.W. ve E. Change. (1997). Distinguishing Between Anxiety, Depression and Hostility: Relations to Anger-in, Anger-out and Anger Control. *Personal Individual Differences*. 22 (4),587-590.

Brytek, A. (2006), 'Self esteem, strategies of coping and feeling of anger in french patients with anorexia nervosa', *Psychiatric Polish*, 40 (4): 743–50.

Budak, Selçuk. (2005), *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Calvert, S.L., ve Tan, S.L. (1994), "Impact of Virtual Reality on Young Adults' Physiological Arousal and Aggressive Thoughts: Interaction Versus Observation", *Journal of Applied Developmental Psychology*, 15;125-139.

Cenkseven, F. (2003), 'Öfke yönetimi becerileri programının ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerine etkisi2', *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2 (4): 153–167.

Corey, M. S. (1991), *The Art and Science of Counseling Psychotherapy*, Macmillan Publishing Company, Columbus, Ohio

Corey, M. S. (2005), *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamalar*, Ankara: Mentis Yayıncılık

Cullen, M., Freeman-Longo, R. E. (1995), *Men & Anger: Understanding and Managing Your Anger for a Much Better Life*, Brandon, VT: Safer Society Press.

Currie, M. (2004), 'Doing anger differently: a group percussion therapy for angry adolescent boys', *International Journal of Group Psychotherapy*, 54 (3): 275.

Cüceloğlu, D. (2000), *İçimizdeki Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çeçen, A. R.(2002), 'Duyguları yönetme becerileri eğitimi programının öğretmen adaylarının duyguları yönetme becerileri üzerindeki etkisi', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çuhadaroğlu, F. (1986), 'Adolesanlarda benlik saygısı', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.

Çudaroğlu, F. (1987), 'Adolesanlarda öz değerlilik duygusu ve çeşitli psikopatolojik durumlarla ilgisi', *XXIII. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi*, İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi.

Danışık, N. D., Baker, Ö. E. (2005), 'Ergenlerde sürekli öfke-öfke ifade tarzları ve problem çözme', *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 13 (3): 161–167.

Davey, L., Andrew, D. (2005), 'Anger, over-control and serious violent offending', *Aggression and Violent Behavior*, 10: 624–635.

Deffenbacher, J. L., Story, D. A., Stark, R. S. (1987), 'Cognitive-Relaxation and Social Skills Interventions in the Treatment of General Anger', *Journal of Counseling Psychology*, 34 (2): 171–176.

Deffenbacher, J. L., Story, D. A., Brandon, A. D., Hogg, J. A., Hazaleus, S. L. (1988), 'Cognitive and cognitive-relaxation treatments of anger', *Cognitive Therapy and Research*, 12 (2): 167–184.

Deffenbacher, J. L., Stark, R. S. (1992), 'Relaxation and Cognitive Relaxation Treatments of General Anger', *Journal of Counseling Psychology*, 39 (2): 158–167.

Deffenbacher, J. L., Lynch, R. S., Oetting, E. R., Kemper, C. C. (1996), 'Anger reduction in early adolescents', *Journal of Counseling Psychology*, 43 (2): 149–157.

Deffenbacher, J. L., Filetti, L. B., Lynch, R. S., Dahlen, E. R., Oetting, E. R. (2002), 'Cognitive-behavioral treatment of high anger drivers', *Behavioral Research and Therapy*, 40 (8): 895–910.

Deffenbacher, J. L., Lynch, R. S., Filetti, L. B., Dahlen, E. R., Oetting, E. R. (2003), 'Anger, aggression, risky behavior, and crash-related outcomes in three groups of drivers', *Behavioral Research and Therapy*, 41: 333–349.

Delikara, İ. (2000). Ergenlerin Akran İlişkileri İle Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Demirkıran, S. (2003), 'Futbol fanatizmi: taraftar kimliği, öfke ve saldırganlık eğilimleri arasındaki bağlantılar', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Doğan, FÖ. (2006), "Video games and children: violence in video games", *Symposium Journal*, Ekim 2006

Dusek, J.B.(1987). Adolescent Development And Behavior. New Jersey: Printice-Hall. Düvenci, Ş.(1995). Suç İşlemiş Ergenler İle Suç İşlememiş Ergenlerin Kişilik Yapılarının Karşılaştırılması. İstanbul Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dykeman, B. (2000), 'Cognitive-Behavioral Treatment of Expressed Anger in Adolescents with Conduct Disorders', *Education*, 121 (2): 298–301.

Ellis, A. (1977), *How to live with and without anger?* New York: Readers Digest Press.

Engin, E., Çam, O. (2006), 'Correlation between psychiatric nurses' anger and job motivation', *Archives Psychiatric Nursing*, 20 (6): 268–75.

Erkan, R., Bağlı, M., Sümer, F. ve Ünver, M. (2002). Sosyal Çevrenin Sokak Çocukluğuna ve Çocuk Suçluluğuna Etkisi. (I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu İçinde.). Ankara: Tisamat.

Esgin, A. (2000), "Yeni bir bağımlılık türü:İnternet kafeler", *Bilim ve Ütopya*,74;38- 45.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. (2006), *How To Design and Evaluate Research Education*, 6. Basım, McGraw Hill Inc. Ed.

Funk, J. B., ve Buchman, D. D. (1995), "Video game controversies", *Pediatric Annals*, 24, 91–94.

Geçtan, E. (2004), *Psikanaliz ve Sonrası*, Metis Yayınları, İstanbul.

Gerzina, M. A., Drummond, P. D. (2000), 'A multimodal cognitive-behavioral approach to anger reduction in an occupational sample', *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73: 181–194.

Goodwin, R. D. (2006), 'Association between coping with anger and feelings of depression among youths', *American Journal of Public Health*, 96 (4): 664–669.

Güleç, Y. (2002), 'Ergenlerin öfke yaşantıları, benlik algıları ve akademik başarı ilişkisi', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Herrman, D. S., McWhirter, J.J. (2003), 'Anger & aggression management in young adolescents: an experimental validation of the SCARE program', *Education & Treatment of Children*, 26 (3): 273.

Hollenhorst, P. S. (1998), 'What Do We Know About Anger Management Programs in Corrections', *Federal Probation*, USA: 62 (2): 52–65.

Hyun, M. S., Nam, K. A., Kang, H. S. (2006), "The effects of cognitive behavioral anger management program on self-consciousness and anger in Korean military man", *Taehan Kanho Hakhoe Chi*, 36 (6):1076–84 (www.pubmed.gov).

Ireland, J. L., Culpin, V. (2006), 'The relationship between sleeping problems and aggression, anger, and impulsivity in a population of juvenile and young offenders', *Journal of Adolescents Health*, 38 (6): 649–55.

İçli, T.G. (1994). *Kriminoloji*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Jersild, A. T. (1978), *Gençlik Psikolojisi* (çeviren. I. N. Özgür), İstanbul: Kadioğlu matbaacılık.

Kaner, S. (1991). Suçlu Çocuklara/Gençlere Ve Sorunlarına Genel Bir Bakış. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24(1), sayfa: 169-186.

Kaner, S. (2002). Ana-baba denetimleriyle Ergenlerin Suç Kabul Edilen Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (I. Ulusal Çocuk Ve Suç: Nedenler Ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu İçinde.). Ankara: Tisamat.

Karagüven, M. (1997), 'İş kazaları ile stres, kaygı ve öfke kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., (2004), *Psikolojik danışma ve terapide kuramlar*, Samsun: Deniz Kültür Yayınları.

Kassinove, H., Tafrate, R. C. (2002), *Anger Management: The complete treatment guidebook for practitioners*, California. Impact Publishers Inc.

Kellner, M. H., Bry, B. H. (1999), "The effects of anger management groups in a day school for emotionally disturbed adolescents", *Adolescence*, 34 (136): 645-651.

Kennedy, H. G. (1992), "Anger and irritability", *British Journal of Psychiatry*, 161: 145-153.

Kepenekci, Y.K., Özcan, A.Y. (2002). Okullarda Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi. (I. Ulusal Çocuk Ve Suç: Nedenler Ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu İçinde.). Ankara: Tisamat.

Kısaç, İ. (1997), 'Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kirriemuir, J. (2002), "Video gaming, education and digital learning technologies", *D. Lib Magazine*, 8(2), Retrieved February, 25, 2003 from <http://www.dlib.org/dlib/february02/kirriemuir/02kirriemuir.html>, 02 Şubat 2002

Koptagel-İlal, G. (1991), *Tıpsal Psikoloji, Tıpta Davranış Bilimleri*, Ankara: Güneş Kitabevi.

Korkut, F. (2004), *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Köknel, Ö. (1986), *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, Ö. (2000), *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, 2. basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, Ö. (1999), *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 15.basım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

- Kulaksızoğlu, A. (1998), *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2002), *Ergenlik Psikolojisi*, 3. basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2003), *Kişisel Gelişim Uygulamaları*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuloğlu, C. (2001), "İnternet kafeler ve İnternet Bağımlılığı:Ankara Örneği", *Basılmamış Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Leahy, R. L. (2004), *Bilişsel Terapi ve Uygulamaları*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Lerner, H. (2004), *Öfke Dansı*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Lochman, J. E. (1992), 'Cognitive- Behavioral Intervention with Aggressive Boys: Three Year Follow Up and Preventive Effects', *Journal of Counselling and Clinical Psychology*, 60 (3): 426-432.
- Lore, R.K. e Schultz, L.A. (1996). İnsan Saldırganlığının Kontrolü: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. (Çeviren: Hatice Karaçanta) Türk Psikoloji Bülteni, Cilt: 2, Sayı: 5, Sayfa: 28-34
- Martin, R. C., Dahlen, E. R. (2004), 'Irrational beliefs and the experience and expression of anger', *Journal of Rational Emotive&Cognitive-Behavior Therapy*, 22 (1): 3-20.
- Martsch, M. D. (2005), "A comparison of two group interventions for adolescent aggression: high process versus low process", *Research on Social Work Practice*, 15 (1): 8-18.
- Mathews V, Kronenberger WG. , Wang Y. , Lurito JT, Lowe MJ, Dunn DW. (2005), "Media violence exposure and frontal lobe activation measured by functional magnetic resonance imaging in aggressive adolescents", *J Computer Assisted Tomography*; 29: 287-292.
- Meyer, C., Leung, N., Waller, G., Perkins, S., Paice, N., Mitchell, J. (2005), "Anger and bulimic psychopathology: gender differences in a nonclinical group", *International Journal of Eating Disorder*, 37 (1): 69-71.
- Montagne, B., Schutters, S., Westenberg, H. G., van Honk, J., Kessels, R. P., de Haan, E. H. (2006), "Reduced sensitivity in the recognition of anger and disgust in social anxiety disorder", *Cognitive Neuropsychiatry*, 11 (4): 389-401.
- Mitcell, P. (2000), "İnternet addiction: Genuine diagnosis or not?", *Lancet* 355;632.
- Muuss, R. E. (1996), *Theories of Adolescence*, (8. basım) New York: McGraw-Hill Inc.
- Nakona, K. (1990), "Effects of two self-control prodecures on modifying type a behavior", *Journal of Clinical Psychology*, 46 (5): 652-657.
- Nazik, B. (2001), *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul: YA-PA Yayıncılık.

National Coalition on Television Violence(NCTV) (1990), "Nintendo Tainted by Extreme Violence", *NCTV News*, 11 ; 3-4.,

Nickel,M.K.,Krawczyk,J.,Nickel,C.,Forthuber,P.,Ketler, C, Leiberich.,P., Muehlbacher, M., Tritt, K., Mitterlehner, F. O., Lahmann, C., Rother, W. K., Loew, T. H. (2005), 'Anger, interpersonal relationships, and health-related quality of life in bullying boys who are treated with outpatient family therapy: a randomized, prospective, controlled trial with 1 year of fallow-up', *Pediatrics*, 116 (2): 247–254.

Nickel, M., Luley, J., Krawczyk, J., Nickel, C., Widerman, C., Lahman, C., Muelbacher, M., Forthuber, P., Kettler, C., Leiberich, P., Tritt, K., Mitterlehner, F., Kaplan, P., Gill, F. P., Rother, W., Loew, T. (2006), 'Bullying girls – changes after brief strategic family therapy: a randomized, prospective, controlled trial with one-year follow-up', *Psychotherapy and Psychosomatics*, 75: 47–55.

Nickel, M. K., Muehlbacher, M., Kaplan, P., Krawczyk, J., Buschmann, W., Kettler, C., Rother, N., Egger, C., Rother, W. K., Loew, T. K., Nickel, C. (2006), 'Influence of family therapy on bullying behaviour, cortisol secretion, anger, and quality of life in bullying male adolescents: A randomized, prospective, controlled study', *Canadian Journal of Counseling*, 51 (6): 355–62.

Nugent, W. R., Champling, D., Wiinimaki, L. (2007), 'The effects of anger control training on adolescent antisocial behavior', *Research on Social Work Practice*, 7 (4): 446–462.

Okman, S. (1999), 'Ergenlik dönemindeki öfke ifade tarzlarının kendilik imgesi bağlamında incelenmesi', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

O'rourke, K., Worzbyt, C.J. (1996), *Support Groups for Children*, USA: Braun-Brumfield Inc.

Dç.Dr. Ögel Kültekin, Uzm.Psikolog Ceyda, Eke Yılmaz Çetin,Tarı (2006); Okullarda Suç ve Şiddet Önleme,1. Şiddet ve Okul Sempozyumu, Bildiri Özetleri, Sayfa 49, İstanbul

Ömer Duran, (2005), 'Öfke Kontrol Programının 15 – 18 Yaş Arası Ergenler Üzerindeki Etkinliğinin Araştırılması', Yüksek Lisans Tezi, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 3: 267-280

Özer, A. K. (1994), 'Sürekli Öfke (SL-ÖFKE) ve Öfke İfade Tarzı (ÖFKE-TARZ) Ölçekleri Ön Çalışması', *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31): 26–35.

Özkan-Olmuş, G. (2001), 'Erinlerin, aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi', *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özmen, A. (2006), *Öfke ile Başa Çıkma*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Rose, J., Loftus, M., Flint, B., Carey, L. (2005), 'Factors associated with the efficacy of a group intervention for anger in people with intellectual disabilities', *British journal of clinical psychology*, 44 (3): 305–17.

Sayıl, I. (1994). Bir ruh sağlığı sorunu olarak şiddet. *Kriz dergisi*, 2(2), sayfa: 273-276.

Setzer, V.W. ve Duckett, G.E. (1994), "The risks to children using electronic games", *Retrieved April, 08, 2003 from <http://www.ime.usp.br/~vwsetzer/video-g-risks.html>*, 12 Haziran 2007

Seniha Ay, (2004), Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlık, Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Shuerger, J. M. (1979), 'Understanding and Controlling Anger', *Helping Clients with Special Concerns*, Ed. Elsenberg S., Patterson, L. E. Boston: Houghton Mifflin Company, s.79–102.

Spielberger, C. D., Crane, R. S., Kearns, W. D. (1991), 'Anger and anxiety in essential hypertension', *Stress and Emotion: Anxiety, Anger and Curiosity*, 265–279.

Suna Kaymak Özmen, (2004), Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Giresun.

Şahin, H. (2004), 'Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tafrate, R. C., Kassinove, H., Dundin, L. (2002), 'Anger episodes in high-and low-trait-anger community adults', *Journal of Clinical Psychology*, 58 (12): 1573–90.

Taylor, J. L., Novaco, R. W., Gillmer, B. T., Robertson, A., Thorne, I. (2005), 'Individual cognitive-behavioural anger treatment for people with mild-borderline intellectual disabilities and histories of aggression: A controlled trial', *British Journal of Clinical Psychology*, 44 (3): 367.

T.C. Başbakanlık Araştırma Kurumu. (1997), *Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları*, AAK: yayın no:100. Ankara.

TDK. (2005), *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. <http://tdk.gov.tr>.

TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, 2. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Tekinsav-Sütcü, G. S. (2006), 'Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tezcan, M. (1996). Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul. *Cogito*, sayı: 67

Thompson, C. L., Rudolph, L. B. (2000), *Counseling Children*, 5. Basım, Belmont, CA: Wadsworth.

Toksöz, M.R. (1999), "Yeni bir medya türü olarak etkileşimli bilgisayar oyunları", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Turam, E. (1996). TV'deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış. *Cogito*, sayı: 67, sayfa: 391-406.

Vessey AJ, Yim-Chiplis PK, Mackenzie NR. (1998), "Effectes of television viewing on children's development", *Pediatric Nursing*, 23 (5):483-486.

Vinson, D.C., Arelli, V. (2006), 'State anger and risk of injury: a case-control and case-crossover study', *Annals of Family Medicine*, 4 (1): 63-8.

Voltan-Acar, N. (2004), *Ne kadar farkındayım? Gestalt Terapi*, Ankara: Babil Yayıncılık.

Witting, A. F., Belkin, G. S. (1990), *Introduction To Psychology*, New York: McGraw-Hill Pub. Com.

Yamanlar, Emine (2000), *Lise Psikolojisi*, Ders Kitapları Anonim Şirketi Tesisleri, Sayfa: 247, İstanbul

Yavuzer, H. (1987), *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (1998), *Çocuk Psikolojisi*, 16. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazgan-Inanç, B., Bilgin, M., Atıcı, M. (2004), *Gelişim Psikolojisi*, Adana: Nobel Kitabevi.

Yazgan-Inanç, B., Bilgin, M., Atıcı, M. (2007), *Gelişim Psikolojisi*, Ankara: Pegema Yayıncılık.

Yıldız, C. (2007). "İnternet kafeler, gençlik ve sosyal sapma", *Çağın polisi*.<<http://www.caginpolicisi.com.tr/24/4-5-6-7-8.htm>>, 15 Mart 2007

Yılmaz, N. (2004), 'Öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın ergenlerin öfke ile başa çıkabilmeleri üzerindeki etkileri', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Yılmaz, T. (2002). Ergenlerde Risk Alma Davranışının İncelenmesi. (I. Ulusal Çocuk Ve Suç: Nedenler Ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu İçinde.). Ankara: Tisamat.

Yörükoğlu, A. (1998), *Çocuk Ruh Sağlığı*, 22. Basım, İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

EK 1.

Ölçeğin kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ortaöğretim okullarında uygulanması amacıyla Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı (MEKB)'dan gerekli izin alınmıştır. İzin belgesi aşağıda verilmiştir.

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI
MESLEKİ TEKNİK ÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**

Sayı: MTÖ.0.00-13-09/849

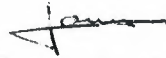
20 Mayıs 2009

**Sayın Emete Yağcı
Master Öğrencisi
Yakın Doğu Üniversitesi
Lefkoşa.**

Müdürlüğümüze yaptığınız başvuruda, müdürlüğümüze bağlı Lefkoşa bölgesi okullarında öğrenim gören öğrencilere yönelik olarak “Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki” konulu anket yapma istemiyle izin talebinde bulundunuz.

Talebinizle ilgili olarak Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü’nce yapılan incelemede, anketin uygulanması uygun görülmüştür. Ancak sözkonusu anket uygulaması yapılmadan önce ilgili okul müdürlükleri ile istişarede bulunup anketin ne zaman uygulanacağı birlikte saptanmalıdır. Keza, anket uygulaması çalışmasından sonra da sonuçlarının Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü’ne de ulaştırılması gerekmektedir.

Bilgi edinmenizi ve gereğini saygı ile rica ederim.

**Taner Akcan
Müdür**

Dağıtım:

-Milli Eğitim Denetleme, Değerlendirme ve Yönlendirme Kurulu

MT/NK

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI
GENEL ORTAÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**

Sayı: GOÖ.0.00.35/08/09/A- 5527

20.05.2009

Sayın Emete Yağcı
Yakın Doğu Üniversitesi,
Lefkoşa.

İlgi: 18.05.2009 tarihli yazınız.

İlgi başvurunuz Talim ve Terbiye Dairesi tarafından incelenmiş olup KKTC. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Lefkoşa bölgesindeki Liselerde okuyan öğrencilere yönelik hazırlanan anket sorularının uygulanması müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Ancak anket uygulamadan önce anketin uygulanacağı okulların bağlı bulunduğu müdürlükle istişarede bulunup anketin hangi okulda ne zaman uygulanacağı birlikte saptanmalıdır.

Anket uygulandıktan sonra sonuçlarının Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğüne ulaştırılması gerektiğini bilgilerinize saygı ile rica ederim.

Tülin Murat
Müdür

Eki: Anket

TM/SK

Tel (90) (392) 228 3136 – 228 8187
Fax (90) (392) 227 8639
E-mail meb@mebnet.net

Lefkoşa-KIBRIS

EK 2.

Veri toplama aracı aşağıda verilmiştir.

Sevgili öğrenciler,

Bu çalışma, lise öğrencilerinin bazı kişisel özellikleri ile bilgisayar oyunlarına yönelik düşünceleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Anket ve ölçeklere vereceğiniz içten ve doğru cevaplar, bu araştırmaya katkı sağlayacaktır. Hiçbir sorunun doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sorunun cevabı size göre ne ise seçeneklerden birinin yanındaki () içine X işareti koyunuz. İsmınızı yazmanıza gerek yoktur; kişisel değerlendirme yapılmayacaktır. Cevaplarınız gizli tutulacak ve sadece bu araştırma için kullanılacaktır. Lütfen tüm soruları yanıtlayınız.

Katkılarınız için şimdiden teşekkürler...

Emete Yağcı

1. BÖLÜM

1. Okulunuz:.....

2. Yaşınız:.....

3. Sınıfınız:.....

4. Cinsiyetiniz: () Kız () Erkek

5. Evinizde bilgisayar var mı?

() Evet () Hayır

6. Bilgisayar oyunu oynuyor musunuz?

() Evet () Hayır

7. Bilgisayar oyununu nerede oynuyorsunuz?

() Evde () Hem evde hem de internet kafede () İnternet kafede

8. Evinizdeki bilgisayarda: Bir hafta içinde ortalama kaç saat bilgisayar oyunu oynuyorsunuz? (Bu soruyu evinizde bilgisayar oyunu oynuyorsanız cevaplayınız.)

.....saat

9. İnternet kafede; Bir hafta içinde ortalama kaç saat bilgisayar oyunu oynuyorsunuz? (Bu soruyu internet kafede bilgisayar oyunu oynuyorsanız cevaplayınız.)

.....saat

10. Bilgisayarda en fazla oynadığınız ilk üç oyunu önem derecesine göre sıralayınız. (Tercihlerinizi parantez içine 1,2,3 şeklinde yazınız)

() Spor ve yarış oyunları () Macera oyunları
() Savaş ve strateji oyunları () Zeka-Mantık oyunları

11. Haftada toplam kaç saat bilgisayar kullanıyorsunuz?saat

2. BÖLÜM: Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatırken kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da *genel* olarak nasıl hissettiğinizi düşünün ve ifadelerin sağ tarafındaki sayılar arasında sizi en iyi tanımlayanı seçerek üzerine (X) işareti koyun. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeksizin, *genel* olarak nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

1. Hiç
2. Biraz
3. Oldukça
4. Tümüyle

Aşağıdaki ifadeler sizi ne kadar tanımlıyor?

1. Çabuk parlarım.....	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Kızgın mizaçlıyım.....	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Öfkesi burnunda bir insanım.....	(1)	(2)	(3)	(4)
4. Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım.....	(1)	(2)	(3)	(4)
5. Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkar.....	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Öfkelenince kontrolümü kaybederim.....	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Öfkelenince ağzıma geleni söylerim.....	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.....	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Engellendiğimde içimden birilerine vurmaya gelir.....	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim.....	(1)	(2)	(3)	(4)

3.BÖLÜM YÖNERGE: Herkes zaman zaman kızgınlık veya öfke duyabilir. Ancak, kişilerin öfke duygularıyla ilgili tepkileri farklıdır. Aşağıda, kişilerin öfke ve kızgınlık tepkilerini tanımlarken kullandıkları ifadeleri göreceksiniz. Her bir ifadeyi okuyun ve öfke ve kızgınlık duyduğunuzda genelde ne yaptığınızı düşünerek o ifadenin yanında sizi en iyi tanımlayan sayının üzerine (X) işareti koyarak belirtin. Doğru veya yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeyin.

1. Hiç
2. Biraz
3. Oldukça
4. Tümüyle

Aşağıdaki ifadeler sizi ne kadar tanımlıyor?

1. Öfkemi kontrol ederim..... (1) (2) (3) (4)
2. Kızgınlığımı gösteririm..... (1) (2) (3) (4)
3. Öfkemi içime atarım..... (1) (2) (3) (4)
4. Başkalarına karşı sabırlıyım..... (1) (2) (3) (4)
5. Somurtur ya da surat asarım..... (1) (2) (3) (4)
6. İnsanlardan uzak dururum..... (1) (2) (3) (4)
7. Başkalarına iğneli sözler söylerim..... (1) (2) (3) (4)
8. Soğukkanlılığımı korurum..... (1) (2) (3) (4)
9. Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım..... (1) (2) (3) (4)
10. İçin için köpürürüm ama göstermem..... (1) (2) (3) (4)
11. Davranışlarımı kontrol ederim..... (1) (2) (3) (4)
12. Başkalarıyla tartışırım..... (1) (2) (3) (4)
13. İçimde, kimseye söyleyemediğim kinler beslerim..... (1) (2) (3) (4)
14. Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım..... (1) (2) (3) (4)
15. Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim..... (1) (2) (3) (4)
16. Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm..... (1) (2) (3) (4)
17. Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir..... (1) (2) (3) (4)
18. Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim..... (1) (2) (3) (4)
19. Kötü şeyler söylerim..... (1) (2) (3) (4)
20. Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım..... (1) (2) (3) (4)
21. İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim..... (1) (2) (3) (4)
22. Sinirlerime hakim olamam..... (1) (2) (3) (4)
23. Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim..... (1) (2) (3) (4)
24. Kızgınlık duygularımı kontrol ederim..... (1) (2) (3) (4)